

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 27 кастрычніка 1989 г. № 43 (3505) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УЗРОВЕНЬ РАДЫЯЦЫІ, УЗРОВЕНЬ АДКАЗНАСЦІ

25 кастрычніка ў Мінску пачала работу XII сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР. На разгляд дэпутатаў былі вынесены наступныя пытанні.

1. Аб Дзяржаўнай праграме па ліквідацыі ў Беларускай ССР вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС на 1990—1995 гады.
2. Аб праектах Законаў Беларускай ССР «Аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР», «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР» і «Аб выбарах народных дэпутатаў мясцовых Саветаў народных дэпутатаў Беларускай ССР».
3. Аб назначэнні міністра юстыцыі БССР.
4. Зацвярджэнне Указаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР.

Прайшло больш як тры гады, але я да дробязей помню першы ліст сына з Чарнобыльскай зоны. «Тата, не хвалойся, у мяне ўсё добра. Працуем на дэзактывацыі мясцовасці — у

полі зразаем рыдлёўкамі пласт атручанай зямлі і звозім яе на могілнік. Нас запэўнілі, што праца бяшкодная, больш 10 рэнтгенаў кожны з нас не набярэ. Узровень радыяцыі вы-

мяраем армейскімі дазіметрамі, праўда, не ўсе яны справныя...»

Мусіць, праз год ці больш я недзе прачытаў, што тая «рыдлёвачная» дэзактывацыя нічога не дала. А каб нешта і дала? Хіба можна было пасылаць у ядзернае пекла тысячы людзей без належнай экіпіроўкі (нават рэспіратары, якімі ўсё-такі былі забяспечаны мабілізаваныя, аказаліся старой канструкцыі і імі нельга было карыстацца), без тэхнікі, нарэшце, без ведання элементарных правілаў знаходжання ў радыяактыўнай зоне?

Мне скажуць — хіба гэта было адзіным сведчаннем поўнай некампетэнтнасці, а часам

і злачынай безадказнасці кіраўнікоў некаторых ведамстваў, якім на іх пасадах належыць было ведаць, што трэба рабіць у экстрэмальных сітуацыях ядзернай небяспекі. Здаецца, галоўным клопатам улад у першыя пасля аварыі месяцы было зменшыць у вачах грамадскасці сапраўдныя маштабы трагедыі. Помніце, сярод ахвяр чарнобыльскай аварыі год ці больш у прэсе называліся жыхары толькі трох раёнаў Гомельскай вобласці. З цягам часу, калі маўчаць ужо было нельга, у гэты злавесны спіс «з ласкі» ўлад пачалі ўносіцца адзін за адным новыя раёны Гомельшчыны, Магілёўшчыны, Брэст-

(Працяг на стар. 2).

Фестываль духоўнай музыкі

Рэспубліканскі міжсаюзна Палац культуры прафсаюзаў пры ўдзеле Мінскай епархіі Рускай праваслаўнай царквы наладзіў і Мінскі фестываль духоўнай музыкі. Ён прысвечаны 400-годдзю ўстанавлення патрыярштва на Русі.

24 кастрычніка адбылося яго ўрачыстае адкрыццё. На сцэну выйшлі мітрапаліт Мінскі і Гродзенскі патрыяршы экзарх Беларусі Філарэт, намеснік міністра культуры БССР У. Ры-

латка, дырэктар Палаца культуры в. Шчытцова, на ўступным слове У. Рылатка зазначыў, што ўсіх прысутных у зале паяднала радаснае прадчуванне сустрачы з высокай духоўнай музыкай, духоўнай культурай, якая ёсць скарб сусветнай цывілізацыі.

Перад канцэртамі прайшоў духоўна-асветніцкі сход, які вёў літаратар, перакладчык В. Сёмуха. У гаворцы ўдзельнічалі мітрапаліт Філарэт, гасць Мінска прасвятшчаны Мяфодзі, мітрапаліт Варонежскі і Ліпецкі, член праўлення Савец-

кага дзіцячага фонду, а таксама загадчыца Музея старажытнабеларускай культуры кандыдат мастацтвазнаўства В. Церашчатава і доктар філасофскіх навук У. Конак. Прысутныя адзначылі, што Архірэіскі сабор Рускай праваслаўнай царквы, які нядаўна прайшоў у Маскве, высока ацаніў дзейнасць праваслаўнай царквы Беларусі, павысіў яе статус, устанавіўшы новую форму царкоўнага праўлення — экзархат Беларусі. Мітрапаліт Філарэт падзякаваў кіраўніцтву Палаца культуры і Міністэрства культуры БССР за прадастаўленне праваслаўнай царкве Беларусі магчымасці падзяліцца сваёй духоўнай спадчынай. Ён падкрэсліў, што зараз як ніколі наша грамадства мае патрэбу ў духоўных

асновах, і царква робіць свой сціплы ўклад у духоўнае абнаўленне грамадства. Уладыка гаварыў таксама пра знамянальнасць 500-годдзя Ф. Скарыны, пра дзейнасць беларускага перакладчыка, пра значэнне выдадзенай ім «Бібліі».

Удзельнікам сходу накіроўвалі з залы пытанні. Большасць запытаў была адрасавана мітрапаліту Філарэту. У сваіх адказах ён гаварыў пра дапамогу царквы пацярпелым ад аварыі на ЧАЭС, расказаў пра будаўніцтва і адкрыццё ў Хойніках новага храма, пра ўдзел веруючых у руху міласэрнасці, пра перспектывы ўжытку беларускай мовы ў царкоўных рытуалах (да слова, ужо закончаны і будзе абмяркоўвацца пераклад Свяшчэннага пісання, зроблены В. Сёмухам) і нават пра стаўленне веруючых да тэлеансаў псіхатэрапеўта А. Нахіроўскага.

У першым фестывальным канцэрце ўдзельнічалі ансамбль салістаў Акадэмічнага сімфанічнага аркестра БССР (дырыжор Ю. Цырун), Акадэмічная харавая капэла імя Р. Шырмы пад кіраўніцтвам Л. Яфімавай, мітрапаліты хор Мінскага Свята-Духава кафедральнага сабора (рэгент Л. Раціцкі) і мужчынскі хор выдавецтвага аддзела Маскоўскага патрыярхата (рэгент С. Крывабокаў).

Фестываль прадоўжыцца да 28 кастрычніка.

С. Б.

Мітрапаліт ФІЛАРЭТ і намеснік міністра культуры БССР У. РЫЛАТКА. Хор Свята-Духава кафедральнага сабора пад кіраўніцтвам рэгента Л. РАЦІЦКАГА.

50-годдзю ўз'яднання Заходняй Беларусі з Беларуссю Савецкай быў прысвечаны ўрачысты вечар, што прайшоў у Доме літаратара. Вёў вечар Я. Брыль. Выступілі В. Адамчык, У. Калеснік, А. Сыс, Н. Гілевіч.

На вечары былі паказаны кадры кінахронікі, што ўзнавілі падзеі паўвенавой даўнасці, гучалі вершы заходнебеларускіх паэтаў. Са сваёй праграмай выступіў вядомы ансамбль «Купалінка».

Вечар вядзе Янка Брыль.

Тэкст і фота
Ул. КРУКА.

УНУМАРЫ:

«ГІСТОРЫЯ
ДАЛА НАМ ШАНЦ...»

Нататкі гісторыка
Л. ЛЫЧА

2—3, 14—15

«ПРА КРЫТЫКУ
БЕЗ ЗЛУЧНІКА «І»

Артыкул
М. МУШЫНСКАГА

5—6

«КАБ ЗНІК
БОЛЬ ДУШЫ»

Гутарка з Г. ЭМІНАМ

6—7

Вершы

Г. ПАШКОВА, С. ШАХ

Апавяданне

Л. ДРАНЬКО-МАЙСЮКА

8—9

«НАСУСТРАЧ
АБНАЎЛЕННЮ»

Напярэдадні X з'езда
Саюза кампазітараў БССР

10

УЗРОВЕНЬ РАДЫЯЦЫІ, УЗРОВЕНЬ АДКАЗНАСЦІ

(Пачатак на стар. 1).

чыны, Мінскай вобласці. Спазненне з «афіцыйным прызнаннем» мясцінах пражывання ў гэтых мясцінах вяло, натуральна, і да спазнення з аказаннем дапамогі насельніцтву. Але і гэты дапамога часам была толькі на паперы. Не хапала і не хапае зараз тут прадуктаў харчавання, бракуе кваліфікаванай медыцынскай дапамогі. Хваробы, якія абрынуліся на жыхароў атручаных раёнаў, медыкі, выконваючы, відаць, інструкцыі свайго міністэрства, вытлумачваюць адным — радыефобіяй. Быццам ад такога «дыягназу» некаму лягчэй памяраць...

Складаныя задачы па аздараўленні біялагічнай і эканамічнай абстаноўкі ў радыеактыўна забруджаных раёнах рэспублікі сталі прадметам абмеркавання на чарговай сесіі Вярхоўнага Савета БССР. З дакладам «Аб Дзяржаўнай праграме па ліквідацыі ў Беларускай ССР вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС на 1990—1995 гады» выступіў першы намеснік старшыні ўрада рэспублікі У. Еўтух. Ён прапанаваў увазе дэпутатаў дапрацаваны праект праграмы ліквідацыі вынікаў аварыі, прыняты папярэдняй сесіяй вярхоўнага органа ўлады.

З улікам унесенах паправак і прапаноў у праекце былі выкладзены новыя прынцыповыя палажэнні, якія ляглі ў аснову канцэпцыі стварэння спрыяльных умоў жыцця людзей на тэрыторыі, забруджанай радыенуклідамі. Сюды ўваходзіць і атрыманне прыдатнага для спажывання сельскагаспадарчай прадукцыі, наладжванне дзейнай медыцынскай дапамогі, іншыя сацыяльныя аспекты. Дакладчык закрануў новыя прынцыпы падыходу да праблемы адсялення людзей, якія жывуць на забруджаных тэрыторыях. Прадугледжаны тры этапы адсялення — першы ў 1990—1991 гадах з населеных пунктаў, дзе абраменьванне людзей за ўсё жыццё можа дасягнуць гранічна дапушчальнай

нормы, а таксама адтуль, дзе аграрная навука не рэкамендуе выдзенне сельскагаспадарчай вытворчасці. Усяго ў рэспубліцы 112 такіх населеных пунктаў. Пражывае ў іх 17083 чалавекі. Для новых пасёлкаў педабраны пляцоўкі на чыстай тэрыторыі, выдзешца іх праектаванне. Другі этап прыпадае на 1991—1992 гады і мае на ўвазе адсяленне жыхароў з тых населеных пунктаў, самастойнае жыццезабеспячэнне якіх ускладняецца першачарговым адсяленнем цэнтральных сядзіб гаспадарак з ліку 112 узказаных вышэй селішчаў. Гэта 62 невялікія вёскі, дзе пражывае 4685 чалавек. І нарэшце, пад трэці этап адсялення падпадаюць жыхары населеных пунктаў зоны пастаяннага кантролю, дзе забруджванне радыенуклідамі складае ад 15 да 40 кюры на квадратны кіламетр, а таксама селішчы, дзе нельга забяспечыць атрыманне ў асабістых гаспадарках прыдатных для ўжывання асноўных прадуктаў харчавання.

Такім чынам, па медыцынскіх і сацыяльных аспектах у рэспубліцы можа быць адселена каля 118,3 тысячы чалавек з 526 населеных пунктаў.

Шмат увагі ў праекце праграмы нададзена істотнаму палітэканамічнаму абслугоўванню і аздараўленню насельніцтва, якое пражывае ў забруджаных раёнах і сярод іх асабліва дзяцей, забеспячэнню людзей чыстымі прадуктамі харчавання, паліпашэнню санітарна-гігіенічных умоў працы, удасканаленню базы медыцынскага абслугоўвання, асветы, культуры, спорту, іншым сацыяльна-бытавым праблемам.

Цяжарасцю, рэалізмам у падыходзе да праблем, звязаных з чарнобыльскай бядой, вызначаўся садаклад старшыні пастаяннай камісіі Вярхоўнага Савета БССР па пытаннях ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС дэпутата І. Смольяра. Рэзкай крытыцы ён падверг заяву 92 вучоных навуковых устаноў краіны і рэспублікі, у якой яны зрабілі

спробу вызначыць прынцыпы нарміравання абраменьвання, што не выключае радыяцыйнай рызыкі. На адну дошку гэтыя вучоныя паставілі людзей, якія добраахвотна пражываюць вакол атамных аб'ектаў, і тых «заложнікаў», на якіх выпалі радыеактыўныя ізатопы. «Нельга прыняць і развагі вучоных наконт таго, — адзначыў дакладчык, — што «можна не звяртаць увагі на некаторыя радыенуклідны з-за іх малага ўтрымання на забруджаных тэрыторыях».

Тое, што здарылася ў Чарнобылі, здарылася не па віне народа Беларусі, і ён мае маральнае права на дапамогу ўсёй краіны. Між тым, як гаворыцца ў садакладзе, у саюзных ведамствах і міністэрствах патрэбы рэспублікі не заўсёды знаходзяць належную падтрымку. Выступаючы з дакладам на II сесіі Вярхоўнага Савета СССР, першы намеснік старшыні ўрада краіны Л. Варонін, правільна сказаўшы аб трагедыі армянскага народа, як агульнанароднай праблеме, у той жа час аб трагедыі беларускага народа адзваўся толькі, як аб «адной са складаных праблем, якія патрабуюць павышанай увагі». «На жаль, — сказаў І. Смольяра, — і сесія не звярнула асаблівай увагі на гэтую праблему».

Правільна кажучы — камя баляць, той і крычыць. Пра аб'явае стаўленне да здароўя, жыцця людзей у Чарнобыльскай зоне «крычаў» з трыбуны сесіі народны дэпутат СССР сельскі механізатар з Хойніцкага раёна У. Кашперка. І ён даў негатыўную ацэнку заяве 92 вучоных, якія, на яго думку, бессаромна жангліруючы выпадковымі фактамі і лічбамі, робяць спробу даказаць, што ў забруджаных раёнах жывецца амаль як на курортах, і нічога тут не пагражае здароўю насельніцтва. «У маёй вёсцы на Хойнішчыне, — сказаў У. Кашперка, — узровень радыяцыі зараз дасягае 50 кюры на квадратны кіламетр. Шмат людзей хварэюць,

але пакуль ніхто маім адна-вяскоўцам нічым не дапамог».

Папрокі ў адрас Дзяржплана і Дзяржаграпра рэспублікі з няўвага да пратрэбу вобласці, якая больш за іншыя пацярпела ад чарнобыльскай аварыі, выказаў з трыбуны сесіі старшыня Гомельскага аблвыканкома, народны дэпутат СССР А. Грахоўскі. «У выніку радыеактыўнага забруджвання, — сказаў ён, — у нас выведзена з ужытку 106 тысяч гектараў прадуктыўных зямель. У бліжэйшы час такі ж лёс напаткае яшчэ 140 тысяч гектараў, але планы вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі нам спущаны амаль такіх ж, як да аварыі. І задачу ў рэспубліканскі фонд ад нас патрабуюць у тых жа памерах, што і раней. Ці не таму ў Гомельскай вобласці спажыванне мяса на душу насельніцтва меншае, чым ў сярэднім па рэспубліцы».

У спрэчках выступілі таксама дэпутаты А. Мартысюк (Грэская выбарчая акруга, Мінская вобласць), М. Грынёў (Магілёўская — Маладзёжская выбарчая акруга, Магілёўская вобласць), М. Прасмыцкі (Мікашэвіцкая выбарчая акруга, Брэсцкая вобласць), П. Васільеў (Лермантаўская выбарчая акруга, г. Мінск), А. Шарановіч (Трактаразаводская выбарчая акруга, г. Мінск), М. Вайцякоў (Радушская выбарчая акруга, Гомельская вобласць), народны дэпутат СССР Ю. Варонежаў.

Галасаванне па Дзяржаўнай праграме вырашана правесці пасля ўнясення ў яе вызначаных дэпутатамі заўваг і паправак.

«Я дыктую гэтыя радкі ў нумар, калі работа сесіі Вярхоўнага Савета БССР яшчэ працягваецца. Дэпутаты абмяркоўваюць праекты выбарчых законаў. Не лішне нагадаць, што прыняццю законаў на сесіі папярэднічала іх усенароднае абмеркаванне. Але пра гэта — наступным разам.

М. ЗАМСКІ,
наш спецкар.

ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР

У партэры і на галёрцы

...Пустыя крэслы ў зале Віцебскага дома палітасветы вечарам у панядзелак 23 кастрычніка былі — для мяне, прынамсі, — неспрыяльнай нечаканасцю. Бо вельмі ж горача абмяркоўвалі віцебляне вынікі мінулых выбараў, гэтак лялі і стары Закон, і бюракратыю...

А тут — першае (і апошняе) абмеркаванне праекта з удзелам дэпутатаў Вярхоўнага Савета БССР, выбараных па віцебскіх акругах, ад якіх якраз і залежыць, ці будуць новыя выбары дэмакратычнымі. І — добрая тэма залы пустая. Можа, расчараваліся віцебляне і апусцілі рукі?

— Наш сход скліканы па ініцыятыве клуба «Узгор'е» і гэтак званых груп падтрымкі БНФ, і ўсе прэтэнзіі па арганізацыі — да іх, — так, намеснік старшыні Віцебскага гарвыканкома В. Лапінскі растлумачыў адсутнасць

у абласной газеце паведамлення аб часе і месцы. Час гэты, дарэчы, вызначыўся ў самы апошні момант. А што да «нефармалаў», то яны сапраўды маюць некаторыя адносіны да арганізацыі гэтых мерапрыемстваў: некалькі разоў тэлефанавалі ў гарвыканком з просьбай наладзіць сустрэчу за тыдзень-другі перад сесіяй, у найбольш зручны для людзей час.

Гарадскія ж улады зрабілі пасвоймай: прызначылі на 18 гадзін. Пасля рабочей змены аднекуль з Маркаўшчыны ці хоць бы з Поўдня, зразумела, дабрацца не паспееш...

Затое хвілін за дзесяць да пачатку першых рады занялі людзі, у якіх я адразу пазнаў старых знаёмых па мінулых акруговых сходах... Нават дзіўна, што на гэты раз «групу хуткага адпору» так і не абнавілі! Найбольшыя спрэчкі выклікала ідэя стварэння вытворчых

выбарчых акруг. Варта было выкладчыку тэхналагічнага інстытута В. Арлову сказаць, што ў новым беларускім парламенце павінна быць больш эканамістаў, юрыстаў і сацыялагаў, як пад воплескі першых радоў партэра імгненна паследавала водпаведзь: няма чаго «савать» у Вярхоўны Савет розных там артыстаў, мастакоў — бо інтарэсам рабочых яны здрадзяць. І толькі на прамысловых прадпрыемствах, па вытворчых акругах, можна вылучыць дастойныя кандыдатуры!

Падумалася, а як жа тады быць з рабочым А. Ушаковым з завода «Эвістар», з У. Дубаўцом з вытворчага аб'яднання «Маналіт», з М. Каралём з тэлевізійнага завода, вылучанымі ў свой час у народныя дэпутаты працоўнымі калектывамі? Іх жа нават да акруговых сходаў не дапусцілі — відаць, не дагадзілі бюракраты гэтыя абраннікі рабочага класа.

Мяркую, што сапраўдныя адносіны рабочых да праекта выбарчага Закона ў нейкай ступені можа праясніць перададзены дэпутатам рэзалюцыя прафса-

юзаў канферэнцыі вытворчага аб'яднання «Маналіт» — самага буйнога ў Віцебску прамысловага прадпрыемства. Ацаніўшы праект як «антыперабудовы», дэлегаты канферэнцыі патрабуюць правы і альтэрнатыўных выбараў Старшыні Вярхоўнага Савета БССР, скасавання акруговых сходаў, адмены пакарання за байкот выбараў. Патрабуюцца таксама вызначыць меры крымінальнага пакарання для асоб, якія парушылі Закон аб выбарах альбо дапусцілі іх фальсіфікацыю. Канферэнцыя выказалася за тое, што выбары павінны праходзіць толькі па тэрытарыяльных акругах, і ні ў якім разе ў грамадскіх арганізацыях ці вытворчых акругах. Такія ж прапановы былі выказаны і на тэлезагодзе, дзе адбыўся «круглы стол» з трансляцыяй па заводскай радыёсетцы...

Як бачым, віцебляне настроены рашуча. Толькі прыгадваюцца чамусьці пустыя крэслы на «галёрцы» і шчыльна запуюненыя першыя рады...

Сяргей НАВУМЧЫК.

ІНТЭРВ'Ю У НУМАР

Часопіс «Слово»: ад Авакума да Салжаніцына

Апошнія нумары літаратурна-мастацкага штомесячніка «Слово», што яшчэ нядаўна быў вядомым амаатарам літаратуры пад назвай «В мире книг», прыцягнулі ўвагу многіх чытачоў. Сярод публікацый часопіса — «0 трех споведничих слово плачевное» прапапопа Авакума, фрагменты з кнігі Л. Фейхтвангера «Масква 1937», што доўгі час знаходзілася ў спецхране, успаміны асабістага сакратара Грыгорыя Распуціна А. Сімановіча, дзёнікі Мікалая II (за 1916—1918 гады), змяшчальная пад рубрыкай «Таінства магіі» праца В. Хлебнікава «У свеце лічбаў», лісты загінуўшага ў Афганістане П. Бураўцава «Але

мы не забудзем адзін аднаго...»

— У чым усё-такі прычына змены назвы часопіса? — з такім пытаннем мы звярнуліся да агульнага рэдактара «Слова» Арсенія ЛАРЫЕНАВА.

— Нам захацелася адсыці ад ранейшай назвы, у нечым функцыянальнай, нагадваючай тым кішэ і штампамі, якіх шмат было ў нядаўнім мінулым. Але змянілася не толькі назва. Узрасла адказнасць, якую бяром на сябе, звяртаючыся да чытача з заклікам: «Дык прадоўжым жа сучаснае жыццё і дзеянне шматмоўнага Слова нашага...»

— Якім будзе асноўным накірункам «Слова»? Чым, на вашу думку, часопіс можа быць ка-

рысным чытачу?

— Аб накірунках нашай работы можна меркаваць па пастаянных рубрыках «Слова»: «Русская думка», у рамках якой будуць прадстаўлены П. Фларэнсі і В. Вярнадскі, М. Бярдзюль і В. Рэзанаў, К. Ляонцэў і У. Салаўеў, іншыя прадстаўнікі нацыянальнай філасофіі XIX—XX стагоддзяў; «Міфы народаў свету», дзе пачата ўжо публікацыя некалькі вядомай кнігі «Жыццё Ісуса» Э. Рэнана з наляровымі ілюстрацыямі шэдэўраў сусветнага жывапісу, якія адлюстроўваюць жыццё Хрыста; «Па старонках эмігранцкіх часопісаў», «Класікі замежнай літаратуры», «Гістарычная аповесць», «3 першыя вуснаў...». У рубрыцы «Таінства магіі» будзе надрукавана дакументальная аповесць пісьменніка Д. Жунава аб сустрэчах вядомага расійскага палітычнага дзеяча В. Шульгіна са славытымі прагортамі і гадальнікамі пачатку стагоддзя. Каштоўныя матэрыялы будуць у рубрыцы «Ад

Лютыга да Кастрычніка», у тым ліку успаміны А. Дзянікіна, П. Мілюкова, Ф. Дана, Л. Троцкіна.

Толькі цяпер прыходзіць да чытача А. Салжаніцына, чые адкрытыя лісты надрукаваны ў жніўніскім нумары «Слова». У верасніскім — пачата публікацыя успамінаў Аляксандра Львова Талстой, дачкі вялікага пісьменніка, якая прайшла праз турмы і лагерныя барані ў дваццатыя гады. У дзесятым нумары ўвагу чытачоў, думачы, прыцягне артыкул Н. Сідорынай, прысвечаны апошнім дням жыцця Сяргея Ясеніна.

На старонках часопіса змогуць выказацца вядомыя пісьменнікі, крытыкі, дырэктары выдавецтваў.

Наш часопіс могуць атрымаць толькі падпісчыкі. Гадавы кошт падпіскі — 10 рублёў 80 капеек. У каталогу «Саюздруку» «Слова» значыцца пад ранейшай назвай «В мире книг» (індэкс 70110).

Ю. БЯЛЕУ.

ных і навучальных устаноў, у выдавецкай справе і г. д. Пры такіх акалічнасцях, зразумела, нацыянальныя мовы і без якога-небудзь спецыяльнага юрыдычнага акта фактычна становяцца дзяржаўнымі.

Літаральна да апошняга часу і ў нашай рэспубліцы было і засталася шмат заядных праціўнікаў узвядзення ў ранг дзяржаўнай беларускай мовы, хаця яе непараўнальна з іншымі нацыянальнымі мовамі краіны трагічны стан неадкладна патрабуе менавіта такога падыходу. Магчыма, у якіхсьці нацыянальных рэгіёнах яшчэ можна і памарудзіць, у нас жа не засталася часу для разважанняў, бо ці не дачакаемся такога, што ў мовы, якой мяр-

Раз дзяржава адкрыта ўхілялася ад свядомага правядзення палітыкі прававога рэгулявання моўнымі працэсамі, знайшлося нямада ахвотнікаў, каб адвольна іапрацаваць над гэтым пытаннем і на ніве народнай адукацыі. Як парадокс у сусветнай практыцы, даволі іх мелася і сярод саміх настаўнікаў, асабліва маладых. Але не будзем вельмі патрабавальнымі да апошніх, бо ў сябе ў рэспубліцы яны набывалі прафесію на рускай мове і таму не маглі быць сапраўднымі змагарамі за нацыянальную школу. Не вызначаліся нашы настаўнікі і добрым веданнем гісторыі роднага краю, без чаго таксама не станеш нацыянальна свядомым. У выніку такой неспры-

у агульнай колькасці беларускага народа. Ідучы на такі крок, давайце не будзем палыхацца, што ў шэрагу дырэктывных дакументаў дзяржавы і партыі, у тым ліку і ў прынятым на вераснёўскім Пленуме ЦК КПСС дакуменце, прысутнічае прыцип добраахвотнага выбару мовы навучання, бо надзвычай цяжка — а хутчэй за ўсё проста немагчыма — у краіне з такімі істотнымі нацыянальна-этнічнымі асаблівасцямі, рэзкай дыферэнцыраванасцю нацыянальнай самасвядомасці прапанаваць адзіна верную для ўсіх мадэль вырашэння таго ці іншага аспекту нацыянальнай праблемы. Не сумняваюся, тое, што можа даць добры плён, скажам, у Арменіі ці Эстоніі,

пры сустрэчы са знаёмымі. На жаль, з пералічаных фактараў у нас вельмі хутка перасталі дзейнічаць першыя, што адмоўна адбілася і на астатніх. Але, відаць, саромеючыся сваіх сапраўдных нікчэмных ведаў роднай мовы, беларус у час правядзення Усесаюзных перапісаў насельніцтва дае афіцыйным лічыльшчыкам значна завышаныя звесткі аб валоданні ёю, бо вельмі ж ужо разыходзяцца яны з тым, што даводзіцца назіраць у час размоў людзей паміж сабой, чужы на радзі і з экрану тэлевізараў, калі журналісты выдуць дыялогі з жыхарамі карэннага насельніцтва. Калі б і сапраўды з дзесяці беларусаў восем — дзевяць чалавек валодалі матчынай мовай, як зафіксавана ў перапісах насельніцтва, дык і ў час дыялогаў па радыё і тэлебачанні з кожных дзесяці выпадкаў у васьмі — дзевяці размова адбывалася б па-беларуску. Але з такой з'явай нам ужо дзесяці гадоў не даводзіцца назіраць. І трэба ж мець на ўвазе, што ў студыі радыё і тэлебачання выклікаецца найбольш адукаваная частка беларусаў, таму ўдзельная вага беларускамоўных гутарак у агульнай колькасці перадач не зусім аб'ектыўна адлюстроўвае фактычнае валоданне карэнным насельніцтвам рэспублікі сваёй роднай мовай, хутчэй за ўсё дае завышаныя даныя. Думаю, не прыліжы рэальнага становішча беларускай мовы на карэннай зямлі, скажушы, што мы дасягнулі той мяжы, калі ўжо толькі адзін вызначны крок ад яе ўніз прывядзе нас да канчатковага знікнення з гістарычнай сцэны беларусаў як самабытнага этнасу. У выступленні М. С. Гарбачова на Пленуме ЦК КПСС ёсць словы, нібыта спісаныя з нашага гаротнага духоўнага жыцця: «Адыміце ў чалавека магчымасць гаварыць і пісаць на роднай мове, ведаць гістарычны шлях, эпас свайго народа, і ён, якіх бы паспехаў ні дасягнуў у матэрыяльных адносінах, ужо бязродны, а значыць, і бездухоўны». Такой магчымасці гаварыць і пісаць на роднай мове ўжо ў трэцім пакаленні пазабаўлены беларусы, адсюль зусім заканамерна для многіх з іх бязроднасць і бездухоўнасць. Цяпер у рэспубліцы жывуць мільёны беларусаў, якія практычна ні на грам нічога не робяць для развіцця нацыянальнай культуры, з'яўляючыся толькі спажывцамі чужых духоўных каштоўнасцей.

цыянальнасвядомага беларуса. Проста дзіву даецца: пра мову на Пленуме гаварылі пасланцы амаль ад усіх саюзных рэспублік, а мы маўчым, хаця ў нас склалася самае цяжкае становішча ў гэтай галіне нацыянальна-культурнай палітыкі. Глыбокую перакананасць у неабходнасці надання нацыянальным мовам саюзных рэспублік статуса дзяржаўных выказалі на Пленуме і прадстаўнікі суседняй нам Украіны, з якой у нас так многа агульнага з лёсам мовы ў гісторыі і на сучасным этапе.

Больш не жадаюць заставацца ў ролі простых сузіральнікаў падзення сацыяльнага прэстыжу нацыянальных моў карэнных народаў аўтаномных рэспублік, абласцей і акруг. І яны добра ўсвядомілі, што захаваць іх можна, толькі ўзвёўшы ў ранг дзяржаўных. Апошнім часам шмат такіх прыхільнікаў знайшлося і ў далёкай Якуціі, дзе рускіх пражывае больш, чым карэннага насельніцтва, дзе нацыянальная літаратурная мова сфарміравалася толькі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі.

У многім імпаўне мне пазіцыя ў гэтым пытанні першага сакратара Кабардзіна-Балкарскага абкома КПСС Я. А. Елісеева. З трыбуны Пленума ён слухна заявіў: «Вузел праблем міжнацыянальных адносін нельга развязаць без адраджэння ролі і прэстыжу родных моў у жыцці грамадства... Аднаўленне ў сваіх правах родных моў звязана з аднаўленнем і далейшым развіццём нацыянальнай школы...» Ім жа прызнана абавязковым вывучэнне рускай мовы як сродку міжнацыянальных зносін.

Але думкі ўдзельнікаў Пленума адносна надання нацыянальным мовам статуса дзяржаўных на гістарычнай тэрыторыі пражывання іх носьбітаў не ва ўсім супадаюць паміж сабой. І гэта зразумела. Кожная рэспубліка мае свае этнакультурныя своеасаблівасці, не падобныя да іншых нацыянальна-структурна насельніцтва, што не можа не рабіць свайго адбітку і на правядзенні моўнай палітыкі. Нельга тут не ўлічваць і асаблівых адносін партыйных і дзяржаўных дзеячаў, вучоных, прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі да данай праблемы. Адсюль і непазбежны плуралізм думак адносна дзяржаўнасці нацыянальных моў, статуса рускай мовы. Да прыкладу, першы сакратар Тувінскага абкома партыі Г. Ч. Шыршын у дзяржаўнай мове рэспублікі хоча быць толькі нацыянальнаму прыкмету, сродак культурнага і духоўнага росту і не больш. «Калі ж дзяржаўная мова, — гаварыў ён на Пленуме ЦК КПСС, — становіцца юрыдычна абавязковай для ўсіх грамадзян рэспублікі, абмяжуе іх правы ў выкарыстанні іншых моў, парушыць іх раўнапраўе, то гэта недапушчальна».

Прачытаўшы гэтую цытату, ізноў хочацца звярнуцца да вопыту цывілізацыйных шматнацыянальных краін. У тым ці іншым рэгіёне з самастойнай нацыянальнай дзяржаўнай мовай тут не прымаюць спецыяльных юрыдычных актаў аб яе абавязковым авалодванні. Не прымаюць па дзёх асноўных прычынах: па-першае, што ў гэтым рэгіёне шматнацыянальнай краіны так арганізавана грамадскае жыццё, што ў авалоданні яго дзяржаўнай мовай маюць практычную патрэбу ўсе нацыянальныя групы; па-другое, культурны мігрант сам шукае шляхі не толькі да авалодання мовай карэннага насельніцтва, але і імкнецца далучыцца да ўсіх яго духоўных каштоўнасцей, інакш які ж інтэрас знаходзіцца на гэтай зямлі. Мне здаецца, нашы размовы, што трэба ў заканадаўчым парадку мове ка-

Беларускай мове — статус дзяржаўнай

Леанід Лыч,
доктар гістарычных навук

Гісторыя дала нам шанц...

Роздум пасля Пленума ЦК КПСС

куецца надаць статус дзяржаўнай, застанеца толькі жменька тэ носьбітаў? Дзякаваць богу, х у нас больш, хоць і не ў аптымальным памеры.

Радуюцца сэрцы знявераных у выратаванні роднага слова беларусаў, калі яны чытаюць матэрыялы вераснёўскага Пленума ЦК КПСС. Кожны разумее іх так, што цяпер і шлагбаум для ўваходу беларускай мовы ў канцылярыі ўсіх тыпаў органаў кіравання эканомікай і грамадствам, аўдыторыі вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў узняўся на поўную вышыню. З'явіўся спрыяльны для ўсіх колішніх праціўнікаў дзяржаўнасці беларускай мовы шанц змыць з сябе пляму, зняць адказнасць перад уласным народам за процідзеянне яго карэнным нацыянальным інтарэсам і пачаць актыўна садзейнічаць заняццю ёю пачэснага месца на сваёй гістарычнай тэрыторыі.

Прынцыпова важнае значэнне для нас мае сфармуляваны ў платформе КПСС па нацыянальнай палітыцы тэзіс аб неабходнасці заканадаўчага рэгулявання моўнымі працэсамі. Раней у гэтай сферы поўнай гаспадыняй была стыхійнасць. Аднак такое свярджэнне будзе справядлівым, калі браць жыццё Беларусі ў цэлым. Што ж датычыць дзейнасці паасобных канкрэтных функцыянераў па вываду роднага слова свайго народа з грамадскага жыцця, дык яна зусім не была стыхійнай. Тут строга прытрымліваліся прынцыпу вузкаведаснай планавасці і пачварнай заарганізаванасці. З дапамогай тэлефонных званкоў, у час перапынку паміж пасяджэннямі з'ездаў і сесій, канферэнцый і нарад яны даволі паспяхова расчышчалі рускай мове шлях да фактычнага пераўтварэння на тэрыторыі Беларусі ў дзяржаўную мову, наперад добра ведаючы, што гэтым вельмі дагодзяць цэнтралізаванай камандна-бюракратычнай сістэме кіравання народнай гаспадаркай краіны. Дый самі якя лафа: пры веданні толькі адной мовы (ва ўмовах Беларусі — рускай) можна выйсці на самую высокую прыступку службовай лесвіцы.

яльнай сітуацыі ў нацыянальным жыцці беларусаў любая асоба ці некалькі чалавек маглі прайсці па кватэрах, дзе ёсць дзеці школьнага ўзросту, па-хітраму, лісліва пагаварыць з бацькамі і глядзіш — ужо гатова калектыўная заява ў адпаведныя органы з просьбай перавесці агульнаадукацыйную школу з беларускай мовы навучання на рускую, тым больш, што яна вельмі ўладарна распаўсюджвалася ў нас ва ўсіх сферах дзейнасці людзей. І ў большасці выпадкаў з такім «дэмакратычным волевыўленнем» бацькоў згаджаліся, бо дырэктывныя органы зусім не цікавіліся — дый самі законы не вымушалі іх да гэтага, колькі нам патрэбна мець беларускамоўных агульнаадукацыйных школ для забеспячэння нармальнага развіцця нацыі. Для самапраўдання справа падавалася так: раз хадайнічаюць людзі, значыць трэба задаволіць іх просьбу, хаця, калі б вырашэнне гэтага пытання было застаўлена на належны ўзровень у дзейнасці дзяржаўных органаў, яны павінны былі б вывучаць і свечасова ліквідоўваць прычыны (чым яны параджаліся, добра ведаў нават настаўнік пачатковай школы), што вялі да масавага вывадзення роднага слова беларусаў з навучальна-выхаваўчага працэсу агульнаадукацыйных школ рэспублікі. Такого вопыту заканадаўчага рэгулявання моўнымі працэсамі ў даным зьвязе народнай адукацыі не было тады і, на жаль, няма цяпер у нашых дзяржаўных органах. Значыць, трэба вучыцца, прычым неадкладна і грунтоўна. Нельга, як гэта рабілася на працягу апошніх трох з паловай дзесяцігоддзяў, усё зводзіць выключна толькі да добраахвотнага выбару бацькамі мовы навучання дзяцей у школах. Улічваючы высокую ступень асіміляцыі беларусаў, патрэбна поўнасцю адмовіцца ад прынцыпу добраахвотнасці, альбо навучыцца цесна спалучаць яго з мэтанакіраваным дзяржаўным, навуковым рэгуляваннем моўнымі працэсамі ў агульнаадукацыйнай школе з улікам інтарэсаў нацыі ў цэлым, а не толькі яе паасобных пластоў: у дадзеным канкрэтным выпадку — бацькоў школьнікаў, што складае ўжо і не такі значны працэнт

неабавязкова прывядзе да такіх жа пазітыўных вынікаў у канкрэтных умовах Беларусі.

Вядома, ішчэ больш узрастае ў адпаведнасці з сучаснай платформай КПСС па нацыянальнай палітыцы партыі роля заканадаўчага рэгулявання моўнымі працэсамі ў практыцы вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай школы, дзе фарміруецца інтэлігенцыя, велізарнае значэнне якой у лёсе любой нацыі не трэба даказваць. Ніхто іншы, а толькі сама дзяржава можа вызначыць рабочую мову гэтых прэстыжных тыпаў навучальных устаноў. Цвёрда перакананы, што галоўным тут з'яўляецца не ступень ведання на сучасным этапе навучэнцамі, студэнтамі і выкладчыкамі той ці іншай мовы, а жыццёвая патрэба нацыі ў інтэлігенцыі з пэўным этнічным, моўным патэнцыялам. Лішнім будзе даказваць, што для інтарэсаў будучага беларускай нацыі ёй патрэбна беларускамоўная інтэлігенцыя, у якой ужо столькі часу адчуваем вострую патрэбу. Каб сфарміраваць яе ў час вучобы, патрэбен свядомы дзяржаўны акт, а не сацыялагічнае апытанне навучэнцаў і студэнтаў з мэтай высявятлення іх адносін да пераводу ўніверсітэтаў, інстытутаў і тэхнікумаў рэспублікі на беларускую мову навучання. Магчыма цяжкасцей тут не трэба баяцца: рыхтуем жа мы кадры спецыялістаў з замежнай моладзі, якая прыбывае да нас з нулявымі ведамі па рускай мове, чаго нельга сказаць пра малядоўе пакаленне Беларусі ў яго дачыненні да мовы карэннага насельніцтва апошняй. З пераходам ВНУ і тэхнікумаў рэспублікі на навучанне нашых юнакоў і дзяўчат, якія добра ведаюць рускую мову, на беларускую мы не адчуем і дзесятай долі той цяжкасці, што даводзіцца пераадоўваць у працы з выхадцамі з замежных краін.

З прычыны амаль поўнага выцяснення беларускай мовы з усіх прэстыжных сфер грамадскага жыцця заканамерна пачалося яе масавае забыццё. Вопыт сведчыць: каб не забыцца роднай мовы, трэба вучыцца яе ў школах, тэхнікумах і інстытутах, ужываць, выходзячы з саміх аб'ектыўных умоў, па месцы працы, а не толькі ў

ПЕРАБУДОВА і, як лагічны працяг яе, платформа КПСС у галіне сучаснай нацыянальнай палітыкі даюць шанц для выжывання і беларусаў. Ізноў, як і ў 20-я гады нашага стагоддзя, урад рэспублікі атрымоўвае неабмежаванае права афіцыйна прызначыць родную мову яе карэннага насельніцтва дзяржаўнай і рабіць усё неабходнае захады па практычным вырашэнні гэтай жыццёваважнай праблемы беларускай нацыі. У шэрагу саюзных рэспублік яшчэ да вераснёўскага Пленума ЦК КПСС іх нацыянальныя мовы былі аб'яўлены дзяржаўнымі. Мы ж марудзілі з прыняццем аналагічнага акта, хаця нават самыя неспрыяканыя палітыкі добра разумеюць, што найперш на такі крок трэба ісці там, дзе стварылася найбольш пагражальная для мовы сітуацыя. Роўных тут няма нам. Не бяруся свярджаць за іншых, але мне здаецца, што ў нас марудзілі хутчэй за ўсё ў надзеі знайсці ў рашэннях партыйнага форуму нейкую зачэпку, каб нічога не рабіць у гэтым напрамку. Не парушаючы заганых традыцый мінулых гадоў: не выносіць моўную праблему на ўсесаюзны ўзровень, партыйная арганізацыя Беларусі і на Пленуме ЦК КПСС па міжнацыянальных адносінах прамаўчала аб тым, што ўжо не першы год хваляе кожнага на-

□
«Спяшца не варта», — заклікае са старонак «Звязды» (нумар за 13 кастрычніка г. г.) супрацоўнік газеты В. Жданко, аналізуючы чытацкую пошту па пытаннях статуса беларускай мовы. У матэрыяле пад назвай «Пачуй таго, хто побач» журналіст раіць устрымацца не толькі ад прыняцця такога закона, але і да яго распрацоўкі, відаць, да таго часу, пакуль... канчаткова не засохнуць карані роднай мовы. Хай даруе мне В. Жданко, але чытаць такія «парады» супрацоўніка беларускамоўнай газеты прыкра і балюча.

Між тым карані роднай мовы і сапраўды на нашых вачах засыхаюць, і толькі кардынальныя меры могуць выратаваць нацыянальны этнас, і такой мерай можа стаць толькі закон аб дзяржаўнасці роднай мовы.

Журналіста апаноўвае беспадстаўны страх, калі ён гаворыць аб такім законе. В. Жданко аргументуе сваю боязь пэўнымі пастулатамі: «Ён (закон. — В. С.) павінен з'явіцца тады, калі беларуская мова хоць бы часткова кампенсуе страчанае, калі будзе ўпэўненасць, што закон не ператворыцца ў фікцыю, што ўслед за яго прыняццем не пачнуцца забастоўкі. Урэшце, калі да гэтага будзе падрыхтаваная грамадская думка».

Наконт таго, што закон можа стаць фікцыяй, магчыма, В. Жданко і мае рацыю. Колькі ў нас было і існуе такіх законаў-фікцый, але гэта ўжо іншая тэма. Што да забастовак, дык дэталева прадуманыя кодэксы: законаў аб дзяржаўнасці беларускай мовы, аб рускай мове як сродку міжнацыянальных зносін з'яўца гарантам ад такіх эксцэсаў. Чамусьці журналіст не раскрывае сваіх сакрэтаў наконт таго, якім чынам «будзе падрыхтаваная грамадская думка». Скажу, што пакуль В. Жданко і яго аднадумцы «будуць рыхтаваць грамадскую думку», можа здарыцца, што закон ужо і не спатрэбіцца: нацыяналісты, дэнацыяналізаваныя бюракраты, «суперінтэрнацыяналісты» і сапраўды ліквідуюць дашчэнту мову, «якой Купала гаварыў».

Перш чым разважаць над праблемай статуса дзяржаўнасці беларускай мовы ў рэспубліцы, В. Жданко варта было б дэталева азнаёміцца з рэзалюцыямі X, XII, XIII з'ездаў РКП (б), чацвёртай Нарады ЦК па нацыянальным пытанні. У гэтых дакументах, прынамсі, ёсць такія радкі: «...сезд рэкамендуе членам партыі в качестве практических мер добиться того, чтобы... были созданы специальные законы (подкреслена мною. — В. С.), обеспечивающие употребление родного языка во всех государственных органах и во всех государственных учреждениях, обеспечивающих местное население и население, преследующие и карающие с революционной строгостью нарушителей национальных прав и в особенности прав национальных меньшинств». І яшчэ адна цытата: «Тут потребуются детальный кодекс, который могут составить сколько-нибудь успешно только националы, живущие в данной республике».

Для мяне несумненна, што дзяржава павінна ўзяць на сябе справу аховы роднай мовы, нацыянальнай культуры.

В. СОКАЛ,
удзельнік Вялікай Айчыннай вайны,
ветэран працы,
выдатнік народнай адукацыі
БССР, член КПСС.

Ляхавіцкі раён.

□
Набліжаецца Кастрычніцкае свята, якое па традыцыі праводзіцца ў нас з вялікім размахам і вялікімі выдаткамі на арганізацыю і аздабленне святочных калон. Сотні ідэалагічных работнікаў напружаныя свята дэталева распісваюць, што ў якой шарэнзе павінен ісці і які транспарант несці.

Наша рэспубліка найбольш пацярпела ад чарнобыльскай катастрофы, на ліквідацыю вынікаў якой патрабуецца больш чым 16 мільярдаў рублёў (гэта паўтарагадовы бюджэт усёй рэспублікі). На мой погляд, было б мэтазгодна не праводзіць на Беларусі дорагакаштуючыя дэманстрацыі, а абмежавацца агульнагарадскімі (раённымі) мітынгамі або пасяджэннямі і сходамі ў працоўных і навучальных калектывах. А тыя сродкі, якія звычайна выдаткоўваюцца на правядзен-

не дэманстрацый, можна было б пералічыць у рэспубліканскі фонд ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай аварыі.

М. ХАДОРКІН,
інжынер хімікавага
імя 50-годдзя СССР.

г. Гомель.

□
У Мінску ёсць адметная навучальная ўстанова — Сярэдняя спецыяльная музычная школа пры Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, школа для асабліва даравітых дзяцей. Многія дзеці з усіх куткоў Беларусі марыць паступіць у гэтую школу, бо тут працуюць лепшыя педагогі рэспублікі. Але мара гэтая можа ажыццявіцца пераважна толькі для мінчан. Таму што ў гэтай школы няма свайго інтэрната. Мы ведаем, што дырэкцыя школы робіць пэўныя захады, каб атрымаць будынак пад інтэрнат. І такое памяшканне ёсць. Гэта дом № 13-а па вул. Інтэрнацыянальнай, які

з хваляваннем слухаюць суайчыннікі апоўдні аб падзеях на Беларусі, аб стане нашай культуры, адукацыі, аб тым, як ідзе ў нас перабудова. Балюча перажываюць чарнобыльскую трагедыю.

Другі значны асяродак беларусаў у ЗША — Нью-йоркскае згуртаванне. Тут дзейнічаюць галоўныя пісьменніцкія сілы беларускай эміграцыі, навукова-мастацкі інстытут. Тут усюды сустракаў я нашу беларускую гасціннасць, добрабычлівасць.

Прыемна было бачыць, што нашы суродзічы на далёкім амерыканскім кантыненте не страцілі сябе, памятаюць свае вытокі, сваю далёкую бацькаўшчыну.

Ха. НЮНЬКА.

г. Вільнюс.

□
Нашы рэспубліканскія інтэрфронтаўцы тыпу «мёрскага прапагандыста» і «мінскага лектара» на хвалі падзей у Прыбалтыцы і вакол яе, карыстаючы-

3 пошты «ЛіМа»

- Як будзем святкаваць
- Не дзецям, а... канторы?
- На Старых могілках

знаходзіцца ў ціхім двары, зусім побач са школай. Тут жа ёсць і спартыўная пляцоўка. Адным словам, калі перадаць гэты будынак школе пад інтэрнат, можна паспяхова вырашыць пытанні навучальна-выхаваўчай работы, умацавання кантакту паміж педагогамі і навучэнцамі, арганізацыі вольнага часу і аздараўленчай работы і г. д.

Аднак мы даведаліся, што гэты будынак перадаецца нейкай чарговай канторы...

Мы адрываем нашых дзяцей ад дома і хацелі б, каб яны былі пад сталым наглядом, былі б атулены клопатам і ўвагай не толькі выхавальнікаў, а і педагогаў. Чаму ж для ўсялякага роду апаратаў, кантор, кааператываў знаходзіцца памяшканне, а для дзяцей, для нашай музычнай будучыні — не, і стварэнне ўмоў для іх нармальнай вучобы і жыцця аказваецца такой складанай справай? Няўжо таленавітыя дзеці з усёй рэспублікі не варты таго, каб для іх стварылі належныя ўмовы?

Л. ПЯЧОНКІНА (г. Магілёў),
В. ФЛЯРКО (г. Бабруйск),
Л. КРАСЛАУСКАЯ (г. Рагачоў),
БАШКІРАВЫ (г. Наваполацк),
Н. МАРОЗАВА (г. Віцебск)
і інш., усяго 16 подпісаў.

□
Па запрашэнні сваякоў я два месяцы гасцяваў у Канадзе і ЗША. Там у мяне адбылося нямаля сустрэч з беларусамі, якія жывуць у гэтых краінах.

У Таронта я наведаў праваслаўную царкву, дзе ўпершыню пачуў набажэнства на роднай мове. Святар гэтае царквы — уладыка Мікалай займаецца таксама навуковаю працаю на рэлігійнай ніве.

Беларусы Канады і Амерыкі маюць свае таварыствы і аб'яднанні. «Згуртаванне беларусаў Канады», канадскае таварыства «Беларусь» яднаюць беларусаў, што апынуліся за мяжою, але не згубілі ні сваёй мовы, ні сваіх нацыянальных каранёў.

Павагу выклікае дзейнасць старшыні таварыства «Беларусь» А. Палескага, накіраваная на ўзмацненне сувязей эміграцыі з Беларуссю. Гэтыя малыя чалавек аддае грамадскай справе ўвесь свой час, энергію і матэрыяльныя сродкі.

У ЗША, каля Кліўленда, знаходзіцца «Полацк» — беларускі грамадска-культурны цэнтр. Ён загадвае старшыня кліўлендскага філіяла Беларуска-Амерыканскага аб'яднання С. Карніловіч. Цэнтр дапамагае маладым эмігрантам, студэнтам з Бела-сточчыны, будзе канцэртную залу для сусветнага з'езда беларусаў у 1990 годзе.

ся шырока афіцыйным друкам, распаўсюджваюць інсінуацыі пра будучую дыскрымінацыю рускамоўнага насельніцтва Беларусі ў выпадку надання беларускай мове статуса дзяржаўнай.

З ліста У. Краўчанкі ў «ЛіМа» за 1 верасня г. г. вынікае, што многія мяркуюць, быццам з наданнем у БССР беларускай мове статуса дзяржаўнай усім трэба будзе на ёй і размаўляць, ды яшчэ як бы і прымусява. Нічога падобнага! Статус дзяржаўнасці будзе вымагаць паступова пераводу справаводства на беларускую мову, ужывання яе ў афіцыйным жыцці. Але работнікі дзяржўстаноў і сферы абслугоўвання павінны будучы ведаць дзве мовы — беларускую і рускую, каб добра выконваць свае функцыі ў разнамоўным асяроддзі. А хто ж каму можа ўказаць, на якой мове размаўляць у сям'і, з таварышамі на працы, на вуліцы? Ды і ва ўмовах гаспадарчай самастойнасці прадпрыемстваў, як мяркуюць, будучы больш карыстацца той мовай, з якой зручней весці вытворчы працэс — беларускай, рускай, а можа, англійскай ці якой іншай. Іншая справа, што з павелічэннем колькасці выпускнікоў беларускамоўных сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў, з павышэннем прэстыжнасці роднай мовы і пашырэннем сферы яе ўжытку натуральным шляхам будзе адбывацца паступова «беларусізацыя» і вытворчасці, што неабходна для паўнакроўнага існавання нацыі. Але для гэтага неабходна зрабіць нашу родную мову дзяржаўнай. Толькі такі акт, пры ўмове знаходжання Беларусі ў СССР, прыцесным суседстве з рускамоўнай культурай, магчыма, дапаможа беларускай мове ў нашай рэспубліцы дасягнуць роўнага становішча з рускай. Акрамя таго, закон аб мове павінен даць магчымасць і нацыянальным меншасцям Беларусі захоўваць і развіваць уласныя культуры і мовы.

М. ЧАРНЯЎСКИ,
старшы навуковы супрацоўнік
Інстытута гісторыі АН БССР.
г. Мінск.

□
Нядаўна мы з мужам праездзілі ў Ялце. Выразылі наведзець магілку свайго земляка — пэста М. Багдановіча. Спыталі аб месцы яе знаходжання ў супрацоўніка Дома-музея А. П. Чэхава. Гэты стары чалавек, папракнёны беларусаў за тое, што магілка пэста была некалі ў страшным стане, сказаў, што прах пэста даўно... перавезены ў Беларусь. Прышлося давесці яму, што ён памыляецца.

Знайшлі мы нарэшце Старыя могілкі (так называюць іх выхары). На алеі, якая вядзе да Максіма, часта сустракаліся ўказальнікі да магіл вядомых людзей. На адным з такіх указальнікаў чыясьці добрая рука дапісала ўнізе алоўкам маленькімі літарамі: «М. Багдановіч». І вось мы прыйшлі. Падумалася, што нятулына і адзінока тут Максіму. Не скажаць, што магілка ў надта запушчаным стане, аградка і сціплы помнік пафарбаваны ў белы колер; чамусьці ўверсе на помніку — пяцікутная зорка. Чаму? Багдановіч жа ніколі не быў камуністам. Муж выказаў думку, што, можа, гэта сімвал зоркі Венеры. Ды не ж, безумоўна, не сімвал гэта... У самым нізе пастанента нехта прымацаваў папяровы партрэткі пэста. На магіле стаялі засохлыя кветкі ў пагнутым алюмініевым бітончыку. Горка глядзець было на гэтыя засохлыя кветкі і бітончык...

Ясна адно: у такім стане магілу Максіма Багдановіча пакідаць нельга. Усё сваё кароткае жыццё марыў Максім пра Беларусь. Няўжо ж не знойдзецца месца для пэста побач з Купалам і Коласам? А калі ўжо нельга гэтага зрабіць, то трэба ўсім разам нам падумаць, як лепш добраўпарадкаваць магілу Багдановіча ў Ялце.

Не за гарамі стогадовы юбілей пэста, і трэба вырашаць гэта пытанне неадкладна.

В. А. і М. І. НАРБУТОВІЧЫ.
г. Мінск.

□
Зараз ідзе падпіска на «Біблію» Ф. Скарыны. Было шмат рэкламы, але адно пытанне засталася адкрытым: гэта будзе чыста факсімільнае выданне, ці ўсё ж выдаўцы парупяцца, па вопыту выдадзенага сёлета «Стату-та Вялікага князства Літоўскага», змясціць тэкст літарамі сучаснага беларускага алфавіта?

Каштоўнасць «Бібліі» на сёння, відаць, не столькі ў факсіміле, колькі ў даступнасці.

С. АМЯЛЬЧУК,
інжынер-тэхнолаг.
г. Белаазёрск.

АД РЭДАКЦЫІ. Адкажаць С. Амеляччу і іншым нашым чытачам, якіх зацікавіла гэтае унікальнае выданне, мы папрасілі намесніка галоўнага рэдактара выдавецтва «Беларуская Савецкая Эцыклапедыя» імя П. Броўкі **А. ПЕТРАШКЕВІЧА.**

— Выданне факсімільнае, на мове арыгінала, — сказаў Аляксандр Лявонцэвіч. — Скарынавай мове. Усе, хто валодае рускай, беларускай, украінскай мовамі, без цяжкасці змогуць чытаць «Біблію». Успомнім вядомую цытату: «Понеже от прирождения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по воздуху, ведают гнезда своя; рыбы плывающие по морю и в реках, чувуют выры своя; пчелы и тым падобная бороняць ульёв своих, — тако ж и люди, игде зродилися и ускармлиены суть по бозе к тому месту великую ласку имають». Дык што ж тут незразумелага!

Дваццаць тры кнігі Скарынавай «Бібліі» [Старога завету] будучы намі складзены ў кананічным парадку. Паколькі кніга гэта мае 2400 старонак, — гэта вельмі аб'ёмна, грувастка, — дык мы падзялілі яе на тры тамы. Да гэтых трох тамоў мяркуюем выдаць дадатак асобнай кніжкай-укладкай пра жыццё, творчую дзейнасць, светапогляд Ф. Скарыны. Кошт аднаго тома будзе складаць недзе 24—27 рублёў. Першы том мы ўжо здаём у вытворчасць. Да верасня будучага года мяркуюем яго выпусціць.

Наша выдавецтва ідзе на значныя страты, але гэта не той выпадак, калі трэба лічыць грошы.

Карыстаючыся магчымасцю, я хацу сказаць, што днямі нам прыйшоў рахунак на суму 25 тысяч рублёў ад Мінскай епархіі. У гэтым прыняў асабісты ўдзел мітрапаліт Філарэт, за што мы выказваем шчырую ўдзячнасць. Дзякую і Беларускаму фонду культуры, які таксама перавёў нам 40 тысяч рублёў.

Нам хацелася б, каб тыраж выдання быў як мага большы. Думаецца, што ў кожным доме прэстыжна мець «Біблію» — помнік сусветнай культуры. Запіс [а не падпіска] на «Біблію» не абмежаваны.

Кнігарнік

MAKSIMAS
BANDANOVICIUS
VAINIKAS

М. БАГДАНОВІЧ. Вянок. На літоўскай мове. Вільнюс, «Вага», 1989.

Дзякуючы Антанасу Дрылінгу па літоўску загучаў неуміручы «Вянок» Максіма Багдановіча. Чытачы братняй рэспублікі атрымалі магчымасць зведаць вабнасць паэзіі, з якой былі знаёмы па асобных публікацыях у перыядычным друку.

Langas i
žaliaj soda

АКНО ў ЗЯЛЕНІ САД. Апа-
вяданні. На літоўскай мове. Для
сярэдняга школьнага ўзросту.
Вільнюс, «Вітурас», 1988.

Гэтая кніга, складзеная Дзе-
нам Лецкам (ён жа аўтар пра-
дмовы), адначасова выйшла ў
літоўскім выдавецтве «Вітурас»
і ў нашым «Юнацтва». У зборні-
ку прадстаўлены аповяданні
Якуба Коласа, М. Гарэцкага,
Кузьмы Чорнага, М. Лынькова,
І. Шаўчкіна, І. Мележа, Я. Сіпа-
кова, Янік Маўра, І. Навуменкі,
В. Былава, М. Стральцова, А. Ва-
сілевіч, Б. Сачанкі, І. Чыгрынава,
У. Караткевіча, В. Адамчыка,
І. Пташнікова, В. Карамазова,
А. Кудраўца, Васіля Вітні,
Я. Брыля, В. Гігевіча, А. Жуна,
Г. Далідовіча, Я. Каршунова,
В. Коўтуна, Х. Лялюка, У. Арло-
ва, У. Ягоўдзіка.

Творы на літоўскую мову пе-
рачытала Алма Лалінскене, а па-
бачыла кніга свет у серыі «Па-
растні».

МІКОЛА ГАМОЛКА

ПАРТЫЗАНСКІЯ
СЕСТРЫ

М. ГАМОЛКА. Партызанскія
сестры. Аповесць. Мінск, «Юна-
цтва», 1989.

«Партызанскія сестры» —
другая кніга аповесці Міколы
Гамолкі «Дзюльчына ішла па
вайнае». Чытачы даведваюцца пра
далейшы лёс галоўнай гераіні
Ніны Воранавай, якая стала бе-
ларускай партызанкай. Твор на-
пісаны з элементамі прыгодні-
цтва.

В. СУПРУНЧУК. Набат. На рус-
кай мове. М., «Молодая гвар-
дия», 1989.

«Бібліятэна часопіса ЦК
ВЛКСМ «Молодая гвардия» па-
поўнілася зборнікам прозы Вік-
тара Супрунчука «Набат». Акра-
ма аднаменнага аповядання, у
якім увайшло аповяданне «Клет-
ка» і аповесць «Лінія». Неваж-
нае ўступнае слова пра твор-
часць пісьменніка гаворыць
А. Жук.

Выраз «крытыка і літаратурнаўства» так трывала замацаваўся ў нашай свядомасці, так глыбока ўвайшоў у навуковы ўжытак, што складваецца ўражанне, нібыта кожны з кампанентаў гэтага словазлучэння паасобку ўжо і існаваць не можа. А між тым прыйшоў час, калі пра літаратурную крытыку мы абавязаны гаварыць менавіта без злучніка «і» — як пра суб'ект літаратурнага працэсу, як пра самастойную з'яву літаратурна-творчага жыцця.

Сёння літаратурная крытыка перажывае адзін з найболей складаных, драматычных этапаў сваёй шматпакутнай гісторыі. Яна ў разгубленасці. Яе грамадскі прэстыж, яе роля ва-
ладара думкі, актыўзатара літаратурнага працэсу відавочна знізіліся. Асаблівае засмучэнне і трывогу выклікае тое, што літаратурна-крытычныя матэрыялы ў сваёй пераважнай большасці праходзяць зусім непрыкметна, не пакідаючы глыбокага следу ў свядомасці чытача. Вакол іх не ўсцвяняцца сур'ёзная гаворка, не ўзнікае спрэчка. А гэта можа азначаць толь-

Асабліва цікавыя матэрыялы, дзе пульс жывая думка чытача, закрэпаюцца разнастайныя пытанні палітычнага, эканамічнага, культурнага жыцця, праблемы экалогіі, лёсу нацыянальнай мовы, нацыянальнага будаўніцтва. «З пошты «ЛіМа» — бадай што найбольш чытальная старонка што-
тыднёвіка, бо яе аўтарамі выступаюць актыўныя ўдзельнікі перабудовы, неабявава да ўсяго, што адбываецца ў грамадстве. Прычым, водгукі чытачоў вызначаюцца сваёй непа-
срэднасцю, шчырасцю. У ад-
рознаенне ад людзей, якія звя-

удар «ідэяна нявытрыманаму»
пісьменніку, была гато-
ва па поўным сур'ёзе уста-
леўваць так званую тэорыю
бесканфліктнасці як нібыта
апощынае дасягненне перадавой
тэарэтычнай думкі і выкрываць
«аконную праўду», быццам бы
несумяшчальную з мастацтвам
сацыялістычнага рэалізму.

Гісторыя пераканальна па-
цвердзіла, што крытыкам трэба
адмовіцца ад наіўна-самаўпэў-
неных, але на практыцы вельмі
небяспечных уяўленняў, нібы-
та крытыка можа па сваёму
ўласнаму жаданню і волі скі-
роўваць развіццё літаратуры ў
«найболей перспектыўным кі-
рунку». Сёння галоўны абавя-
зак крытыкі — спрыяць сама-
развіццю літаратуры, свабодзе
яе самавыяўлення, дапамагаць
ёй вярнуцца да самой сябе. Тэ-
зіс, паводле якога мастацкая
літаратура як адзіны, цэласны

цыяццю, якая б юрыдычна, ар-
ганізацыйна замацавала фак-
тычную самастойнасць кры-
тыкаў. Цяперашняя секцыя
крытыкі і літаратурнаўства
СП БССР замяніць такую аса-
цыяцыю не можа, бо яе магчы-
масці абмежаваныя, яна валода-
е толькі дарадчым голасам.
Бясспрэчна і тое, што ў сёння-
шніх умовах магчымасць ства-
рыць асацыяцыю, аб'яднанне
крытыкаў існуе хіба што ў
тэорыі. Па-першае, неабход-
насць такога акта ўсведмяляец-
ца нямногімі. Па-другое, сёння
шмат гавораць аб тым, ці пат-
рэбен у сваім цяперашнім вы-
глядзе Саюз пісьменнікаў
СССР увогуле, бо з арганізацыі
творчай ён ператварыўся ў бю-
ракрытычную ўстанову, якая
мала клапаціцца пра творчыя
аспекты жыцця і дзейнасці
пісьменніка, а ўсю энергію вы-
даткоўвае на каліялітаратурныя
мерапрыемствы. Дасведчаная
людзі сцвярджаюць, што існую-
чы саюз далёкі ад той
структуры, якая калісьці задум-
валася Горкім.

Другая, не меней складаная
і адказная задача, якая сёння
стаіць перад літаратурнай кры-
тыкай, — узняць свой прафесій-
ны ўзровень. Як бачым, гэтая
задача непасрэдна звязана
з пытаннямі, якія мы вышэй
разглядалі. Прафесіяналізм —
гэта не толькі адпаведная глы-
біня даследавання той ці іншай
тэмы, але і паслядоўнасць ідэ-
най пазіцыі, метадалагічная
ўзброенасць, умненне раскрыць
у працэсе аналізу вытокі, карані
з'явы, перспектыву развіцця.
Прафесійна падрыхтаваны кры-
тык нясе ў сабе ўнутранае ад-
чуванне таго ўзроўню, ніжэй
якога ён не апусціцца, калі
хоча, каб да яго голасу пры-
слухоўваліся, лічыліся з яго
ацэнкамі. Прафесіяналізм вы-
яўляецца і ва ўменні крытыка
судзіць змест твора з жыц-
цём, уменні паказаць яго са-
цыяльнае значэнне і адначас-
ова эстэтычную каштоўнасць.
Прафесіяналізм — гэта яшчэ і
ўсведмленне асабістай адказ-
насці крытыка не толькі за
сваё слова, але і ўсяго літара-
турна-крытычнага цэха ў су-
часным і мінулым, маральная
гатовнасць выпраўляць памы-
лкі, якія прадстаўнікі цэха
дапускалі раней. Крытыку-
прафесіяналу ўласціва адчу-
ванне ўласнай прыналежнасці
да пэўнай школы. Ён даражыць
лепшымі традыцыямі дадзенай
школы, лічыць сябе абавязаным
прымяжаць дасягненні
папярэднікаў, бараніць гонар
сваёй нялёгкай прафесіі. Мно-
гія ж беды і учарашняй, і сё-
няшняй крытычнай службы
глумачацца якраз тым, што ў
нас па сутнасці няма такой
з'явы, як прафесійная крытыка,
якая німа і ніколі не было спе-
цыялізаванага перыядычнага
выдання тыпу «Беларуская лі-
таратурная крытыка», «Веснік
беларускай крытыкі».

Сёння мы можам адкрыта
гаварыць пра тое, што прад-
стаўнікі камандна-бюракрытыч-
най сістэмы, якія прысвоілі
сабе права кіраваць літара-
турна-творчым жыццём, вызна-
чаць адзіна правільныя, «магі-
стральныя» кірункі руху літара-
туры, не былі зацкавалены ў
развіцці і арганізацыйным ума-
цаванні прафесійнай крытыкі.
Яны асцерагаліся мець справу з
дасведчанымі, кампетэнтнымі
людзьмі, са спецыялістамі, якія
могучы прэтэндаваць на сама-
стойнае выяўленне думкі. Кры-
тыка-прафесіянала цяжэй пры-
мусяць да паслушэнства, да
бяздумнага выканання чарго-
вых устаноў і прадпісанняў.
На жаль, па старой традыцыі і
да сённяшняга дня нашы ды-
рэктыўныя органы не сляпаюць
да прыняцця арганізацыйна-
творчых, матэрыяльных заха-
даў, якія б садзейнічалі росту
прафесійнай крытыкі.

Які ў папярэднія гады, іс-
нучы вакуум літаратурна-
крытычнымі матэрыяламі за-
паўняюць, галоўным чынам, лі-
таратурнаўцы, навуковцы
працаўнікі, работнікі культуры,
прапагандысты літаратуры, вы-
кладчыкі вышэйшай школы і

(Працяг на стар. 6).

ПРА КРЫТЫКУ БЕЗ ЗЛУЧНІКА «І»

кі адно: падобныя матэрыялы
пазбаўлены зваротнай сувязі і
не маюць шырокага грамадска-
га рэзанансу. Пасля знаёмства
з некаторымі публічнымі вод-
гукамі нават складваецца ўра-
жанне, што перад табой —
прыватная перапіска, а не з'ява
літаратурнага, культурнага па-
радку. Зусім відавочна, што
тут мы маем справу з крыты-
кай, узгадаванай уяўленнямі і
густамі мінулых гадоў. Не трэ-
ба асаблівай дасведчанасці,
каб убачыць, што крытыка сё-
ня ўступае першынство публі-
цыстыцы, газетным, палеміч-
ным жанрам. І сапраўды, на
фоне рашучага выкрыцця дэ-
фармацыі сталінскай эпохі і
брэжнеўскага застою, на фоне
вострых спрэчак аб шляхах
выхаду краіны з зацяжнага
эканамічнага крызісу і праду-
хлення экалагічнай катастро-
фы развагі крытыка аб выяў-
ленчых сродках, асацыятыўнай
вобразнасці, элементах структу-
ры твора і г. д. могуць здаваць-
ца чымсьці далёкімі ад трывогі
і клопатаў бягучага жыцця,
чымсьці неабавязковымі. Маў-
ляў, хіба час думаць аб гармо-
ніі, прыгажосці, харакстве, калі
існуе пагроза знішчэння ўсяго
жывога на зямлі, у тым ліку
роду чалавечага. Не дзіва, што
і ў разуменні самімі пісьменні-
камі сённяшняй арыентацыі
мастацтва гучаць адкрыта па-
лемічныя ноты:

Паэт не мае права быць паэтам
цнатлівае і чыстае красы,
калі ў Айчыне загніваюць рэкі
і засыхаюць на вачах лясы, —
піша малады Анатоль Сус у
праграмным вершы «Паэт»
(зборнік «Пан лес»).

Вядома, любячы прадпісанні
мастацтва звужаюць яго маг-
чымасці, а нарматыўнасць уво-
гуле варожа прыродзе красна-
га пісьменства. Якія б падзеі
ў свеце ні адбываліся, нішто не
мае права забараніць мастаку
апяваць прыгажосць прыроды,
красу высакародных учынкаў
і памкненняў чалавеча: усё за-
лежыць ад таго, у якіх суд-
носінах гэтае апяванне знаход-
зіцца з грамадзянскай пазі-
цыяй мастака. У дадзеным вы-
падку пазіцыя маладога паэта
цалкам зразумелая, маральна
апраўданая.

Як ужо зазначалася, сёння
на авансцэну літаратурна-гра-
мадскага жыцця выйшла мас-
тацкая публіцыстыка, сёння яе
зорны час. Публіцысты многае
зрабілі ў высакароднай справе
аднаўлення справядлівасці,
умацавання галаснасці, плура-
лізму думак, дэмакратычных
прынцыпаў грамадскага жы-
цця. Народу вернуты імёны мно-
гіх сумленных людзей, беспад-
стаўна абвінавачаных і знішча-
ных у гады сталінска-берыў-
скай рэакцыі, вернуты многія
забароненыя раней творы.

заны з літаратурным асярод-
дзем, аўтары допісаў не «за-
камплексаваныя», для іх не
існуе табеля аб рангах, і яны
выказваюць свае меркаванні
адкрыта, без дыпламатыі, як
гэта і зрабіў чытач з г. Яра-
слаўля ў нататцы «Дык што ж
было законна?» (Нёман. 1989.
№ 1). Ухваліўшы рашэнне рэ-
дакцыі, якая надрукавала лісты
С. Баранавых («Такія публі-
кацыі патрэбныя»), чытач раз-
зам з тым адзначыў: «Складва-
ецца ўражанне нейкай інфан-
тыльнасці пісьменніка, яго вера
ў Сталіна, у яго справядлі-
васць. Ствараецца ўражанне,
што ён не разумее, што адбы-
ваецца, каму гэта патрэбна. У
лістах — напэўна — цензура,
таму ў іх няма ні скаргаў, ні
жахаў лагераў, перасылак. Я
чытаў бесцэнзурныя лісты —
іх чытаць страшна, яны не дай-
шлі да адрасатаў, а перасыла-
ліся ў органы...»

Перад намі ўзважаюць кры-
тычны водгук, роздум сур'ёзна-
га чалавека.

Багата публіцыстычных матэ-
рыялаў і ў іншых рэспублікан-
скіх выданнях, у тым ліку ў
часопісах «Беларусь», «Нёман»,
«Маладосць», «Крыніца».

Але сёння становіцца ўсё
болей відавочна, што публіцы-
стычны жанр ужо не задаваль-
няе ўзрастаючы запатрабаван-
ні сучасніка, дапытліва дум-
ка якога імкнецца ісці ў глыбі-
ню, каб выявіць вытокі, прычы-
ны таго, што нядаўна адбыва-
лася ў краіне. Інакш кажучы,
сёння нам патрэбна глыбокая
аналітыка, сістэмы, цэласны
погляд на з'явы мінулага і су-
часнае ў іх сувязі і пераемна-
сці. Мастацкая аналітыка, вядо-
ма ж, не адмяняе публіцы-
стыку і не супрацьстаіць ёй.
Гэта розныя плыні, што ўлі-
ваюцца ў бязмежны акіян пад
назвай Жыццё.

Вось тут мы і падыходзім да
галоўнага ў нашай размове аб
ролі і месцы крытыкі ў пра-
цэсе перабудовы: калі літара-
туры патрэбен час, каб выйсці
з-пад дэфармацыйна-застойна-
га ўплыву і стаць аналітычным
мастацтвам, дык крытыка па-
вінна дапамагчы прыгожаму
пісьменству ў такой няпростай
справе. Сёння гэта яе перша-
ная і галоўная задача. А сэнс
дапамогі ў тым, каб не навяз-
ваць літаратуры ніякіх прадпі-
санняў, каб адмовіцца ад ролі
кантралёра, наглядача, на
што ў папярэднія дзесяцігоддзі
так ахвотна згаджалася кры-
тыка, а дакладней, адміністра-
цыйна-камандная сістэма, якая
фарміравала патрэбную ёй
крытыку. Апощына ў залежна-
сці ад чарговых ідэалагічных
устаноў магла або ўзняць на
п'едэстал пасрэдны, рамесніцкі
твор, або нанесці смяротны

Міхась МУШЫНСКІ

Віншуем!

25 кастрычніка споўнілася 60 гадоў з дня нараджэння пісьменніка Міколы Гроднева. Праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнямі ўсяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

25 кастрычніка споўнілася 60 гадоў з дня нараджэння літаратуразнаўцы Кузьмы Хромчанкі. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала юбіляру прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя, новых творчых поспехаў.

Супрацоўнікі «ЛіМа» далучаюцца да гэтых віншаванняў.

У ДУХУ ЎЗАЕМНАСЦІ

У Мінску знаходзілася група прадстаўнікоў каталіцкага руху за мір «Панс Крысці» (Федэратыўная Рэспубліка Германія). У сваім пісьме ў Беларускі камітэт абароны міру генеральнага сакратар заходнегерманскага аддзялення «Панс Крысці» Ансгар Кошаль, які ўзначальваў дэлегацыю, папрасіў наладзіць сустрэчу з беларускімі пісьменнікамі.

На гутарку, якая адбылася ў Доме літаратара, прыйшлі пісьменнікі — ветэраны Вялікай Айчыннай вайны Аляксей Махнач, Леанід Пронша, Віктар Трасцінскі, таксама кансультант СП БССР Аляксей Гардзіцкі. Размова ішла аб антываеннай накіраванасці беларускай літаратуры, праблемах экалогіі, аб удзеле творчай інтэлігенцыі ў працэсах перабудовы.

НАШ КАР.

Ля кніжнай паліцы

Няўжо і на гэты раз...

Сёе-тое ў справе выдання жыццяпісаў нашых вучоных, дзесячаў культуры і мастацтва ў нас рабілася і раней. Згадаем, напрыклад, серыю «Слава твая, Радзіма», якую выпускае выдавецтва «Юнацтва», кнігі бібліятэчкі «Нашы славетныя землякі», што выйшлі ў выдавецтве «Беларусь» і «Полымя», эсэ А. Лойкі пра Янку Купалу і Францыска Скарыну, выдадзеныя ў папулярнай серыі «Жыццё выдатных людзей», заснаванай Максімам Горкім.

Аднак выданні гэтыя з'яўляліся не рэгулярна. Чакалася, што знойдзецца, нарэшце, выдавецтва, якое надаць выпуску біяграфічнай літаратуры мэтанакіраваны характар.

І вось летась «Навука і тэхніка» дакляравала кніжку В. Грыбоўскага, В. Гапоненкі, У. Кісялёва «Прафесар электраграфіі і магнетызму» — першую ў новай, акадэмічнай серыі «Нашы славетныя землякі».

Што ведае наш сучаснік пра Якуба Наркевіча-Едкі, аднаго з самых адукаванейшых людзей свайго часу? У лепшым выпадку тое, што жыхары мястэчка Пясочнае (цяпер вёска ў Капыльскім раёне) здаўна змагаліся з мясцовымі ўладальнікамі Наркевічамі-Едкімі, а ў 1903 годзе выступілі і супраць самога Якуба Антонавіча, адстойваючы права на «вольнасць», пасля чаго некаторыя апынуліся ў турме.

З песні слова, як кажуць, не выкінеш. Я. Наркевіч-Едка быў сынам свайго часу, валодаў немалымі зямельнымі надзеямі. Але ці многія згадаваюцца, што менавіта Наркевіч-Едка ў сваім маёнтку стварыў метэастанцыю, кумысавую лячэбніцу, яшчэ да Папова перадаваў радыёсігналы на адлегласць? Больш таго, даследаваў уплыў электрычнасці на расліны, распрацаваў метады фізічнага стану чалавека і яго здароўя, у аснову якога былі пакладзены

фатаграфічныя адлюстраванні з дапамогай электрычных разрадаў? Да ўсяго гэтага быў усебакова адукаваны чалавек. Прынамсі, яшчэ ў час вучобы ў Мінскай губернскай гімназіі авалодаў іграй на фартэпіяна, стаў таленавітым віртуозам-піяністам, сам пісаў музыку...

Аўтары кнігі сабралі багаты матэрыял пра Я. Наркевіча-Едкі, захопленыя расказалі пра яго навуковы подзвіг. І не толькі расказалі. У канцы кнігі яны гавораць аб аднаўленні дома Я. Наркевіча-Едкі, які знаходзіцца непадалёку ад Пясочнага, на правым беразе Нёмана. Правільней, знаходзіўся, бо сёння засталіся толькі руіны, больш-менш захавалася метэа вежа.

Другім зборнікам у серыі стаў расказ пра Уладзіслава Сыракомлю «Вяшчун славы і волі», напісаны У. Мархелем. У адрозненне ад Я. Наркевіча-Едкі У. Сыракомля (спраўдзімае прозвішча яго Людвік Кандраціч), як і яго творчая спадчына, што аднолькава належыць паліткам і беларусам, не абдзелены ўвагай. У перакладзе на беларускую мову выходзіла яго выбранае, даследчыкі неаднаразова звярталіся да жыцця і творчасці паэта, у тым ліку і У. Мархель. І ўсё ж кніжка «Вяшчун славы і волі» ўводзіць ва ўжытак многія новыя факты, а таксама тэма, якая не часта фігуравала ў друку. Дарэчы, павага да дакументаў, спасылка на іх — адметнасць серыі. У. Мархель, падкрэсліў, прасочвае з'яўленне найбольш значных твораў У. Сыракомлі, гаворыць аб шматграннасці яго мастакоўскіх інтарэсаў, той павазе, з якой ставіўся ён да Беларусі і беларускага народа.

Толькі што ў акадэмічнай серыі пра славетных землякоў выйшла трэцяя кніжка — «Рыцар навукі з Нянькава». С. Галакціёнаў і Г. Яцкевіч зна-

ёмяць чытача з Уладзіславам Дыбоўскім, удзельнікам паўстання 1863 года, які, вызваліўшыся з турмы, на працягу трыццаці гадоў у сваім маёнтку непадалёк ад Наваградка праводзіў шматлікія навуковыя даследаванні па заалогіі, палеанталогіі, батаніцы. Дзякуючы яму, Нянькаў у свой час стаў вядомы ўсяму свету.

Калі гэтыя звесткі можна пачэрпнуць і з іншых выданняў, дык пра цікавасць У. Дыбоўскага да фларыстыкі гаворыцца так падрабязна ці не ўпершыню. У прыватнасці, пра тое, як ён даследаваў пазію А. Міцкевіча, асабліва мясціны, дзе вялікі паэт прыгавяе тэма ці іншыя расліны. У гэтай галіне У. Дыбоўскі быў вялікім знаўцам, яго «Зельнік зямлі Наваградскай» — унікальнае, у ім надзвычай падрабязна вытлумачваюцца беларускія назвы раслін, зёлак.

Тры выданні... Пакуль што толькі тры. Але сёлета павінны выйсці яшчэ ажно восем чарговых кніжак. Вось некаторыя з іх — «Адсыя наваградскай лекаркі» В. Грыцкевіча (пра Саламею Русецкую, знакамітую беларускую лекарку і падарожніцу XVIII стагоддзя), «Асветніца з роду Усяслава» У. Арлова (паўстае непаўторны вобраз Ефрасінні Полацкай), «На крутых паваротах гісторыі» У. Казберука (ўпершыню так падрабязна прасочваецца жыццёвы і творчы шлях Аляся Гаруна), «Напачатку было слова» Э. Ялугіна (пра Пятра Мсціслаўца).

Як відаць, невыпадковыя тут ні тыя, хто піша, ні тыя, пра каго пішацца. Кожнае выданне — невялікае, усяго нейкія аркушы, але прадуманае, кампактнае. Удала падабраны ілюстрацыйны матэрыял.

Акадэмічная серыя «Нашы славетныя землякі» разлічана на ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй свайго краю, хоча больш ведаць пра яго знакамітых сыноў і дачок.

Напісаў «на ўсіх» і — за сумняваўся. Чаму ж тады такі мізэрны тыраж выданняў? Кніжка «Прафесар электраграфіі і магнетызму» мела 8400 экзэмпляраў, дзе наступныя яшчэ менш: па 6600. Няўжо і на гэты раз добрая справа спыняецца на паўдарозе?!

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

ПРА КРЫТЫКУ БЕЗ ЗЛУЧНІКА «І»

(Пачатак на стар. 5).

г. д. Недаацэньваць карысць іх працы і іх дапамогу было б неразумна і несправядліва. Але ўзнікае законнае пытанне: колькі яшчэ мы будзем карыстацца паслугамі сумяшчальнікаў? Хіба можа нармальна ісці літаратурны працэс пры адсутнасці прафесійнай крытыкі?

Не закрэсліваючы таго, што зроблена і што робіцца крытыкамі-сумяшчальнікамі, нельга не сказаць і пра адмоўныя вынікі сумяшчальніцтва, якое фактычна стала амаль нормай літаратурнага жыцця. Гаворка ідзе аб тым, што на практыцы даволі часта адбываецца непрыкметная падмена жанру, бо пры ўсёй знешняй агульнасці ў крытыку і гісторыка літаратуры, нават калі апошні ацэньвае сучасны твор у форме рэцэнзіі, тым не меней розныя мэты і задачы, розны інструментарый даследавання, інакшыя сістэмы доказаў, Прафесійныя навыкі літаратуразнаўцы так ці

інакш правяць сябе. І мы спраўды бачым, што гісторык літаратуры часта бярэ верх над крытыкам.

Што ж галоўнае ў працы апошняга? Крытыка павінна цікавіць навізна слова, сказанага пісьменнікам, эстычны ўзровень твора, яго сугучнасць патрабаванням часу. Ад крытыка чакаюць у першую чаргу аперацыйнасці водгуку на новы верш ці апавяданне, смеласці першым даць ацэнку. Крытыку надзвычай патрэбны сталы эстэтычны густ, тонкасць адчужвання мастацкай матэрыі, інтуіцыя, здольнасць прадбачыць будучыню маладога пісьменніка. На нашу думку, кожны, хто прэтэндуе на годнасць крытыка, абавязаны пры ўступленні ў прафесійны цэх публічна сказаць: «Гэта я адкрыў таго ва ўсё тэма, празаіка, драматурга, я дапамог яго творчыму самасцвярджэнню...» Цікава, ці шмат знойдзецца ў нас крытыкаў, хто, паклаўшы руку на сэрца, адважыцца на па-

добную заяву? Вось калі б узяць ды падлічыць, колькі разоў той або іншы крытык выступаў у свой час з пахвальным словам у гонар слаўтага майстра, колькі одаў-водгукаў прысвечана прадстаўнікам «сакратарскай літаратуры», то тут лічба была б ніштавата! Але гэта — між іншым, рэпліка ўбок. Вернемся да гаворкі пра адрозненне крытыкі і літаратурнага ацэнкі.

Літаратуразнаўца, нават калі ён абірае крытычны жанр, цікавіцца іншым — ён хоча ўгледзець у канкрэтным творы праяўлены нейкі агульны ідэйны, жанрава-стыльовы — тэндэнцый, вядучых заканамернасцей літаратурнага працэсу. Таму індывідуальна-непаўторныя рысы таго ці іншага пісьменніка, навізна, адметнасць, арыгінальнасць, якая ўласціва твору і на ацэнку якой спадзяецца і аўтар, і чытач, пад яром крытыка-сумяшчальніка нявыяўленай. І ці не тут трэба шукаць выток той, можа, нават і неўсвядомленай раздражнёнасці, з якой многія пісьменнікі ўспрымаюць водгукі нават на ўласныя творы: замест канкрэтнага разгляду і своечасовай, аб'ектыўнай ацэнкі мастацкіх адкрыццяў (вядома ж, часта ўяўных) аўтар знаходзіць разважанні пра

абстрактныя «тэндэнцыі» і «заканамернасці», да якіх яму як творцу, як практыку няма ніякай справы. Адсюль — абывакавасць да крытычных разглядаў, ігнараванне іх, а то і крыўднае, абразлівае слова ў адрас крытыкаў, раздражнёныя выпадкі нахшталт таго, што ў крытыку ідуць людзі, якія не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах...

Інакш кажучы, тое, што ў нас звычайна прынята лічыць літаратурнай крытыкай, на самай справе ў большасці выпадкаў з'яўляецца павярхоўным газетным літаратуразнаўствам, своеасаблівым сімбіёзам розных структурна-жанравых форм. Зразумела, сімбіёз гэты вымушаны, ён народжаны нашай беднасцю, абумоўлены тымі дэфармацыямі літаратуры, грамадскай свядомасці, што мелі месца ў мінулым.

Было б крыўдна, калі б і ў нашых разважаннях хто-небудзь угледзеў імяніне прынізіць гісторыка-літаратурнае даследаванне і ўзняць жанр бягучай крытыкі як нібыта болей значны, болей патрэбны. Не, гаворка тут ідзе пра іншае — пра неабходнасць улічваць спецыфіку кожнай галіны даследавання, тэарэтычна асэнсоўваць гэтую адрознасць.

(Заканчэнне ў наступным нумары).

ГЭТЫ пажылы чалавек адразу выклікаў да сябе павагу і ўвагу ўсіх, хто адпачываў і працаваў у жніўні ў Доме творчасці «Іслач». Невысокага росту, наржанаваты, з вялікімі добрымі вачыма, Георг Эмін, славны армянскі паэт, прыехаў да нас з усёй сваёй вялікай сям'ёй — жонка, сын, нявестка, унук, унучка... «Як Арарат, стары, сівы і армянскі, абмыты вадой папапа чаравікі», — адрозніваў яго прыгавор, калі ўбачыў яго. Радзі гэтыя былі напісаны даўно, але менавіта цяпер адчуваеш іх з асаблівай сілай: сёлета 30 верасня Георгу Эміну споўнілася семдзесят...

Ён пазнаў мяне адрозніваў, хоць з часу нашай адзінай сустрэчы прайшло амаль дзевятнаццаць гадоў.

— Добры дзень, мне знаёмы ваш твар, вы прыязджалі ў Ерэван і бралі ў мяне інтэрв'ю. Толькі гэта было даволі даўно, — падшоўшы да мяне, пачаў гаворку Георг Эмін.

Вядома, было прыемна пачуць такое прызнанне. У студзені 1970 года разам з тагачасным дырэктарам праграм Беларускага тэлебачання Васілём Даніловічам мы прыехалі ў Ерэван для здымак тэлеперадачы пра беларуска-армянскія літаратурныя сувязі з цыкла праграм «У адзінай сям'і», які мы тады толькі распачалі. Прайшлі былі ўжо перадачы пра сувязі з Літвой, Латвіяй, Эстоніяй, і вось — Арменія. Са згадкі пра тую паездку і пачалася наша гутарка.

— Тады ў Ерэване мы запісалі інтэрв'ю з вамі і з выдатным паэтам Армені Аванесам Шыразам, які па тым часе амаль невядомы быў і ў нас, і ў іншых рэспубліках Саюза. Дык вось, Аванес Шыраз, памятаю, прачытаў вершаваны экспромт. Паэт Юрый Саакян, які ў той час працаваў на тэлебачанні і суправаджаў нас, тут жа зрабіў нам падрадкоўны пераклад. Аванес Шыраз казаў, што ўся зямля — гэта нвітнеючы луг пад цёмнымі промянямі сонца, а розныя народы зямлі — рознакаляровыя кветкі на ім. Усе народы зямлі нагадваюць тансама вясёлку, — гаварыў Шыраз. — Чым болей адценняў у вясёлцы, тым прыгажэйшая яна. Гэтыя вобразы луга, вясёлкі, народаў-кветак навоўва запалі ў памяць... Але прайшоў час, і што мы бачым сёння, калі ў нашай краіне ўспыхваюць міжнацыянальныя канфлікты? Няўжо памыліўся Аванес Шыраз? Няўжо памыліўся, снажам, і Якуб Колас, які пісаў: «І сёння я горды, шчаслівы за нашу з'яднанасць, сям'ю...»? Няўжо памыліўся ўсе мы, славычы непарашную, як мы тады казалі, дружбу саветскіх народаў?

— Ні ў якім разе! І кветкі на лузе, і вясёлка Аванеса Шыраза — не выдумка. Неадольна адвечны імяніне народаў, іх спадзяванні, мары, надзеі жыць толькі ў міры і дружбе з суседзямі і з іншымі народамі. Таму і ў нашых, і ў вашых паэтаў было моцнае жаданне бачыць гэты квітнеючы луг дружбы. Але праўда і тое, што на дэфармацыі, выкліканыя канкрэтнымі сацыяльнымі, гістарычнымі, а часам і суб'ектыўна-выпадковымі прычынамі, мы ў той час заплюшчвалі вочы, не хацелі, ды і не маглі ўзімаць многія праблемы, гаварыць пра іх. Мы жылі ў гэтым сэнсе ў стане эйфарыі, але як на вулкане, які рана ці позна павінен выбухнуць. Толькі цяпер, дзякуючы перабудове, мы загаварылі, напрыклад, аб тым, што ў свой час адбываліся незаконныя гвалтоўныя перасяленні народаў ці адвольнае дзяленне тэрыторыі між рэгіёнамі ў некаторых мясцінах. Міжнацыянальнае напружанасць выклікалі і нявыраша-

Георг ЭМІН

Анёлк Армені

Памяці армянскіх дзяцей, ахвяраў страшэннага землятрэсу 7 снежня 1988 года

О Божа, што за жахі
небыцця!
Дзяўчынка, двухгадовае дзіця,
Хоць пройдзе год і хоць другі
настане,
А тры гады ніколі ёй не
стане...
Не ведаю, Ануш? Ці Анаіт?
Ды ведаю, прайшла праз
Сумгаіт
І згінула ў прадонні
раззлаваным
У сіратаўні пад Ленінаканам.
Ды ўсё ж не стала прахам,
зданню сноў —
На крылах зраненых анёлкам
зноў

нась жыццёва важных сацыяльных праблем, з аднаго боку, і няправільнае сталініскае разуменне інтэрнацыяналізму як адмаўлення ад усяго свайго, нацыянальнага, — з другога. Апошняя хвароба вельмі небяспечная. Гэты сталініскі псеўдаінтэрнацыяналісцкі дурман я назваў бы ідэалагічным СНІДам. Цяпер мы паступова пачынаем лячыць гэту хваробу. Вельмі рады, што ў вашай шматпакутнай рэспубліцы, як мне вядома, няма складаных міжнацыянальных праблем, і, дай бог, каб іх ніколі не было. У пэўнай ступені можна сказаць, што вам пашанцавала на

прыклады самаадданай, феноменальнай любові да роднага слова... У кнізе «Сем песень аб Арменіі» я ўжо згадаў, напрыклад, пра Гайка Бжышкяна (Гая), выдатнага рэвалюцыянера, добра вядомага вам, — яго імем названа вуліца ў Мінску. Ён жыў і выходзіўся ў Расіі і амаль забыў родную мову. Але ў дзень вызвалення Сібірская армія, якую ён узначальваў, у хвіліну найвышэйшага натхнення, выступаючы на шматлюдным мітынг, ён раптам пачаў усхвалявана гаварыць па-армянску...

Усё гэта, вядома, не азначае, што ў нас у Арменіі сёння ня-

непазбежным знішчэнні яўрэяў, гэты раман потым быў перакладзены на дзесяткі моў свету, акрамя армянскай (і рускай, вядома). Усё вышэйназванае — вяршыні перш за ўсё сваёй нацыянальнай і, дзякуючы гэтаму, — сусветнай літаратуры і культуры.

— Георг Рыгоравіч, ваша кніга «Песні Арменіі» выйшла ў нашым выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў перакладзе на беларускую мову ўжо даволі даўно, але ў ёй ёсць вершы, якія гучаць сёння вельмі актуальна. Не могуць не крануць радкі «Балады пра дом» са шчыра прарочымі словамі маці свайму сыну, які будзе на роднай зямлі свой дом: «Ты не траць на гэты дом дарэмна сі-

развіцця літаратурнага і культурнага працэсу. Нельга сёння цалкам адмаўляць усё зробленае ў гэтай галіне, усё набыткі і здзяйсненні. Увогуле нельга ставіцца адмоўна да ўсяго ў літаратуры, што ўчора лічылася бяспрэчным дасягненнем. Насуперак ідэалагічнаму ўціску ствараліся і сапраўдныя творы.

Амаль кожны з пісьменнікаў майго пакалення, ды і наступных, адчуў, як кажуць, на сабе дабратворны ўплыў літаратурных сувязей, асабістых кантактаў. Напрыклад, яшчэ да вайны мы мелі добрае ўяўленне пра Беларусь з натхнёных

леннай аснове. Узаемныя дэкады і дні літаратур трэба пазбавіць бяздумнай параднасці і ліслівых застоўляў. Сустрэкаючыся, пісьменнікі розных рэспублік павінны перш-наперш пытацца, што ў каго баліць, і спрабаваць канкрэтнымі справамі дапамагчы, каб боль душы знік назаўсёды.

— Мярну, сярод такіх канкрэтных спраў не на апошнім месцы — узаемныя пераклады твораў?

— Безумоўна. Для нас, армян, мастацкі пераклад — гэта жыццёва неабходная і важная літаратурная традыцыя. Ужо ў пятым стагоддзі ў нас існавалі розныя школы перакладу. Дзякуючы армянскім перакладам захаваліся для чалавецтва многія помнікі старажытнасці, згубленыя на мове арыгінала, гэта «Хроніка» грэчаскага гісторыка IV стагоддзя Юсевія Кесарыйскага, кніга «Аб прыродзе» грэка Зянона Стойка, праца Авіцэны «Кітабе Неджаб», раздзелы «Гісторыі Аляксандра Македонскага» Псеўда-Клісфена і шмат іншых. І не дзіва, што адно з самых шанюўных у нас свят — дзень перакладчыка, які мы адзначаем штогод у кастрычніку.

Ганаруся тым, што маю і свой пэўны вопыт у галіне мастацкага перакладу. Гэта вельмі цяжкая і пачэсная праца. Стараюся выбіраць для перакладу блізкае мне, тое, што сучасна маім думкам, майму настроя душы. У кнізе маіх выбраных перакладаў, што выйшла летась, — пераклады з сусветнай класікі, з літаратурнага народаў СССР. «Тое, што напісаў бы я» — так я назваў гэты раздзел кнігі, куды ўвайшлі і мае пераклады твораў Купалы, Коласа, Броўкі, Танка, Куляшова, Панчанкі, Гілевіча, Барадзіна. У кнізе ёсць і такі раздзел: «Чаму не піша па-армянску?», дзе змешчаны пераклады вершаў армянскіх паэтаў, якія ў розны час вымушаны былі пакінуць радзіму ці нарадзіліся ў сям'ях эмігрантаў і не пішуць на армянскай мове.

— Што тут, у «Іслачы», на вашым рабочым сталце?

— Перакладаю «Санеты» Шэкспіра. Тут, у цішы беларускага лесу, працуецца вельмі добра. Вядома, гэта будзе ўжо не першы пераклад шэкспіраўскіх «Санетаў» на армянскую мову. Трэба зазначыць, што ў нас наапаўна вядлікая традыцыя перакладаў з Шэкспіра, яго вельмі любіць у народзе, і не здзіўляецца, калі ў сённяшняй Арменіі вы сустранецца з дзецьмі, якіх завуць Гамлетамі, Дэдэмонамі, Афіеліямі, Лазртамі... Гэта, між іншым, яшчэ раз пацвярджае, што луг народаў, пра які так прыгожа сказаў Аванес Шыраз, — не выдумка, ён існуе, і ад нас залежыць лёс яго буйнога рознакаляровага цвіцення. «Вазьму твой боль», — так, здаецца, называўся раман вашага празаіка Івана Шамякіна, і ў гэтай формуле мне бачыцца сёння сэнс асабліва неабходных узаемных кантактаў і сувязей.

Гутарыў
Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ.

КАВ ЗНІК БОЛЬ ДУШЫ

суседзяў, ва ўсякім разе метады вырашэння спрэчных пытанняў у вас зусім іншыя.

— Міжнацыянальных, можа, і няма, але непасрэдна нацыянальных, калі можна іх так назваць, былі і покуль так застаюцца...

— Што ж, і гэта я паспеў заўважыць, — працягвае свой роздум Георг Эмін. — Складваецца адчуванне, што многія ў вас, на жаль, не разумеюць перспектывунай небяспекі дзюх асноўных хвароб — чарнобыльскай радыяцыі і вась гэтага ідэалагічнага СНІДу. Апошняя выяўляецца найперш у тым, што вы далікатна называеце «звужэннем сферы ўжывання беларускай мовы». Па сутнасці стаіць пытанне аб лёсе мовы і, як вынік, лёсе нацыі. Вельмі добра, што за беларускую мову сёння так актыўна змагаецца грамадскасць, створана «Таварыства беларускай мовы», распрацавана пэўная асветніцкая дзяржаўная праграма. І тым не менш, нельга ні на хвіліну забываць, што магло быць і такое: яшчэ крыху, яшчэ ледзь-ледзь, і мова зусім знікне... Мне неаднойчы даводзілася пісаць пра незвычайную, амаль фанатычную любоў армян да сваёй роднай мовы і праз яе — да духоўнай культуры свайго народа. Як ні дзіўна, простыя людзі заўсёды інстынктыўна разумелі, што мова, пісьменнасць — самая магутная зброя ў адвечнай барацьбе за існаванне. Вялікі Месроп Маштоц стварыў армянскую азбуку ў 396 годзе, і неўзабаве пасля гэтага армянскія пісьменны ўжо змагаліся за свабоду супроць персідскіх захопнікаў. «Рука мая знікне, а пісьменны застаўцца», — гэта было сказана адным з армянскіх перапісчыкаў у тых часы. На працягу шаснаццаці стагоддзяў розныя завабункі рабілі ўсё, каб армяне асіміляваліся, забылі сваю родную мову. Але адзінокі, без старонняй дапамогі народ з маленькім атрадам сваіх трыццаці шасці літар-сваінаў як мог змагаўся і выйграваў няроўныя бітвы. Можна бясконца пісаць пра

ма сваіх сур'ёзных праблем. Вялікае гора — нядаўні землятрус, ва ўсіх у сэрцы смыліць нагорна-карабахская рана. Пасля генацыду 1915 года і анты-армянскіх акцый у 1920 годзе звыш трох мільёнаў армян пакінулі сваю радзіму. Толькі ў розных рэспубліках Савецкага Саюза па-за межамі Арменіі сёння пражывае звыш двух мільёнаў армян. Ці маюць яны магчымасць вывучаць родную мову, далучацца да гісторыі свайго народа, яго духоўнай культуры? Усё гэта не можа не хваляваць інтэлігенцыю Арменіі.

Мы вяртаем сёння народу творы і імёны армянскіх пісьменнікаў, мастакоў, кампазітараў, якія зведзілі ўсе пакеты сталінска-берыёўскіх рэпрэсій. Вялікую цікавасць, напрыклад, можа выклікаць у чытачоў іншых рэспублік кніга Гургена Маары, рэпрэсаванага пісьменніка, з якім, дарэчы, сябраваў ваш Янка Купала, — кніга, якая называецца «Квітнеючы калючы дрот», — споведзь пра жыццё ў зняволенні. Імкнёмся таксама пазнаёміць сучасных чытачоў, гледачоў, слухачоў з тымі творцамі, якія жылі і жывуць за мяжой і пішуць па-армянску, якіх раней нават называць забаранялася. Напрыклад, мы нічога не ведалі раней пра такога найвыдатнейшага армянскамоўнага паэта, як Амастэх. У Егіпце жыў і памёр таленавіты празаік Ерванд Аціян, аўтар эпохальнага рамана «Панджуні», які павінен стаць у шэрагу найлепшых твораў прозы нашага стагоддзя. Мы былі, на жаль, абмежаваны і ў сваёй перакладчыцкай дзейнасці — забаранялася перакладаць усё, што распаўсюдзіла пра нацыянальна-вываленчую барацьбу армян супроць турак. Увесь свет ведаў выдатны раман Франца Вельфеля «40 дзён Мусадэга», дзе праўдзіва расказвалася пра трагічныя дні генацыду 1915 года. Напісаны ў канцы 30-х гадоў, калі Гітлер распачаў свой поход супроць дзяржаў Еўропы і абвясціў аб

лы, — усё роўна прыйдзеца ўцякаць адгэтуль нам, мой хлопчык мілы... Я прыгадваю, як мой літаратурны настаўнік, выдатны наш асветнік і перакладчык Юрка Гаўрук чытаў мне свай пераклад вашай «Песні пра жураўля»:

Ты на чужыну на крылах нёс
Попел Арменіі,
Вочы твае, поўныя слёз,
Крыўду струменілі...
Бачыў ты бежанцаў чараду —
Людзі ўбогія,
Неслі ў выгнанне сваю бяду
Многія, многія...

— Ну, вядома, у гэтых і ў іншых вершах я меў на ўвазе падзеі мінулага... Лейтматыў выгнання — адвечны для духоўнага жыцця нашага народа, для нашай паэзіі, і я проста стараўся захаваць вернасць і жыццёвай, і літаратурнай традыцыі. Пра трагічную неабходнасць пакінуць узведзены сваімі рукамі дом і ачаг, сад, які сам пасадзіў і выгадаваў, пісалі многія паэты Арменіі. Вельмі выразна гучыць гэты матыў, напрыклад, у нашага паэта XVI стагоддзя Грыгорыса Ахтамарцы: «Апустахыў я горны схіл, каменнем сад абградзіў, ледзь толькі выспеў вінаград, я чую: ўстань, пакінь свой сад...». Паверце, мне зусім не хацелася, каб радкі «Балады пра дом» і «Песні пра жураўля» набылі сёння актыўнае гучанне. Нягледзячы ні на што, мы павінны ў кожнай рэспубліцы займацца сваім нацыянальным домам, прыводзіць яго ў такі стан, да якога спакон веку імкнуцца народы. Сэнс нацыянальнага адраджэння мне бачыцца сёння — тым, каб вярнуць і пакласці ў падмурак жыцця сумленнасць, шчырасць, праўду, сапраўдную дэмакратыю і сапраўдны патрыятызм.

— Выступаючы ў Люцінцы на свецкай паэзіі памяці В. І. Дуіна-Марцінкевіча, вы казалі, што, займаючыся сваім нацыянальным домам, нельга забываць пра інтэрнацыянальны братэрскі сувязі — важную крыніцу ўзаемаўзбагачэння літаратуры і культуры.

— Сапраўды, апошнім часам, законленыя сваімі ўнутрынацыянальнымі справамі і праблемамі, мы не надаём належнай увагі ўзаемаўзвязям, вельмі патрэбным для нармальнага

вершаў Наіры Зар'яна, Саламона Таранцы і іншых армянскіх паэтаў. (Між іншым, многія з гэтых вершаў дагэтуль на беларускую мову не перакладзены. — В. Н.). Магу спадзяцца і на свой асабісты літаратурны лёс. Я пачынаў пісаць вершы і друкавацца да вайны, у 1946 годзе ў Ерване выйшла мая ўжо другая кніга паэзіі «Норк» («Новае»). І — ані слова ў друку, поўнае маўчанне. А пасля даклада Жданова пра часопісы «Звезда» і «Ленінград» ва ўсіх газетах, як артылерыйскі залп, — адмоўныя рэцэнзіі на маю кнігу. Трэба ж было знайсці і ў Арменіі «адшчалепацца», у нас нездарма кажуць: «Калі ў Маскве ногці стрыгуць, на перыферыі сьцукі рукі». Мяне перасталі друкаваць, не паслалі ў Маскву на нараду маладых пісьменнікаў. І вась, уяўляеце, я, дваццацісямгадовы паэт, атрымліваю бандэроль не ад каго-небудзь, а ад самога Барыса Пастэрнака. Ён прыслаў мне сваю кнігу «На ранніх поездах». На тытульнай старонцы акуратным каліграфічным почэркам Барыс Леанідавіч перапісаў свой шэдэўр — верш «Гамлет», які тады нідзе не друкаваўся і быў нікому не вядомы, і падпісаў: «Ау, Эмін! Здравствуйте! Я пишу хоршую вещь, роман в прозе, чего и вам от всей души желаю. Борис Пастернак, 3 сентября 1946 года». Пасля такога падарунка ў мяне нібы крылы выраслі. Праз нейкі час былі ў нас макоўскія паэты і перакладчыкі, сярэд іх — Марыя Петравых, Вера Звягінцава. Яны ўзялі ў мяне падрэдакцыйкі, і неўзабаве мае вершы на рускай мове з'явіліся ў часопісе «Новый мир». А потым — цёплыя словы падтрымкі ад Якава Хелемскага, ад вашага незабыўнага Аркадыя Куляшова... Хіба тае-кое можна забыць?

Значыць, — я вяртаюся да сваёй пачатковай думкі, — літаратурныя ўзаемаўзвязі неабходна развіваць і паглыбляць, але на новай, шчырай і сум-

Лунне пад нябёсамі Айчыны,
На нас глядзіць журботнымі
вачыма.
За кругам круг, за кругам
круг яшчэ —
Бясплотны дух, прачыстая ідэя.
І зброя рукі злодзею пяць,
Падонак учарашні халадзе.
Армянскі дух ляціць над
галавой,
Дух уваскросання,
справдвечны донар,
І адступае наш бязглузды
гонар
Перад журбой сусвету
векавой.
За кругам круг — луннае боль
і гней,
І зноўку круг па бэскраі
сутоння,
Каб наш народ-пакутнік
зразумеў,
Што ён Тварцом адзначаны
і сёння.
Сціхаюць гукі сумятні, мань.

У снежня ёсць на красавік
надзея.
І мы глядзім, як колісь
вешчунь
На знак Святое Каляды
глядзелі.
1988
Мая Арменія малая —
Калыска і крыніца сілы
Для сына, што абараняе
Матулю,
Усяго стае.
Мая Арменія малая —
Яна не болей ад магілы
Таму, хто лютасцю палае,
Хто прагне праглынуць яе.
Не турэцкага і не іранскага,
А армянскага, толькі
армянскага
Армяніна бачыць хачу.
Не выгнаннікам, не
пакутнікам,

Панам хаты сваёй, а не
кутнікам
Армяніна бачыць хачу.
На звароты мае неадкладныя
Чуць хачу я рашэнні
дакладныя,
Справядлівасці я хачу.
Змогся я ад «пытання
армянскага»,
Прагну я адказу армянскага,
Не пытання — адказу хачу!
Мая зямля, цябе я не віно,
Ды ўцяміць памажы загадку
гэту:
Велічынёй калыска з далано,
А могільнік — велічынёй
з планеты...
Перакладу Рыгор
БАРАДУЛІН.
Ты чалавек з жывой душой, —
На камні ты ляжыш.
Што мёртвы камень прад

табой?
На камні ты ляжыш.
Ты, чалавек, спяшайся жыць,
Рызыкаваць ва ўсім,
Пакуль не камень на табе,
А ты ляжыш на ім!
Мне засталася адна
Непараўнаная радасць —
Саджаць дрэва.
Вы вякамі глядзіце на мяне
І пакутліва думаеце:
Як гэта халае цярдзення яму
Саджаць дрэва!
Як і чым жыць гэты бядак.
Калі мы,
Толькі ён паспее пасадзіць,
вырасціць,
Кожны раз аддымаем і дрэва
яго, і плады?
А ён ізноў бярэцца за сваю
справу —
Саджаць дрэва.

Толькі вы не забывайце,
Што мне застаецца радасць —
Саджаць дрэва.
Перад выходам
з Егіпта
О Маісей!
Дакуль жа нам маўчаць,
Цярпець пад фараонавым
ярмом,
Хлуснёю асабістай
прыкрываць
Ганебнае, калючае кляймо?
— Год сорок выцерпець.
Не малы час.
Калі ў ярме не звар'ячаем мы.
А што далей, прарок?
І быў адказ:
За сорок год
Прывыкнеце і да турмы.
Перакладу Максім ТАНК.

Паэзія

Генадзь ПАШКОУ

Не перапіншаш лёс на чыставік,
правярыўшы, як след, чарнавікамі.
Ідзеш жыццём, як полем.
Чаравік
то ў яму трапіць,
то пабудзіць камень.

Усё,
усё,
што робіш,
што рабіў,
дзе хітраваў,
расплачваўся крывёю;
усё,

у што ты верыў,
што любіў
так безаглядна
дзіўнаю парою;
і тога,
каго знішчыць ты не даў,
у слёзную паверыўшы малітаў,
і хто цябе у гразь пасля таптаў
з халоднаю усмешкай

езуіта —
не выкрасліш у злосці,
не сатрэш,
нідзе,
нішто,
ніколі

не схаваеш,
як за сталом, вылуджваючы верш,
радок каструбаты адваргаеш.
...Тут спатыкнуўся...
Там пайшоў на дно...
А тут пражыў —

аж сэрца замірае!
Мой лёс — мой чарнавік,
дзе ўсё відно,
дзе ўсё баліць,
шчыміць
і дакарае...

А ці ёсць хоць што на свеце лепшае,
як зямельку слухаючы,
пешшу
вандраваць
то сцежкай палявою,
то, паміж калінаў, лугавою,
што мядзвянай душнаю лукой
узвядзе на кручу над ракой,
дзе ў араховае цішы
наліваюць ядры спарышы;

і пачуць —
не, нават не салоўку,—
хай сабе гарластая кароўка
прамычыць
і кінецца праз лом,
спуджаная,
з п'яным малаком;

і пабачыць,
як туман пад вечар
закіпае на змяркальных свечках,
а у чорных
густалістых спратах
засынаюць стомленыя хаты,
толькі за аддаленым гумном
соладка ўсплые над летнім сном
нечы смех,
што пошчак салаўіны —

(Нехта ж зоры пільнаваць павінны?!);
і зямелькай,
роднаю да болю,
дыхаць,
як апошні раз,
уволю
над крыніцай звонкай
пад алешынай —
а ці ёсць хоць што на свеце лепшае?..

Пад дажджом

Раскладу касцярок
ля дарогі ў лагчыне адкрытай.
Пад маркотным дажджом
расцілаецца дым на мяжу.
І вяртаецца ўсё...
Быццам цені выходзяць з нябыту —
што было і сплыло,
і чым болей не даражу.

Падыходзяць сябры мае колішнія,
ля цяпельца
нахіляюцца моўчкі,
не бачачы, што я стаю.
Я забыўся пра іх,
і цяпер вось,

нібыта тапельцы
цягнуць сінія рукі,
шукваючы ў дыме агню.

Падыходзіць жанчына ў жалобным
адзенні

і ціха
на дарогу глядзіць,
ды астылы пагляд

скрозь мяне.

Нейдзе бачыў калісь.
Але дзе?
Не згадаю наліха.
Можна, гэта любоў? —
Я аднойчы калечыў яе.

Яна моўчкі трывала,
хаваючы жах і пакуты,
зберагала пяшчоту
ды вернасць рабыні ў вачах...
Я цяпер разумею:
не вольны быў я
а прыкуты
да трывог невыразных,
што мучылі ак па начах.

Я ў адчай прашу:
— Адгукніцеся, добрыя людзі!
Як змагу,
так аддзячу,
і ўсё я аддам,

што змагу!..
Але холадам мёртвым
маўкліва дышаюць грудзі,
і па шчоках вільготных
маркотных кроплі бягуць.

Так стаю на мяккі
ля дарогі ў лагчыне адкрытай,
ды спрабую гасцей захінуць ад дажджу
ў паліто.

Так стаю над кастром,
цэлым светам, здаецца, забыты,
апраўдацца спрабую,
ды толькі не чуе ніхто...

Уласнае імя

А ты ўсё-такі —
эгацэнтрыст,
бо задумы твае чалавечыя —
гасне дзень,
ці зрываецца ліст —
скіраваныя марай
у вечнае.
Ты, наіўны прыроды дзівак,
што,
як ліст на марозе,
згарэш,

ціха верыш:
не проста так
ты імя,
імя ўласнае маеш.

Але, пэўна,—
узважаеш час,—
калі гне да зямлі небяспека,
гэта ціха годнасць якраз
уздымае ў табе
Чалавека!..

З паэтычнай пошты

Соф'я ШАХ

Перастану здзіўляцца,—
значыць, здужаў спакой,
значыць, скончана праца
над уласнай душой.

І замест хвалявання
спакваля — забыццё,
І — ужо існаванне,
І — ужо не жыццё.
...Беражы мяне, доля,
ад такое бяды,—
не шкадуў нават болю,
не шкадуў гаркаты.
Толькі дай не таміцца,
дай душы не астыць,—
белым светам дзівіцца,
значыць, спраўджана жыць.

Восень, восень,—час упадабаны!
Без прасветы — хмары ды імжа,
без утайкі—вечер ды туманы,
без разладу — розум і душа.

Што зіма! — увесь абшар змярцвелы.
Што вясна! — кароткі успамін.
Нават лета сонцам ачумелым
дзень свой апякае не адзін.

ТАК, быў у мяне і гэты
клопат — з Масквы ў
Мінск мэблю перавезці.
Пра ўсё распавядаць не
буду, што там ды як —
пачну з самага цікавага...

Тарабаніць гэта грузавае таксоўка
на Беларускай вакзал, мэблю маю вязе.
Пафёр-машыноўшчык ахавы — у ме-
муары ўбіўся, успамінае, як ён Высоц-
кага адзін раз бачыў, а мы з сябрам-
правізарам збоч яго ў кабінэ прывіні-
ліся, слухаем нудоцце гэтае пра кара-
ля Таганкі. Беларускай вакзал, дзякуй

не даехаўшы, на голы асфальт спус-
цяць. Калі не Высоцкім — «знакам»
вочы залепяць. А «знак» у нашым
жыцці страшней за бясхлебіцу.

Мэблі ў мяне было не завельмі,
але ж было столькі, што ў жменю не
возьмеш, на карак не закінеш. І на
вяроўцы, як кароўку, не павядзеш.

Але не абышоў я з сябрам-правіза-
рам і два разы вакол сваёй святой па-
клажы, выглядаючы палёжку якую, а
палёжка проста ў грудзі алкаголем таў-
ным дыхае, коламі металічнымі ажно

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

Пра тое, як я з Масквы ў Мінск мэблю перавозіў

А П А В Я Д А Н Н Е

богу, не забавіўся, высунуўся на вочы
падковай каменнай, і толькі я паду-
маў пра ішчасце, якое падковы прыно-
сяць, як машыноўшчык наш таксоўку
сваю на мёртвы тормаз, як на ланцуг
кароткі пасадзіў,— да багажні метраў
сто не даехаў.

А сам?

Глядзіць проста перад сабой, сапля-
водам гарбатым, як рапшлем, пагроз-
ліва шморгае, гэта значыць, бачыць
нас у кабінэ не хоча.

Чаму?

— А вы,— тлумачыць,— пра генія
народнага Валодзьку Высоцкага няў-
важліва слухалі. Не люблю, калі да
імянаў святых адносіны такія. Дый
знак тут пастаўлены.

Спраўды, перад намі на драціне ка-
лыхалася бляшка круглая з палоскай
белаю. І ненароджанаму палінезіцу
ясна — далей ехаць нельга.

Тады мой сябар-правізар пытаецца
з намёкам колкім, у вуха машыноў-
шчыку кропельніцу такую ўстаўляе:

— А калі б уважліва пра генія слу-
халі, то спакойна пад знак пагнаў бы?

— І не піскаў бы,— адказвае,—
а так не магу. Высоцкі для мяне —
усё. Рэлігія. За яго нават з генерала
пыл выб'ю. А вы, калі расказаў, на-
самі ў бакі вадзілі, на архіцяттуру лю-
баваліся. Злазьце цяпер і плаціце,
што за дарогу наляпала...

Злезлі мы і падумалі толькі: вось
што можа здарыцца ў Маскве, калі
Высоцкага не ўшануеш. Да багажні

да крамлёўскіх вежаў грыміць. Два
сінявідныя насяні з вазкамі доўгімі
прысунуліся і, зубоў не паказваючы,
мэблю маю падхапілі і пагналі без
пугі да багажні.

Мы, не дыхаючы, унагон.

У багажні насяні з трэскам выхапі-
лі вазкі з-пад мэблі і, памяняўшы на
тварах сіні колер на чырвоны, як ча-
кухай па лобе, улупілі басам:

— Адзін з нулём за рэйс!

Ад пачутага калатнула мяне, па
нервах сцёбнула. Ды ненадоўга пама-
ракі мае загусцелі. Спрыт з насянкамі
размаўляць сякі-такі меўся. Нездар-
ма ж у Трэцім Рыме чатыры гады
пражыў.

— Гэта цана для іванаўскіх тка-
чых,— кажу,— а не для Радзівілавых
праўнукаў. Даю два з нулём, толькі не
ведаю, якой валютай плаціць: керанка-
мі, нэпманскімі чырвонцамі ці акупа-
цыйнымі карбаванцамі, штампаванымі
мі ў Роўне ў травені 42-га году?

Усё гэта я выдыхнуў на фарсажнай
хуткасці. Аглушаныя насяні глядзелі
на мяне з авечым замілаваннем, як
на свайго старэйшага калегу.

А я не змаўкаў:

— ...магу падпісаць чэк, які са
свайго бяздоннага рахунку аплочыць
грамадзянка Францыі, пазашлюбная
дача былаго польскага прэзідэнта
Масціцкага пані Гвядзкоўскага.

І вось тут, мусіць, і ўскочыў я ў
палонку.

Ці то пра міфічную французжанку
пані Гвядзкоўскую маскоўскія насяні

Толькі восень у радзімай шыры
так умее даражыць святлом,
сумаваць нястрымана і шыра
кожную травінай і лістом.

Толькі восень гэтак замірае,
ахапіўшы думай далагляд,—
і чутно, як праз душу ступае
верасень,

кастрычнік,
лістапад...

Сцежка

Цэментаванаю была,
чысцюткаю ды строгай,—
яна упэўнена вяла
ад весніцы да парога.

Двор упрыгожвала сабой,
бы гаварыла людзям,
што доўга-доўга вась такой
дагледжанаю будзе.

Але схавацца ўся ў траве
ў кароткі час паспела.
І бацька рады не дае,
як гэта мама ўмела...

Хіба ж тады я гэтак разумела,
што будзе значыць для мяне той кут?
Жыла сабе звычайна, як умела,
між радасцей дзіцячых і пакут.

Але няўцямнасьць тых гадоў далёкіх
адгукваецца зараз ува мне
выразнасцю найтаемнічай зоркі,
што некалі, свяцілася ў акне.

Яскравасцю і строкату, і трэску
тых конікаў у водарнай траве,
асмужнасцю аддаленага ўзлеску
і нерухомай хмаркі ў сіняве...

Ну што, здаецца, дзіўнага такога,—
ці мала хмарак бачыла з тых пор?!
—

— Хрэн вам у цюцку. У вас павінны быць рэйкі, а не гастронамны кулён. Па дарозе ўсё гэта растрасе да фені, а мне пасля соплі падцягвай. Не п-пр-рым-маю такое.

І дзвярыма — шморг, адно шчыліну
ку з кулак пакінуў.

Мы ўперамежку (то я, а то сябар-правізар, то сябар-правізар, а то зноў я) сталі шукаць лезці ў махнатыя вушы мінскаму багажнічому. Мы трагічнымі галасамі апавядалі пра хітрага прыёмшчыка-чычкава, пра ягоных паслухмяных пакавачоў, успомнілі нават і пра набожнага машыноўшчыка, што згроб нас на дол разам з мэбляй як невылечных ерэтыкоў. Мы, як маглі, лашчыліся да багажнічага, бо ведалі: шпалу ў кухайцы пагрозай не праткнеш і пані Гвяздкоўскай не спакусіш.

Нічога не памагло.

Больш таго — мінскі багажнічы нездарма пакінуў у дзвярах шчыліну з кулак. Ён прасунуў у яе доўгі металічны кіёк і стаў адпыхваць ім ад свайго вагона нашу музейную тачку. Рабіў ён гэта з вялікім задавальненнем і з дзіцячым жаданнем перамагчы.

Тут мы не ўпарціліся. Няхай. Кій багажнічага ніякай шкоды ўчыніць нам не мог. Хіба толькі паперу падзерці на мэблі. Мусіць, пра марнасць сваіх агрэсіўных намаганняў уцяміў і багажнічы. Ён схаваў сваю здіду і крыкнуў у шчыліну:

— Пшлі, адсюль, падлы маскоўскія! Вечна ў вас рэек няма! Калі ў вас толькі што было?! Не прыму ад вас і і трэскі!

І ўсё на гэтым — дзверы лягнулі, як драконавы сківіцы.

На крык падыйшлі вайскоўцы.

— Праблемы? — коротка спытаў афіцэр.

— Праблемы, — адказаў я.

— Вам куды?

— На Мінск.

— Здавайце на наш калінінградскі. Усё адно дарога праз Мінск, — заключыў афіцэр.

Паслухаліся мы афіцэра — не толькі ж пры пісталеце чалавек, пры розуме таксама. Зноў на ўсе калены наляглі, завярнулі тачку да калінінградскага цягніка...

— Я ў вас, хлопцы, магу прыняць, але баюся, што ў Мінску не паспею выгрузіць... мала стаім, — калінінградскі багажнічы папароў мезенцам у зубах. Па гэтым маляўнічым папорванні можна было здагадацца, што калінінградскі багажнічы не ўмеў хлусіць. І што не засох яшчэ на шпалу паганую, як яго мінскі аднапрафесіец. Але калі ўсё ж даводзілася падманваць, — хоць ты руку прывязавай! — заўсёды лез мезенцам у зубы.

— Што ты, бацька, — усклікнуў мой сябар-правізар, — у Мінску цягнікі доўга стаяць, нават берлінскія. Паспееш не толькі выгрузіць, да знаёмай стрэлачніцы ца какаву забегчы.

Памяркоўны наш выратоўца ўсміхнуўся. І толькі. Мезенец з рота не

І конікі стракочуць, і дарога
бяжыць праз поле, забягае ў бор.

І часам зорка не адна ўпрыгожыць
маё імкнецца вечарам акно...
Ды ўсё не так, як мне было з раскошы
маленства незваротнага відно.

Улюбёная ў колер блакітны,
у адвечна таемную даль,
згодна несці і боль непазбытны,
і няўцешны, абвостраны жаль.

Згодна дробязей грай мітуслівы
хоць штодзённа да сэрца прымаць,
толькі б міг паўтараўся шчаслівы
ў гэту высь, ў гэту даль пазіраць.

І знаходзіць у іх дапамогу,
і ўсё болей, мацней разумець:
даль заўсёды падкажа дарогу,
высь дачасна не дасць аслабець.

выпусціў. І ці выпусціў бы, каб сябар-правізар не шапнуў мне: «Дай гэтаму кенігсбержцу траяк».

Даў.

— Груз ваш дрэнна ўпакаваны, — сказаў на гэта «кенігсбержац».

Я ж задыхнуўся, усё роўна вуголіну гарачую глынуў:

— На, дзядзька, яшчэ траяк і паказвай, куды згружаць.

Я баяўся, што і пасля другога траяка ён засуне свой кручкаваты, як зазубец, мезенец паміж зубоў. Што тады? Зноў успамінаць французскую грамадзянку пані Гвяздкоўскую?

Ды «кенігсбержац» тут забыўся пра палец. Пажываеў, неяк адразу ад кораня да верхавіны сівой памаладзеў увесць:

— Значыць, хлопчыкі, так, траякі гэтыя я, калі што якое, на прыёмцы ў Мінску аддам. Раптам увапруцца там, скажуць, што ў паперы ўсё... падзерлася... пабілася, а пакуль што пакуйце ў гэты куток.

Ён паказаў куды.

Мы ў апошні раз крактанулі і, як жаба на корч, паперліся ў вагон. Як мае быць, з мэбляй на хрыбце. Уладкавалі яе калі доўгай скрыні, таго самага незразумелага пенала, з якім прыбылі на вакзал вайскоўцы.

Тут бы, здаецца, і пот выцерці...

Ды не!

На хвільку якую прыселі на гэтую скрыню: ці то адпачыць, ці то яшчэ раз паглядзець малітоўна на сваю зорку светлую — калінінградскага багажнічага. А ён, як толькі прыселі мы, у адзін момант з анёла ў сатану ператварыўся, у таго самага, які звычайна, што б ні было, пасмейваецца сабе ціхенька з усяго хі-хі-хі ды хі-хі-хі, і ад таго пасмейвання ў добрых людзей з вушэй вата выпадае.

— Куды селі... хі-хі-хі... куды селі... хі-хі-хі... вы ж на героя брэжнеўскага селі, стункутага ў Афгане.

Мы падхапіліся, як апараныя, імгненна ўцяміўшы, што ў драўляным пенале была схавана цынкавая труна.

Кенігсбержац малаціў далей:

— А летам што бывае, летам... білетаў няма, усе пруща да мяне. Пусці, просіць, заплацім... а ў мяне ўжо стаяць гэтыя нары кабульскія. Іншы раз і не адны. Кладу на іх зайцоў і зайчыц усяляных, а раницай, бывае, на вушка і шапну: а ці ведаеце, мае вы дарагія, на якой вы пасцелі спалі?.. Аднаго разу студэнта і студэнтку да самага Калінінграда так вёз, дык студэнтатка, калі даведзлася, у калготках басейн зрабіла... хі-хі...

На гэтым няпоўным «хі-хі» кенігсбержац змоўк, як пень.

У вагон увайшоў афіцэр, туга пераплецены рамянямі, і два салдаты з аўтаматамі.

Сумны выйшаў канец у майго выслага апавядання.

«ЛіМ» паведамляе

ПУШКІНУ ПРЫСВЕЧАНЫ

Калісьці пра беларусаў А. С. Пушкін сказаў наступнае: «Народ издревле нам родной». У Віцебску паэт быў праездам двойчы — 10 мая 1820 г. і 7 жніўня 1824 г. Гэтыя даты і значацца на мемарыяльным помніку знаку, які нядаўна адкрыты ў малюнічым кутку Віцебска, дзе зліваецца Віцьба з Дзвіной. Тут і вуліца, і мост носіць яго імя.

Паэт Давід Сімановіч расказаў аб сувязях з віцебскім краем такіх твораў генія, як «Дуброўскі», «Гісторыя Пятра і Паўла», адначасна, што віцязьліва зберагаюць усё, звязанае з гісторыяй роднага горада, дарэчы згадаўшы крылаты пушкінскі выраз: «Павага да мінулага — вольна, якая аднозіцца да аднаваўнасці ад дзікуства».

Усхваляваныя слова пра вялікага паэта казалі першы намеснік старшыні гарвыканкома В. Лапінскі, адзін з аўтараў памятнага знаку, архітэктар, старшыня гарадскога савета творчай інтэлігенцыі В. Ягадніцкі, дацэнт педагагічнага інстытута Ілья Кірава А. Канальня, паэт У. Папковіч, народныя артысты СССР Ф. Шымаў.

Тут жа адбыўся невялікі канцэрт. У Віцебску з'явіўся ўтульны і прыгожы пушкінскі куток. А наперадзе адкрыцца іншыя памятных знакоў, і ў першую чаргу — мемарыяльнай дошцы на вуліцы, якая носіць імя незабыўнага У. Караткевіча.

У адкрыцці памятнага знаку А. С. Пушкіну бралі ўдзел сакратар абкома КПБ і Навушчык, першы сакратар Віцебскага гаркома КПБ А. Образу, загадчык аддзела арганізацыйна-партыйнай і кадровай работы абкома КПБ Я. Глушкіч.

І. ЗІМІН.

У Віцебску, у доме Шагала

Японскія кінематаграфісты
здымаюць фільм пра мастака

Жывуць у гэтым доме Мейціны шмат гадоў. Адраду пасля вайны, пасля цяжкага ранення на 3-ім Украінскім фронце вярнуўся Зіма Мендзелевіч у родны горад — і не пазнаў яго: усё, што памятаў з дзяцінства, было разбурана. І вырашыў дэмабілізаваць малодшы сяржант Мейцін аднавіць адзін з ацалелых будынкаў непадалёк ад таго месца, дзе жыў да вайны, адкуль пайшоў вайсца.

Ажылі старыя цагляныя сцены і на ціхім сціплым наваселлі, калі сабраліся родныя, усе, хто застаўся ў жывых пасля страшнай трагедыі, расказала маці, што калісьці ў гэтым доме жыў вядомы мастак. Помніла яна добра і яго самога, і яго маладую жонку. Але час быў такі, што і называць імя мастака баліся: бо паехаў ён далёка, і дзе знаходзіцца і што робіць — ніхто не ведаў...

Мінулі гады. Выраслі дзеці. Многае змянілася ў свеце. Стала ўсюды гучаць імя мастака. Да яго 100-годдзя адкрылася ў Маскве выстаўка. Напярэдадні яе на фотаздымку старога віцебскага дома маладая сястра мастака Марыя Захаравна напісала: «Тут жыў Марк Шагала».

З таго часу няма гаспадарам спакою ад шматлікіх гасцей і конныя панідае ў спецыяльнай кнізе-альбоме свой запис. «Дзякуй гаспадарам, што захавалі гэты дом...»; «З удзячнасцю да захавальнікаў добрай памяці Шагала...»; «Вельмі хочацца бачыць у гэтым доме музей вялікага мастака»; «Дзякуй Віцебску за тое, што ён даў свету вялікага Шагала...»; «Няўжо і цяпер, пасля красавіка 1985, даводзіцца «ваваць» за памяць пра вялікіх людзей?»

Панідаюць записі простыя людзі і заслужаныя, мастаі, артысты, рэжысёры, студэнты. А географіі: Мінск, Масква, Ленінград, Смаленск, Бану, Талін, Саратаў, Калінінград, Польшча, ГДР, Швецыя, Чэхаслававія, ФРГ...

Верасніўскім днём да старога віцебскага дома пад'ехалі японцы з «Таленам Джэпан». Яны прыляцелі з Токіа на здымкі паўтарагадзіннага фільма «Жыццё Марка Шагала». Шмат гадзін здымалі іны гэты дом на шылой 2-й Панроўскай, 29 (цяпер — Дзяржынскага, 11). Ім хацелася ўзнавіць абстаноўку тых далёкіх часоў, калі тут жыў Марк Шагала, і гаспадыня Раіса Рыгораўна частавала іх юрэйскімі стравамі: на сталe была і фаршыраваная рыба, і чымес, і тэйгелэх. Ды яшчэ гучалі народныя песні, якія перанялі Мейціны ад сваіх бацькоў.

Па просьбе гасцей юрэйскія народныя мелодыі выконваў віцебскі сярпацх Леанід Багарод. А вобраз Балы — музы мастака — узяў яла маладая віцязьліва Людміла Каранеўска. Яна сядзела пры святле газавай лампы ля айна, з якога некалі глядзелі на вуліцы Марк Шагала і Бала, збягаў па крутой лесвіцы да Захарый Дзвіны, махала ўслед цягніку, быццам гэта на самай справе зноў ад'язджаў у сталіцу Марк Захаравіч...

І што б ні рабілі ў гэтыя чатыры восеньскія дні прадзюсер Х. Насіна, рэжысёр Н. Наваці, група, у якую ўваходзілі і японскі, перакладчык Мікалай Дуднін, усё было асветлена добрым святлом любові да Шагала, яго творчасці, мясцін, у якіх ён нарадзіўся і дзе ўзмужнеў яго талент.

Свой фільм японская тэлекампанія прымяркоўвае да дзвюх выставак, якія адкрываюцца ў Токіа. На іх будуць творы Шагала з музеяў Саветаў Саюза, Францыі, ЗША. Да тых жа дзён рыхтуецца цыкл артыкулаў супрацоўнік газеты «Асахі» Т. Тэрада, які таксама прыязджаў у Віцебск.

Давід СІМАНОВІЧ.

Фестываль маладых

У Полацкім Сафійскім саборы прайшоў фестываль маладых арганістаў. Ён быў наладжаны па ініцыятыве Маскоўскай кансерваторыі пры падтрымцы «Союзконцерта». Адміністрацыя Полацкага гісторыка-археалагічнага запаведніка з задавальненнем падтрымала гэтую ініцыятыву.

Адкрыла фестываль Марына Неўская. Як і ўсе ўдзельнікі фестывалю, яна выпускніца Маскоўскай кансерваторыі. Яшчэ ў гады вучобы стала лаўрэатам Усесаюзнага конкурсу

ступенне жонкага з удзельнікаў, асабліва ж — Настасі Сядзельніковай, было цікавае і своеасаблівае.

Разам з выпускнікамі кансерваторыі прыежджаў у Полацк іхні выкладчык А. Паршын, які ў якасці стыпендыята французскага ўрада 2 гады стажыраваўся ў Нацыянальнай кансерваторыі ў горадзе Руэй-Малмезон, скончыўшы аддзяленне вышэйшай падрыхтоўкі на класах інтэрпрэтацыі і імпровізацыі. Пад час стажыроўкі ён быў запрошаны вы-

Іграе М. НЕЎСКАЯ.

Да слухачоў звяртаецца выкладчык МДК А. ПАРШЫН.

студэнтаў і аспірантаў-кампазітараў. Выступала з сольнымі арганымі канцэртамі ў Маскве, Днепрапятроўску, Ялце. У Полацку, апроч твораў І.-С. Баха, Ц. Франка, М. Рэгера яна выканала і ўласную Сюіту для аргана. Марыне Чабуркінай ужо даводзілася іграць у Домскім саборы ў Рызе, Дзяржаўным цэнтральным музеі музыкальнай культуры імя М. Глінкі і ў іншых канцэртных залах, удзельнічаць у розных ансамблях, выступаць з аркестравымі і харавымі калектывамі... Як адзначыла намеснік дырэктара запаведніка па канцэртнай дзейнасці Л. Емяльянава, вы-

М. ЧАБУРКІНА пасля выступлення.

ступіць з сольнымі канцэртамі ў Нацыянальную кансерваторыю, у Кафедральным саборы ў Сен-Дэні і ў Саборы Парыжскай Божай Маці.

Канцэрты фестывалю (а праходзілі яны ў цёплай атмасферы) наведвала 1208 палачан і 720 гасцей горада. У далейшым, мяркуюцца, правядзенне такіх фестывалю зробіцца традыцыяй, штогод у Полацкую Сафію будучы запрошацца маладыя арганісты з розных рэгіёнаў краіны.

Тэкст і фота А. МАРЦІНКЕВІЧА. г. Полацк.

Горкаўцы ў новым сезоне

Хутка Рускі драматычны тэатр імя Горнага будзе святкаваць сваё шасцідзесяцігоддзе. Да юбілею мы збіраемся ў значнай меры змяніць свой рэпертуар, пакінуць найбольш пам'ястачку удалыя, вартыя ўвагі глядачоў спектаклі. Па-ранейшаму выклікаюць глядацкую цікавасць «Манбет», «Адзіны нашчадак», «Зоркі на ранішнім небе», «Усё ў садзе», «Знак бяды». Але рыхтуецца і шмат новых пастановак. Мы атрымалі асабісты дазвол В. Вайновіча на інсцэнізацыю яго апавесці «Жыццё і неверагодны прыгоды салдата Івана Чонкіна». Зараз ідзе праца над спектаклем паводле інсцэніроўкі, напісанай пастаноўшчыкам Д. Аляхновічам і ягоным сааўтарам Д. Строчавым.

На пачатку наступнага года тэатр збіраецца разам з усёй грамадскаю горада адзначыць юбілей аднаго з вядучых артыстаў тэатра, народнага артыста СССР Расціслава Іванавіча Янкуўскага. Для гэтага мы вырашылі звярнуцца да паўзабытай традыцыі бенефісаў. Для бенефісу Р. Янкуўскага выбрана п'еса Ф. Дзюрэнмата «Метэор». Ставіць спектакль малады рэжысёр, вядомы па сваіх працах у дакументальным і мастацкім кіно, Аляксандр Карпаў. Спектаклем «Метэор» мы збіраемся ў дзень нараджэння Р. Янкуўскага, 5 лютага 1990 года, адкрыць малую сцэну тэатра. Ёсць ідэя арганізаваць у сценах тэатра, дзе прайшла большая частка яго жыцця, сустрэчу любімага глядацкага анцэра з грамадскасцю.

Прыняў запрашэнне тэатра на новую пастаноўку рэжысёр Б. Луцэнка. Ён паставіць кампазіцыю па творах М. Гоголя пад назвай «Гарадзічы і К». Зразумела, што ў аснову кам-

пазіцыі пакладзены гоголеўскі «Рэвізор». Галоўны рэжысёр тэатра В. Маслюк рыхтуе ў Кракаўскім тэатры СТУ, з якім у нашага тэатра заключана трохгадовая дамова аб супрацоўніцтве, спектакль паводле п'есы А. Галіна «Зоркі на ранішнім небе». Прэм'ера адбудзецца ў канцы настырчыка. У ёй возьмуць удзел і акцёры Рускага тэатра А. Ткачонак, В. Клебановіч і Г. Маланкіна. Разам з польскімі акцёрамі яны будуць іграць у двух спектаклях — «Зоркі...» і «Вар'ят і манашка» паводле класіка польскай драматургіі С. Віткевіча (Віткіцы). Спектакль «Вар'ят і манашка» пастаўлены дырэктарам і мастацкім кіраўніком тэатра СТУ Н. Ясіньскім у Рускім тэатры ў мінулым сезоне, у маі адбылася яго прэм'ера, са снежня гэтага года ізноў будзе займаць сваё месца ў рэпертуары. У нашых планах — працяг супрацоўніцтва з Кракаўскім тэатрам СТУ: нашы рэжысёры будуць ставіць спектаклі ў Кракаве, польскія рэжысёры — у нас.

У бліжэйшы час глядачы змогуць убачыць яшчэ адну прэм'еру — «Жаніцьба Фінікава» А. Сосіна. Спектакль пастаўлены народным артыстам БССР Ю. Сідаравым.

Планы на бліжэйшы сезон не абмяжоўваюцца названымі пастаноўкамі, мы збіраемся падрыхтаваць у новым сезоне казку для дзяцей, яшчэ колькі новых спектакляў для дарослых, ставіць іх будуць галоўны рэжысёр тэатра В. Маслюк, запрошаны да супрацоўніцтва М. Пінігі і іншыя. Час пакажа, наколькі нашы рэпертуарныя змены будуць па густу глядачу.

Л. ЧАРНЫШОВА,
загадчык літаратурнай часткі Рускага тэатра БССР.

ганізацыйны пленум праўлення, дзе кіраўнік саюза фантычна прызначаўся?

— Так, цяпер старшыня будзе абірацца ўсім з'ездам. Ёсць і іншыя змены: праект прапануе тайнае галасаванне пры прыёме ў Саюз кампазітараў, уведзена новая структура — агульны сход, які ў перыяд паміж з'ездамі будзе штогод пацвярджаць паўнамоцтвы старшыні тайным галасаваннем, абнаўляць склад праўлення за кошт неактыўных або тых, хто нейкім чынам дыскрэдытаваў сябе. З'явіцца новы рабочы орган — сакратарыят,

Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі, які выправіўся на двухмесячны гастрол у Італію. Таму, на жаль, не зможам наладзіць паўнаценны канцэрт песні і эстраднай музыкі. Беларускае тэлебачанне дапамагло нам знайсці пэўны кампраміс: пакажа ў эфіры канцэрт-сустрэчу з кампазітарамі, скарэстаўшы фанаграмы.

— Уладзімір Васільевіч, а каго вы чакаете сярод гасцей з'езда?

— Чакаем прадстаўнікоў замежных краін, якія прыедуць па лініі УААП, калег-кампазітараў з Польшчы, гасцей з са-

Інтэрв'ю ў нумар

НАСУСТРАЧ АБНАЎЛЕННЮ

31 кастрычніка адкрываецца X з'езд Саюза кампазітараў БССР. Напярэдадні гэтай падзеі наш карэспандэнт звярнуўся з пытаннямі да намесніка старшыні праўлення саюза заслужанага дзеяча мастацтваў рэспублікі Уладзіміра ДАРОХІНА

тыву... І вось у гэтым ёсць даволі цікавы нюанс, бо мы адлічваем пяты год перабудовы і пяць гадоў мінула з папярэдняга з'езда, так што прамоўцам на нашым форуме зручна, відаць, будзе аналізаваць, як перабудаваліся мы за прайшоўшае пяцігоддзе. На мой погляд, тут хваліцца асабліва пакуль няма чым, але ўжо сякія-такія рысы ў правядзенні з'езда будучы сведчыць менавіта пра свежыя, перабудоўчыя павевы і ў жыцці СК БССР.

На ранішнім пасяджэнні, якое мае адбыцца 31 кастрычніка ў Доме літаратара, паслухаем справядзачныя даклады і, мабыць, прыемем новы статут. Я сказаў новы, аднак у прынтцыпе дагэтуль у беларускіх кампазітараў свайго статусу не было, мы жылі паводле статусу агульнасаюзнага. Цяпер, калі працэсы дэмакратызацыі адбываюцца па ўсёй краіне, а наша рэспубліка пераходзіць на тэрытарыяльны гасразлік, ды і калі СК СССР паціху ператвараецца з такой, я сказаў бы, «камаціна-пірамідальнай» арганізацыі ў федэратыўную арганізацыю, федэрацыю саюзаў рэспубліканскіх, — цяпер у нас будзе свой самастойны саюз. Мабыць, з рэспубліканскім членствам... І на першым пасяджэнні мы musim прыняць статут, бо на другім трэба будзе весці справу ўжо ў адпаведнасці з новым статутам.

— Як рыхтаваўся гэты дакумент?

— Над праектам статусу працавала камісія, зацверджаная праўленнем СК БССР, ён быў разасланы ўсім членам арганізацыі для вывучэння і ўнясення прапановаў. Думаю, да з'езда папраўкі будучы абмеркаваны і ўлічаны камісіяй, з тым, каб працэдура зацвярджэння праекта не заняла багата часу на з'ездзе, бо ёсць і іншыя, не менш адказныя і працаёмкія справы...

— ...запланаваны на другое, заключнае пасяджэнне?

— Так, на 5 лістапада плануем абмеркаванне дакладаў і канцэртных праграм, што будучы прадстаўлены ў з'ездаўскія дні. (Хоць, зрэшты, творы, якія прагучаць, у асноўным ужо вядомы і абмеркаваны пад час адпаведных пленумаў. Таму на з'ездзе гаворка мае быць скіравана ў рэчышча агульнастатыстычных праблем нашай творчасці, увогуле праблем музыкальнага, духоўнага жыцця). Нарэшце, адбудуцца выбары. У праекце статусу закладзены актуальныя моманты: выбары на альтэрнатыўнай аснове, выбары ў склад праўлення з большай колькасцю кандыдатаў, асобныя выбары старшыні на альтэрнатыўнай аснове.

— Ён будзе абірацца ўжо не з ліку членаў праўлення, як гэта было раней, калі пасля з'езда праводзіўся першы ар-

замест колішняга прэзідыума праўлення, функцыі якога былі не зусім зразумелыя, хутчэй «ганаровыя».

— Па традыцыі ваш форум мае і творчую частку...

— Сёння мы адчуваем, што гэта далёкая ад дасканаласці форма правядзення з'езда, бо арганізацыя прыкметна расце колькасна, а ўсе нашы таварышы хочучы быць прадстаўлены сваімі творами на з'ездзе, рэгламент жа не дазваляе задаволіць усіх, хтосьці з кампазітараў абавязкова будзе пакрыўджаны. Дык, можа, і не варта сумяшчаць вось такую творчую частку з арганізацыйнай, каб не ўзінкалі непаразумеласці? Хай будзе музычны фестываль фестывалем, а з'езд з'ездам — і не абавязкова адначасова. Але пакуль мы не робім змен і захоўваем старую завяздэнку: у рамках з'езда прадстаўлены «поўны камплект» дасягненняў беларускай музыкі за 5 гадоў.

— І што ў «камплекце»?

— Паміж першым і заключным пасяджэннямі з'езда пройдуць тры сімфанічныя канцэрты, два камерныя і харавы, паказ музыкі для дзяцей і творчасці студэнтаў кансерваторыі, канцэрт Дзяржаўнага камернага аркестра БССР і народнага імя Жыновіча. Прадстаўлена музыка беларускіх кампазітараў па ўсім напрамках — своеасаблівы вынік творчай працы апошніх пяці гадоў, таму і опусы, пераважна, знаёмыя. Але будучы і прэм'еры.

Адкрыецца з'езд канцэртм сімфанічнага аркестра Дзяржтэлерадзе БССР пад кіраўніцтвам дырыжора М. Казінца. Прагучаць «Бітва за Беларусь» А. Багатырова, сімфонія «Полацкія пісьмёны» А. Мдзівані, «Адажыо» В. Кузняцова. У далейшых філарманічных праграмах Сімфонія № 3 А. Сосіна, «Гуканне вясны» Л. Шлег, новы Канцэрт для цымбалаў В. Войціка, Чацвёртая сімфонія Я. Глебава (другая рэдакцыя), трэцяя сімфонія К. Цесакова, Канцэрт для голасу і камернага аркестра А. Залётнева, вальтэрнавы канцэрт У. Браілюўскага, Кантата для барытона і сімфанічнага аркестра Г. Гарэлавай, Шостая сімфонія Д. Смольскага, Канцэрт Г. Вагнера для двух фартэпіяна, Сімфонія № 3 А. Елісеенкава, фрагменты з балета С. Картэса «Апошні з інкаў». У камерных канцэртах абвешчаны творы А. Хадоскі, С. Бельцюкова, Л. Абеліевіча, Р. Суруса, Л. Мурашкі, В. Кандрасюка, Я. Паплаўскага, П. Аляхновіча, А. Клеванца і інш. Жыновічаўцы іграюць музыку В. Помазава, А. Рашчынскага, Э. Наско, А. Смольскага, М. Літвіна...

Будучы прадстаўлены лепшыя нашы выканаўцы, апроч

юзных рэспублік. Такім візітам мы надаём асаблівае значэнне. Бо не сакрэт — увесь свет гэта цудоўна разумее, — што без рэкламы і інфармацыі нічога нельга зрабіць. Калі не запрашаць на нашы канцэрты гасцей-музыкантаў, калі ніхто нічога з нашай музыкі не будзе вывозіць — гэта гарантыя, што нідзе нічога і іграць не будзе. А як будучы прыезджаць ды вывозіць, мабыць, нешта недзе і сыграюць... Прынамсі, мінулым разам прадстаўнікі УААП узялі для выканання за мяжой кожны па 3—4 партытуры беларускіх кампазітараў. Гэта абнадзейвае...

— Міне з'езд. А што далей? Ці ёсць пэўная «праграма жыцця» саюза?

— Цяжка гаварыць зараз пра далейшыя планы. Вось-вось павінен быць у нас адкрыцця доўгачаканы Цэнтрмузінформ, арганізацыя па прапагандзе беларускай музыкі, заставалася толькі знайсці чалавека, якому можна было б з упэўненасцю перадаць «партфель» кіраўніка цэнтра. Адклалі гэтае пытанне ў сувязі са з'ездам. Але ж цяпер узнікаюць новыя акалічнасці, абумоўленыя тэрытарыяльным гасразлікам. Фінансаванне СК БССР будзе абмежавана магчымасцямі рэспублікі. У новых умовах гаспадарання наш саюз будзе ажыццяўляць сваю дзейнасць за кошт сродкаў, што збірае беларускае аддзяленне УААП ад аўтарскіх адлічэнняў за гучанне самай рознай музыкі. Звычайна гэтыя сродкі ішлі ў цэнтр, а ўжо з Масквы нам выдзялялася пэўная сума. Цяпер «уаапаўскія» грошы нам будучы пераводзіцца цалкам, затое дапамогі з цэнтра пазбаўляемся.

— Хто-небудзь падлічыў, ці будзе такая незалежнасць выгодна беларускаму саюзу?

— Раней мы думалі, што атрымаем выгоду, але па апошніх падліках відаць, што мы ў гэтыя свае грошы не надта «ўкладаемся». Так што будаўніцтва Дома творчасці ў Астравіцкім Гарадку ці жытла для членаў саюза або адкрыцця Цэнтрмузінформа давядзецца фінансаваць нам самім. Або браць пазыку. Або па першым часе ад нечага і адмаўляцца. Вядома, Цэнтрмузінформ будзе гасразліковы, але без пэўнай датацыі яго не адкрыеш. Вось і давядзецца перабудоўваць усю нашу гаспадарчую дзейнасць, вучыцца лічыць і пералічваць.

Аднак, нягледзячы ні на што, работа па прапагандзе беларускай музыкі не спыніцца. Мы, вядома, будзем удзельнічаць у фестывалі «Мінская вясна», рабіць новыя спробы выхаду на ўсесаюзны і міжнародны музычны рынак.

— Дзякуй за размову.

Інтэрв'ю ўзяла
С. БЕРАСЦЕНЬ.

СПРАВЫ МАНУМЕНТАЛЬНЫЯ...

Адбыўся другі Мінскі пленэр-сімпозиум па скульптуры

Даўно ў асяроддзі беларускіх мастакоў жыла ідэя штогадовага рэспубліканскага свята скульптуры — пленэра, які адначасова з'яўляўся б прафесійным сімпозіумам. Такія мерапрыемствы маюць некалькі мэт. Перш за ўсё, яны накіраваны на развіццё выяўленчага мастацтва ўвогуле, садзейнічаюць яго папулярызаванню, нарэшце, ажыццяўляюць жывую сувязь з тымі, для каго гэта мастацтва прызначана.

Мінчукі атрымалі магчымасць наблізіцца да таямніцтва творчасці мастакоў, паназіраць за пераўтварэннем каменя ў скульптуру і... ацаніць нялёгкаю працу скульптара. Тым больш, што аўтарскія кампазіцыі — гэта творы дэкаратыўна-паркавага прызначэння. Яны перадаюць у дар нашай сталіцы.

У якім стане і на якім узроўні знаходзіцца сёння эстэтычнае выхаванне масавага глядача? Выхаванне ў шырокім сэнсе, выключаючы прафесійную адукацыю (хоць і тут ёсць болейвыя кропкі)?

Маральная дэградацыя ў грамадстве не ў малой ступені з'яўляецца вынікам абывацкасці, а часцей — грэбавання пытаннямі мастацтва. Сёння ў глядачоў асноўная азначная катэгорыя «падабаецца» — не падабаецца, а мас-

тацкія творы звычайна абмяркоўваюцца толькі ў вузкім коле спецыялістаў. Вырашэннем праблем эстэтычнага выхавання мас занепакоена творчая інтэлігенцыя рэспублікі, гэта ярка паказала выступленне старшыні праўлення Саюза мастакоў БССР У. Стальмашонка ў тэлепраграме «Трыбуна» 24 верасня гэтага года. Хочацца думаць, што гэтыя пытанні не застануцца рытарычнымі на будучым з'ездзе мастакоў Беларусі...

І вось адбыўся другі пленэр. Пры правядзенні такіх мерапрыемстваў, як пленэр, якія прадугледжваюць, акрамя работы «на людзях», творчае спабарніцтва (з умовай роўных зыходных), а таксама агульную тэматычную накіраванасць, трэба асцерагацца найперш стыхійнасці. Шмат нараканняў выклікала арганізацыя работы ўдзельнікаў пленэра, пачынаючы з недаацэнкі «першага акорда» — рэкламы і канчаючы тэхнічнымі нязручнасцямі, што адбіліся на якасці скульптур і на строі аўтараў. Добрая ініцыятыва можа не мець плёну, калі няма пры яе ўвасабленні рацыянальнага, планавага падыходу.

Важнае пытанне, існаванне якога яшчэ раз пацвердзіў другі мінскі пленэр, — гэта выяўленне асаблівасцей беларускай скульптурнай школы.

Кожны народ імкнецца захаваць культурную спадчыну продкаў. І прадоўжыць яе, нягледзячы на непазбежныя страты. Помнікі даўніны ў нас захавалася не шмат, але ёсць чым ганарыцца. Прыгадаем хоць бы тое, што менавіта беларускім майстрам-рэзчыкам належыць прыярэт у стварэнні скульптурнай школы ў Расіі. Гэтая карункавая разьба іканастасаў цэркваў, аб'ёмныя дэталі аздаблення сабораў, фігуратыўныя рэльефы ў дэкаратыўным мастацтве другой палавіны семнацатага стагоддзя. Былі здабыткі і ў больш познія часы — у XVIII і XIX стагоддзях і на пачатку нашага веку.

Крытычна ацэньваючы сённяшні стан беларускай скульптурнай школы, трэба адзначыць, што, пры ўсіх дасягненнях, не абышлі яе заштампаванасць, залежнасць ад кан'юнк-

турнага попыту, некрытычнае перайманне. Сучасная дэкаратыўна-паркавая скульптура адлюстроўвае напластанне мноства стыляў, напрамкаў, павеваў у выяўленчым мастацтве. Аднак усё ж хацелася б бачыць у скульптурах не проста арыгінальныя кампазіцыі, выкананыя майстэрскай рукою, а творы, якія б выяўлялі атмасферу часу, дух народа.

Канкрэтныя работы, прадстаўленыя на агляд мінчукоў, зразумела, не раўназначныя, хутка яны атрымаюць «прапіску» ў месцах адпачынку гараджан, улішчуца ў ландшафтную структуру паркаў і сквераў. Магчыма, калі б мастак, ажыццяўляючы сваю задуму, загадзя ведаў будучае прыроднае і архітэктурнае асяроддзе свайго твора, гэта паўплывала б і на тэматыку, і на характар пластыкі.

Галоўным вынікам другога скульптурнага пленэра з'яўляецца, бадай, сам факт яго правядзення, які дае надзею, што народжаная традыцыя будзе развівацца. Будзе ўдасканалвацца майстэрства ўдзельнікаў пленэра.

Алена КОНАНАВА.

Ствараецца кніга «Дзеці вайны»

Ля брамы Асвенціма.

У рэспубліцы заканчваецца Тыздзень Савецкага дзіцячага фонду. Была праведзена «Спартакландыя», інтэрнацыянальны мітынг у Хатыні, дабрачынныя канцэрты. Адбыўся выязны пленум праўлення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна, прынята агульнасаюзная праграма «Дзеці Чарнобыля», выпрацаваны меры канкрэтнай дапамогі дзецям.

Быў праведзены таксама аналіз гадавой работы фонду і яго Беларускага аддзялення.

Члены рэспубліканскага савета «Дзеці вайны», які працуе пры Беларускам аддзяленні Савецкага дзіцячага фонду, бы-

ляя вязні фашысцкіх канцлагераў сёлета летам наведлі ПНР. Другі раз у жыцці ўбачылі баракі і крэматырыі Асвенціма, Майданека, паўтарылі свой пакутны шлях у рабства. Былыя вязні, якія цудам уцалелі ў фашысцкіх фабрыках смерці, уклікалі кветкі ў памяць сваіх аднагодкаў, суродзічаў, вязняў усіх краін Еўропы, якім не пашчасціла дажыць да Дня Перамогі.

Усе яны — будучыя аўтары кнігі «Дзеці вайны», якая выйдзе ў свет у выдавецтве «Юнацтва».

Сяргей ПАНІЗНІК.
Фота аўтара.

СПРАВАЗДАЧА СПЯВАЧКІ

Цыкл вечароў, прысвечаных 25-годдзю свайго сцэнічнага дзейнасці, пачала народная артыстка БССР Наталля Гайда. Прэм'ера новай канцэртнай праграмы адбылася ў рэспубліканскім Доме работнікаў мастацтваў. Вядучая аперэтная спявачка вы-

канала раманы і песні рускіх і замежных кампазітараў.

Цеплыню гэтай сустрэчы з Н. Гайдай падзяліла канцэртмайстар — заслужаная артыстка Бурацкай АССР Жанна Габа.

П. ГАРДЗІЕНКА.

НА ФЕСТИВАЛІ «ЗАЛАТЫ ЛЕЎ»

На фестываль творчай моладзі Украіны «Залаты леў», які сёлета праходзіў у старажытным Львове, быў запрошаны беларускі тэатр-студыя «Дзе-я» са спектаклем «Роспач» паводле твораў У. Караткевіча («ЛІМ» пісаў ужо пра яго). Работа рэжысёраў М. Трухана і В. Барноўскага мела вялікі поспех і

была названа адной з лепшых на гэтым фестывалі. Крытыкі адзначылі таксама работу мастака спектакля У. Матросова. Гаспадары наладзілі сустрэчу з прадстаўнікамі тэатра-студыі ў творчай гасціні, дзе студыйцы адказалі на шматлікія зацікаўленыя пытанні ўдзельнікаў фестывалю.

«ГУЛЬНЯ» Ў СТАЙКАХ

З 12 па 19 кастрычніка ў спартыўным комплексе «Стайкі» Саюз кінематографістаў БССР правёў экспертны семінар і дзелавую гульнію «Фундаментальныя каштоўнасці культуры Беларусі», вынікам якой у ідэале можа стаць мадэль развіцця ці стварэння беларускага кінематографу. Шмат навуковай, літаратарскай, асоб з нефармальнага аб'яднання і суполак бралі ўдзел у гэтай акцыі. Кіравала ёю маскоўская група сацыялагаў на чале з П. Шчэдравіцімам, які расказаў, што

падобную гульнію, якая мела на мэце вызначыць шляхі развіцця нацыянальнага кінематографу, ягоня група бралася праводзіць у Маскве, на базе СК БССР. Аднак хутка зрабілася відавочным: кожная саюзная рэспубліка ідзе і хоча ісці сваім шляхам, залішыўшы цэнтралізацыю шнодзіць кінематографу. СК БССР адным з першых у краіне зразумее гэта і наважыцца выправіць становішча свайго кінематографу.

Пра вынікі гульні «ЛІМ» раскажа пазней.

ВЫСТАЎКІ

Без грыфа «Сакрэтна»

Выстаўку пад такой назвай (адкрылася яна 18 кастрычніка) наладзілі Галоўнае архіўнае ўпраўленне пры Савецкім Міністраў БССР і Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры. У выставачнай зале музея ў Траецкім прадмесці Мінска (Старавіленская, 14) сабраны матэрыялы, якія яшчэ нядаўна знаходзіліся ў дзяржаўных архівах БССР у так званых «спецхранах».

Што гэта за матэрыялы? Наведвальнікі маюць магчымасць пазнаёміцца з дзейнасцю вядомай выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца» і выдавецтва «Мінчук». Шырока экспануюцца матэрыялы, што тычацца газеты «Наша ніва». На стэндах — лісты ў рэдакцыю, напісаныя рукою А. Бурбіса, Ц. Гартнага, З. Бядулі, К. Буйло, У. Галубы. Дарэчы, прадстаўлены, як правіла, арыгіналы.

Няма дакументаў пра тых дзеячаў нацыянальнага адраджэння, чые імёны толькі нядаўна вернуты з небыцця. Вось матэрыялы пра жыццё і дзейнасць братаў Луцкевічаў. Дэманструюцца напісаныя А. Луц-

Браты Іван (пасярэдзіне) і Антон (справа) ЛУЦКЕВІЧЫ ў студэнцкія гады.

кевічам нататкі «Незнаёмы верш Цёткі», пра нясмончаную пазму Янкі Купалы «Гарыслава» і гісторыю стварэння славунай «Паўлінкі».

Альбо згадаем В. Ластоўскага. Выстаўлены складзены ім «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік», выдадзены ў Коўне ў 1924 годзе. Экспануюцца выпушчаныя ў 1926 годзе фундаментальныя «Гісторыя беларускай крыўскай кнігі». Вось лісты Якуба Коласа да В. Ластоўскага. У адным з іх чытаем: «Дз. Ластоўскі. Ці чыталі «Сымона Музыку»? Якая Ваша аб ім думка, Я. Колас». «Дзядзькам Ластоўскім» называе яго і Ц. Гартны.

Пашырае выстаўка наша ўяўленне аб культурным, літаратурным, грамадскім жыцці ў былой Заходняй Беларусі.

Шмат падстаў для разваг даюць асобныя нумары часопісаў «Калоссе», «Студэнцкая думка», «Маланка». Міжволі спыняецца перад такім выданнем: «Ан. Навіна (А. Луцкевіч). Янка Купала як прарок адраджэння». З такой публічнай лекцыяй А. Луцкевіч выступаў у Вільні, Рызе і Дзвінску.

Залыняе ўвагу і «Школьная граматыка беларускае мовы» Язэпа Лёсіка.

А хіба можна спакойна чытаць такое: «Спіс на 1634 чалавек, асуджаных у асобнай нараве па НКУС Вілейскай вобласці, абласным судом і военным трыбуналам па стане на 25 снежня 1940 года...» Прозвішчы, прозвішчы... 8, 5, 3 гды... Высланы ў Котлас, Архангельск...

«Асабістая справа № 1 на

Малонак з часопіса «Маланка».

старшыню Цэнтральнага выканаўчага камітэта Саветаў Беларусі т. Чарвякова Алеся Рыгоравіча. 1922—1924; матэрыялы нелегальнага з'езда настаўнікаў у Мікалаеўшчыне; дагавор выдавецкага таварыства «Наша хата»; запісная кніжка

А. Грыневіча; рахунак друкарні М. Кухты ў Вільні ад 21 сакавіка 1909 года...

Гэта толькі асобныя матэрыялы выстаўкі, якую, несумненна, варта наведаць.

Здаўна на Беларусі ў апошнюю суботу кастрычніка або першую лістапада ладзілі Дзяды— своеасаблівы абрад памінання. Наш час адраджае старадаўнія традыцыі. Прышла пара і да Дзядоў. Цінаваць да іх прайвілася два гады назад...

У НАШАЙ ПАМЯЦІ— ВЕЧНАСЦЬ

У восеньскую маркоту і цяжкі задумленне настойліва грукацца турботным пульсам Часу таемнае слова «дзяды» і патрабуе: вярнуць памінальнаму абраду векавочны сэнс, нададзены далёкімі продкамі. І замаўляе: стрэнн, народзе беларускі, дзядоў сваіх на раздарожжы веку светла, вярніся да вытокаў сваіх, каб не згінуць. Каб не змагла цябе ні ліхая бяда Чарнобыля, ні крывавыя расправы Курапат. Той жа толькі моцны, хто не бяспамятны.

«Дзяды, дзяды, ці вернецца зноў?» — бабуля летась скуруна бедавала, калі дзядзюля, што да магі людзей суботай дзядзюскою не пусцілі... Але дзяды мудрэйшыя за нас. Яны з былога падаюць нам знакі: сляды выкоў імёнамі ўскрасаюць. Ідуць дзяды, дзяды ў нас пытаюць, што захавалі з іхняга побытку і што прыдбалі на святой зямлі. Давайце цяга з імі патаворым, каб разгадаць праз іх саміх сябе.

На ветаху кастрычніка ў суботу (а ў некаторых вёсках у першую суботу лістапада) спраўлялі нашы папярэднікі дзяды. Гісторыя хавае адгалоскі вялікіх восеньскіх дзядоў у подемках бабулінай памяці. Але ж няма той мясціны на Беларусі, дзе не зборалі б трапяткіх адносін да памінальных дзён. Кожная пара года мела (ды і зараз мае!) свае дзяды — дзень продкаў. Нішто народ не прыдумляў зьянацку, любая з'ява мае мудры сэнс. З чаго пачнецца памінальны дзень? У вёсках звычай прыбіралі хаты, бялілі столь і печ, шавоўна

праціралі абразы і ахілялі бэльмі ручнікамі, і шаравалі лавы, падлогу да сонечнага бляску, і акурвалі сцены духмянымі зёлкамі. Чакалі вечаровага спаткання з нябачнымі душамі памерлых. Верылі: дзяды асудзяць, не даруюць, калі не захавана спадчына, традыцыі збыты, калі згубілі ўнуку радавод. Ведалі: той не стваральнік, хто глуміць былое.

Каб у паўмомроку душы не зблудзілі, усе сцяжыны чыста вымяталі, парадкавалі дбайна панадворак. Затым у лажню трэба: то закон, бо валежыць «трэшнае цела абмыць, потым дзяды адбыць». А гаспадыні гатавалі пачастункі: на бел абрус прыносілі куццо, грыбы і рыбу, смажэнну, аладкі — што спажывалі продкі пры жыцці. Тут мноства страў — павінны сцвердзіць дзед, што не лайдакі яны, а працавіты род. На покуці — справдзек святое месца — вывешвалі рэліквій сям'і: бабулін серп ці прадзедаву шаблю, ці скрыпку, на якой кацісяці праў далёкі папярэднік. І ўзнікла гордае паданне пра вечны род, пра родную зямлю: на пудывінах памяці стаялі знакі, напачаткам зразумелыя без слоў...

...Пад вечар, каб з дзядамі не размінуцца, з усіх шляхоў вяртаецца дамоў, да кропкі, той, што лучыць нас з радзімай і зоркаю у Космасе пльыве. Калі збярэцца дружына радзіна, крыжы паставяць, прыбярэць магілы, паплачучы, як не загаіўся боль, аглядаюць адзіночкія клады, няспешна час вячэры падступіць, бо ў хаце ўжо запалены агонь. Цяпер усе,

прыбраныя ўрачэста, у белых строях, як калісь дзяды, маўкліва сочаць, як старэйшы з роду запаліць свечку ў зерні на куце, налье празрыстага ў шклянкі жытым і нашым военьскім дзядам і скажа так разважна і лагодна: «Святныя дзяды, хацеце да нас!» Запросьце тых, каму ісці некуды, і жабракоў, і падарожных, і музыкаў. І стануць добрым словам памінаць каго ведалі, любілі, а пра каго толькі чулі ад бацькоў-дзядоў.

...Да раніцы сталы прыбіраюць: няхай ядой ласуюцца дзяды. У кніжку-памінальніцу запішыць, хто нарадзіўся ад бацькоў Дзядоў і выкрасляць памерлых з восені мінулай. А кніжкаю заўжды служыла бэлька ў куце пачэсна.

Цяпер Дзяды прыходзяць да народа, як споведзь наша перад тым, хто жыў сумленна, горда, непахісна і паміраў з радзімай у сэрцы. Дзяды цяпер — то рэжвіем, паклонным ваярам і сейбітам, што зніклі, ды не загіналі праўду ў палон.

Прыйдзі, народзе праведны і шчыры, да курганоў і згорбленых магіл, схіліся да зямлі ў Курапатах, да помніка Купалу прыгарніся — усіх памерлых цяга памяці. З нябыту назірае Караткевіч, і Багдановіч прасіцца здала. Мы — дзеці Беларусі, парасткі былога. Запалім свечку, клінем нашых продкаў, параважам разам у цішы. Ускрасім памяць, каб душа жывага прагнулася ад голасу Дзядоў. Ідуць Дзяды — гісторыя ўскрасае, і нам яе адвеку зберагаць. Нам выпала агонь вяртання несіці, каб правасвятлелі родныя шляхі. Святому Зіччу — вечнасі пасланню — усеі грамадою згаснуць не дамо. Бо мы — народ, і маем руіны род, і маем памяць, голас, зрок і сэрца...

28 кастрычніка ў рэспубліканскім Доме кіно ў Мінску а 19-й гадзіне адбудзецца вечарына памінання продкаў, якую арганізуюць Беларускі фонд культуры сумесна з «Талакой».

Антаніна ХАТЭНКА.
г. Мінск.

НАШЫ ГОСЦІ

Расказвае Пенка Кынева

Мінск наведала даўні сябра нашай літаратуры, актыўны прапагандыст у Балгарыі Пенка Кынева. Перакладчыца працы ў рэдакцыі часопіса «Факел», на старонках якога публікуюцца творы савецкай літаратуры ў перакладзе на беларускую мову. І тамуэта цяперашняга яе прыезд — сабраць інфармацыю аб навінках беларускай літаратуры, набіць новыя кнігі.

П. Кынева не ўпершыню на Беларусі. Я запытаў, які раз яна гасцюе ў нас.

— Мо пятая, з можа, шосты, — адказала перакладчыца.

— Вам, можна сказаць, ёсць

яго рамана адмоўныя персанажы надзелены цёмнымі вачыма і цёмнай чупрынай, а стануць заўсёды са светлымі тварамі, з бланкітнымі вачыма. Ён здзівіўся. Потым падумаў, падумаў і сказаў, што гэта, мусіць, ідзе ад гістарычных асаблівасцей жыцця беларускага народа. З чорным звязана зло, з белым — нешта светлае. Выходзіць, сказала тады я, народныя адносіны адбіліся на героіх рамана.

А наогул я не люблю знаёміцца з пісьменнікамі, якіх перакладаю. У свой час пераклала «Лісце каштанаў» Уладзіміра Караткевіча. Гэта апавесць мне вельмі падабаецца. Яна з мяк-

весць паводле ўсіх законаў дэ-тэнтыва. Тут усё ад прыгодніцкага жанру: сілепы, здані, старадаўнія рукапісы... І гэты твор, здаецца, умліць усё. Ёсць у ім і звышзадача — прымуціць чытача палюбіць мінулае Беларусі.

Мы ганарымся тым, што за межамі выданне твораў Міхася Стральцова найперш выйшла ў Балгарыі. Ён вылучаецца сярод іншых, і перш за ўсё — тонкім эстэтычным пачуццём, дасканалай тэхнічай пісьма. Гэта яркая, так бы мовіць, фізіянамічная проза.

— У чым гэта фізіянамічнасць, непадобнасць выяўляецца?

— Я адчуваю яго велізарную патрабавальнасць да сябе і яго пакланенне перад літаратурай. Ён імкнецца да дасканаласці слова. У яго слова — святныя. Асноўная тэза яго творчасці — светам кіруе прыгажосць. Вялікае пачуццё адназначнасці перад прыродай, перад роднай зямлёй, ён ужо ў сучасную беларускую літаратуру на новы стылістычны ўзровень.

Я маю дзікую рысу — не люблю знаёміцца з аўтарамі. А пасля бывае вельмі шкада, што не пазнаёмілася. Так сталася і з Уладзімірам Караткевічам і Міхасём Стральцовым.

У нас, у Балгарыі, маладых папранаюць у несамастойнасці бачання, думкі, маўляў, яны пішуць пад Набонава, — працягвае гасцю. — На самай справе яны далучаюцца да сучаснага мыслення. Там, дзе ёсць сапраўдны талент, там немагчыма кампіляцыя. Тут і зноў хачу вярнуцца да Стральцова. Стральцоў пісаў самастойна, хоць і сугучна з традыцыяй Чорнага.

— З якімі думкамі ад'язджаеце на гэты раз?

— З думкай, што трэба пашыраць працу ў двух кірунках: больш перакладаць творчасць маладых і лепш паказаць балгарскаму чытачу вашу літаратуру 20—30-х гадоў. Працы непачаты край.

П. Кынева сустралася з пісьменнікамі, выдаўцамі. У СР БССР яна мела гутарку з першым сакратаром праўлення Ніла Гілевічам, сакратаром праўлення Алесем Жуком і галоўным рэдактарам часопіса «Полымя» Сяргеем Законніковым. Адбылася размова таксама ў рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва».

А. ГАРДЗІЦКІ.

Мартыралог Беларусі: імяны і факты.

Я, Скіба Павел Міхайлавіч, нарадзіўся ў 1911 годзе ў вёсцы Варонічы на Гродзеншчыне. Ужо з 15 гадоў быў звязаны з падпольнай камуністычнай дзейнасцю, а пазней стаў членам падпольнай арганізацыі КСМЗБ. Сярод нас аказаўся правакатар, з-за якога 29 студзеня 1935 года я разам з таварышамі быў арыштаваны. 26 студзеня 1936 года Гродзенскім акружным судом на вызной сесіі ў Слоніме мяне прыгаварылі да 5 м. б.с.м. пазбаўлення волі. Аднак у выніку шырокага грамадскага пратэсту тэрмін пакарання быў зменшаны да 4 гадоў 8 месяцаў.

Нарадзілася яна ў 1918 годзе ў вёсцы Жалезнікі Сяцілавіцкага раёна Гомельскай вобласці. Працоўную дзейнасць пачала яшчэ ў 1930 годзе, таму што ў сям'і было сям'яра дзяцей, бацьку забілі беларускія. Вельмі хутка пасля гэтага ў яе маці адняліся ногі. Маёй жонцы давялося даглядаць паралізаваную маці, хоць сама яна была яшчэ дзіцем. З-за хваробы маці яна не выйшла два дні на працу ў калгас. На наступны дзень ёй прынеслі позу ў сельсавет. Адтуль яе ўжо не выпусцілі. Не далі нават магчымасці развітацца з паралізаванай маці. Суд «тройкі» без следства, сведкаў, адвакатаў пазбаўіў Гатальскую волі тэрмінам на пяць гадоў з высылкай у аддзяленныя лагеры. Так у саўрадыне 1936 года Анастасія Сямёнаўна трапіла ў Гомельскую турму, са-

ДВОЙЧЫ ПАКАРАНЫ

У гэты час Савецкі Саюз, граніца якога праходзіла побач, нам уяўляўся самым светлым і прыцягальным грамадствам. Пасля датэрміновага выхаду на волю я вырашыў уцячы з Польшчы на дапамогу рэспубліканцам у Іспанію праз Савецкі Саюз.

Пры пераходзе граніцы я апынуўся ў НКВС г. Дзяржынска Мінскай вобласці. Мяне назвалі шпіёнам і падвергілі невагодным катаванням, страшэнна збівалі. Ужо пасля першых допытаў давялося рабіць аперацыю. Рану доўга не загойвалася, на іх з-за поўнай антысэмітарнага заводзіліся чэрві. Мне ўсё здавалася, што адбылася жудасная памылка, якая вось воль выправіцца. Аднак пакутам не было канца. Мяне садзілі ў камеру-адзіночку, дзе можна было толькі стаяць або прысець на кукішкі, пераводзілі ў камеру, дзе на маіх вачах пачалі скалечаны катаваннямі чалавек з адрэзанымі вушамі. Метады і папярэдняе следства ў Савецкім Саюзе аказаліся больш сур'езнымі і цяжкімі выпрабаваннямі, чым гады зняволення ў панскай Польшчы. Але мне пашчасціла застацца ў жыццях. 28 жніўня 1938 года я быў асуджаны 452 Ваенным трыбуналам БАВА г. Мінска па арт. 120 КК БССР і пазбаўлены волі тэрмінам на 3 гады. Такім чынам я аказаўся двойчы пакараным і трапіў у Карлаг у Далінку.

Раны, атрыманыя ў час допытаў, давалі аб сабе знаць. Неабходна была аперацыя. Яе, ужо ў Карлагу, зрабіў прафесар Ганчароў, які таксама знаходзіўся ў зняволенні. Пасля адноснага выздараўлення я працаваў рамнікам, вазіў грузы. Там жа, у Далінцы, я атрымаў правы шафёра. На «спалатарцы» абслугоўваў жывёлагадоўчыя фермы. Усе зняволеныя жылі ў бараках, харчаванне было бедным.

Часта на сваім грузавіку мне даводзілася бываць на участку Чурба на будаўніцтве плаціны праз раку Нура. Карціна жаліва: людзі працавалі басанож, распанутыя, у саракаградусны мороз, і, вядома, вельмі многія не вытрымлівалі. Адночы давялося ўбачыць такую карціну: мёртвых людзей, складзеных на вазы, вывозілі ў загадзя падрыхтаваныя ямы.

Пасля заканчэння тэрміну зняволення, як чалавек «другага гатунку», застаўся працаваць там жа. У 1945 годзе стварыў сям'ю, у Далінцы нарадзіліся два сыны. Там я працаваў да 1949 года.

Лёс маёй жонкі, Гатальскай (цяпер Скіба) Анастасіі Сямёнаўны, таксама звязаны з Кар-

жніўня да лістапада знаходзілася ў Вязьмлагу, будавала аўтадарогу Мінск — Масква. На Кастрычніцкае свята яе павезлі ў Карлаг. Яна трапіла ў аддзяленне Самарка, працавала на участках Лепал і Меркіле. Нумар яе асабістай справы — 123692. Працавала дзяржаўнай, цяльнячай. Разам з ёю працавалі і жонкі рэпрэсаваных ваенных. Гэтым жанчынам працаваць было куды цяжэй, таму што ручная сельскагаспадарчая праца была ім не знаёма. Іх прозвішчы, на жаль, яна не памятае. Толькі некаторыя імёны дзяржаўнага аддзялення ў памяці. Гэта Шышко Ніна Кандраўна, Маўчун Груня, Сафонава Вера, самую папулярную і хворую жанчыну па прозвішчы Золатава пачіталі днявальнай па барану.

Тэрмін зняволення закончыўся ў 1941 годзе, калі пачалася вайна. На дзяржпрадпрыемстве ўладкавацца было немагчыма, не дазваляла рэпутацыя асуджанай. Пайшла ў домработніцы. Адразу працавала ў Вальяніна Сяргеевіча Галавіна, потым у Паўла Герасімавіча Якушава, які працаваў начальнікам палітаддзела Карлага, а потым у Франі Захараўны Фяфелавой. Пра гэтых людзей у жонкі засталіся вельмі добрыя ўспаміны. Фяфелава памагла ёй уладкавацца на працу ў кіна-тэатр у Далінцы ў 1947 годзе прыбіральшчыцай — кантралёрам, потым касірам.

У 1949 годзе мы ўсе разам (з жонкай і дзецьмі) вярнуліся на Гродзеншчыну.

Хачу выказаць сваю просьбу: у жонкі няма ніякіх дакументаў, якія б пацвярджалі яе працоўную дзейнасць. Праўда, удалася ўзяць даведку, што з 1930 па 1936 гады яна працавала ў калгасе «Пралетарыі» Свяцілавіцкага раёна. У Карлагу яна апынулася не па сваёй волі і сумленна працавала. Дзе ўзяць патрэбны дакумент? Яе аднавіць працоўны стаж домработніцы? Дзе ўзяць даведку, што працавала ў кіна-тэатры? Колькі ні пісалі, адказу няма.

Толькі ў 1966 годзе Гродзенскі абласны суд перагледзеў маю справу і справы многіх маіх таварышаў. Я рэабілітаваны.

Пасля пераезду ў Беларусь 28 гадоў адпрацаваў шафёрам у сельскай гаспадарцы. Пачынуў работу ў 1977 годзе — далі аб сабе знаць даўнейшыя раны і пятая па ліку аперацыя.

Мы з жонкай выгадалі траіх дзяцей, усе яны атрымалі адукацыю. Абодва сыны і дачка сталі камуністамі. Ці ж гэта не пацвярджэнне нашага ўкладу ў справу сацыялізму?

Няхай пераможа справядлівасць!

г. п. Зэльва,
Гродзенская вобл.

П. СКІБА.

П. Кынева ў рэдакцыі «ЛіМа».

што ўспомніць. Упершыню я вас убачыў гадоў мо дваццаць назад. Іван Паўлавіч Мележ пазнаёміў.

— Гэта было ў час працы над перакладам яго рамана «Подых навальніцы» («Людзей на балочце» пераклаў Іко Сонпаў). Праз «Подых навальніцы» далучылася да беларускай літаратуры. Была, на жаль, адзіная сустрэча з аўтарам рамана. Некалькі гадзін мы гулялі з ім у Купалаўскім парку, пабывалі ў

нім пачуццём любові да моладзі, да моладосці. Караткевіча я Саюзе пісьменнікаў. Як перакладчыца я заўважыла, што ў выпадкова сустрала на вуліцы. Ведаючы, што перакладчыца яго твораў, ён махнуў мне прыветліва руной і прабеж міма. Не магла ж я тады таварыць на хад, што пераклала яго кнігу. Пазней я пераклала ягоны «Чорны замак Альшанскі». Павінна сказаць, што напісана гэта апо-

Гісторыя дала нам шанц...

(Пачатак на стар. 2—3).

рэннага насельніцтва надаць статус дзяржаўнай, забяспечыць яе вывучэнне нацыянальнымі меншасцямі, выклікаюць непаразумеў ці ўсмішкі за рубжом. Бо і сапраўды, ці можа ў цывілізаваных, дэмакратычных грамадствах быць такое, каб мова асноўнага народа суверэннага дзяржаўнага фарміравання не з'яўлялася афіцыйнай, а тыя, хто прыехаў жыць і працаваць сюды, не жадаў ведаць яе? Чаму ж у нашых рэспубліках здарэцца такое? Каб больш не ўзнікала такое пытанне, нам патрэбна скрозь ва ўсіх нацыянальных рэгіёнах краіны наставіць справу так, каб не агітаваць, угаворваць чалавека вывучаць іх мовы, а наладзіць само грамадскае жыццё на месцах такім чынам, каб людзі самі цягнуліся — і цягнуліся актыўна — да авалодання роднай мовай карэннага насельніцтва, не чуліся гасцямі на яго этнічнай тэрыторыі. З ліквідацыяй зацэнтраванай камандна-бюракратычнай сістэмы кіравання грамадствам, лічу, не будзе асаблівых цяжкасцей карэнным чынам перабудаваць усе сферы грамадскага жыцця саюзных і аўтаномных рэспублік у напрамку навяснення сацыяльнай ролі іх нацыянальных моў і, як вынік гэтага, забяспечыць добраахвотнае далучэнне да авалодання імі ўсімі людзьмі незалежна ад іх этнічнага паходжання.

А цяпер адносна другой незапакоенай кіраўніка Тувінскай абласной партыйнай арганізацыі: як бы нам наданнем статусу дзяржаўнай мове карэннага насельніцтва не абмежаваць рамкі выкарыстання, не парушыць раўнапраўя моў прадстаўнікоў іншых народаў дадзенага рэгіёна. Такое прагучала і ў выступленнях многіх іншых удзельнікаў Пленума. І не будзем здзіўляцца, бо так ужо большасць з нас выхавана — у інтэрнацыяналісцкім духу. Але ці заўсёды наша імкненне да ідэальнай роўнасці можна рэалізаваць на справе? Ці не ўзнікне ў практыцы шматнацыянальнай дзяржавы і такога, калі забяспечэнне роўнасці нацыяў і народнасцей з улікам прасторавага фактара стане проста неабычальным? І з гэтым, думаецца, часцей за ўсё давядзецца сустракацца ў сферы духоўнага жыцця савецкіх нацыяў і народнасцей. Я асабіста не прызнаю сацыяльнага прыярытэту для карэннай нацыі ў межах яе этнічнай тэрыторыі. Незалежна ад нацыянальнага паходжання ўсе, хто жывуць на ёй, павінны мець адзін і той жа памер зарплаты за аднолькавую працу, у парадку чаргі атрымоўваць кватэры, карыстацца правам на пенсію і г. д. Зусім іншая справа з духоўнай культуры на яе адзінай на ўсёй планеце тэрыторыі. Калі свядома не паставіць у сябе дома культуру карэннай нацыянальнасці на першае, прэстыжнае месца ў параўнанні з культурамі прадстаўнікоў іншых народаў, што пражываюць у даным нацыянальным рэгіёне, яна можа істотна прытарымацца ў сваім развіцці, а ў горшым выпадку нават быць выціснутай ад сталых кантактаў з імі, што ўжо не раз назіралася ў гістарычнай практыцы і прычыніла непараўнальную шкоду сусветнай цывілізацыі. Гэтага ж не абудзецца з культурамі нацыянальных меншасцей, калі яны не атрымаюць на-

лежнага росквіту на тэрыторыі якогасці карэннага насельніцтва, бо лёс апошніх вырашаецца не тут, а ў межах пражывання іх асноўнага этнасу, дзе таксама павінны свядома стварацца прэстыжныя ўмовы для яго духоўнага росквіту. Вось чаму, як бы мы ні імкнуліся да роўнасці культур у прасторавым плане, усё-такі на тэрыторыі кожнага канкрэтнага карэннага насельніцтва яго культура павінна прызнавацца асноўнай, першаснай, а культуры нацыянальных меншасцей гэтага рэгіёна — другаснымі. Ніхто не будзе спрачацца, што культурны дыявал нашай зямлі стане больш прывабным, калі яго, апроч беларускай, упрыгожаць рознакалерныя фарбы рускай, польскай, украінскай, яўрэйскай, літоўскай, татарскай культур. Гэта ж вазоны, якія ўзбагачаюць утрыманне нашага нацыянальнага дома. Але згадзіцеся, калі велізарнае поле пашае праз вокны дома, тады ўжо не да выратавання вазонаў, якімі б прыгожымі яны ні былі. Спадзяюся, прадстаўнікі гэтых культур на Беларусі зразумеюць, не пакрыўдзяцца, калі ў гэты трагічны для яе нацыянальнай культуры час у першую чаргу будуць упарадкаваць, адводзіць прэстыжнае месца духоўнаму жыццю карэннага насельніцтва, каб ужо затым падумаць і пра лёс астатніх. Усяго ж разам нельга вырашаць пры нашай разладжанай эканоміцы. І трэба ведаць па вопыту беларусізацыі 20-х гадоў, што духоўная культура нацыянальных меншасцей толькі тады можа бесперашкодна, плённа развівацца, калі на належным узроўні знаходзіцца культура асноўнай нацыі ў сваім уласным доме.

СКАЗАНАЕ пра культуру ўвогуле датычыць і мовы. І ў дадзеным выпадку трэба адзначаць мову асноўную, першасную, гэта значыць, тую, што належыць карэннаму насельніцтву, і мовы другасныя, носьбітамі якой на гэтай зямлі з'яўляюцца розныя нацыянальныя групы. Пры такім дыферэнцыраваным падыходзе мы ў сябе дома маем усе падставы беларускую мову называць асноўнай, першаснай і свядома імкнуцца да пашырэння яе сацыяльных рамак, каб яна адпавядала такому найменню, і гэтую ж мову, але ўжо, скажам, на тэрыторыі Украінскай ССР мы павінны лічыць другаснай, і не прэтэндаваць на наданне ёй усяго таго спектру функцый, якую выконвае мова карэннага насельніцтва данага нацыянальнага рэгіёна. Думаю, што ўкраінцы з Беларусі і беларусы з Украіны не будуць з-за такой моўнай палітыкі адчуваць сябе пакрыўджанымі ў далечыні ад родных мясцін, бо прыярытэтнасць становіцца, статус дзяржаўнасці мовы карэннага насельніцтва ў межах яго пражывання дыктуеца неабходнасцю забяспечэння бесперашкоднага культурнага развіцця апошняга, надзейнай прававой абароны яго мовы ад рэальна магчымай ва ўмовах шматнацыянальнай краіны асіміляцыі. Мяркую, што без асаблівых тлумачэнняў кожны павінен зразумець, калі ў пасляваенны перыяд разам з заняпадам беларускай мовы на тэрыторыі яе носьбітаў цалкам выключылі з грамадскага жыцця польскую, яўрэйскую, літоўскую мовы,

дык над ніводнай з іх, так, як над беларускай, не павісла рэальная пагроза смерці. Не павісла таму, што ўсе яны мелі свае асноўныя зоны існавання ў межах СССР ці нават самастойнай дзяржавы. Беларуская ж мова, наадварот, апынулася на самым краі бяздоння, таму што ў яе не было іншай тэрыторыі, акрамя той, дзе яна некалі ўзнікла і развілася, але затым, у выніку адсутнасці ўсялякай прававой абароны, памылак у рэгуляванні міжнацыянальнымі працэсамі, была незаслужана выціснута з грамадскага жыцця рускай мовай. Значыць, прыярытэтна адносіны да роднай мовы любой нацыі на яе гістарычнай, этнічнай тэрыторыі — гэта не прыхатца якойсьці асобы ці групы людзей, а патрабаванне самой гісторыі, лагічная заканамернасць сумеснага жыцця супольнасцей з рознай нацыянальнай характарыстыкай, пярэчыць чаму не павінны прадстаўнікі іншых народаў, якіх лёс звёў жыць разам з карэнным насельніцтвам на яго бацькоўскай зямлі. Буду радавацца за сваіх супамяніцаў, калі яны, пражываючы далёка ад свайго дома, захавваюць матчыну мову, будуць карыстацца ёю з землякамі, навучаць ёй дзяцей, але не стануць дамагацца сацыяльнага прыраўнення яе з мовай карэннага насельніцтва, не прыкмуць да лінгвістычных забастовак, калі ў сваім краі яно задумае надаць ці ўжо надало роднай мове статус дзяржаўнай.

Тут патрэбна зыходзіць з такой мадэлі, што ў кожным самастойным нацыянальна-дзяржаўным утварэнні дзяржаўнай мовай павінна быць толькі адна, прычым мова яго карэннага насельніцтва, а ўсім астатнім мовам канстытуцыйна гарантуецца права свабоднага карыстання імі ў законным носьбітамі ва ўсіх формах зносінаў паміж сабой, пры жаданні забяспечваецца навучанне на нацыянальных мовах у розных тыпах навучальных устаноў. У дэмакратычнай, цывілізаванай шматнацыянальнай краіне дзяржаўных моў павінна быць столькі, колькі ўваходзіць у яе склад суверэнных нацыянальна-дзяржаўных фарміраванняў.

Пра раўнапраўе ж нацыянальных моў савецкіх народаў лагічна гаварыць толькі ў разрэзе краіны ў цэлым і ў такім разуменні: усе яны на гістарычнай тэрыторыі пражывання сваіх носьбітаў з'яўляюцца дзяржаўнымі і выконваюць на ёй увесь комплекс сацыяльных функцый за выключэннем тых, што падлягаюць рускай мове як сродку міжнацыянальных зносінаў. Але гэтыя раўнапраўныя мовы зусім нераўнапраўныя ў дачыненні адна да адной у межах кожнага канкрэтнага нацыянальнага рэгіёна: адзінай абавязковай дзяржаўнай тут з'яўляецца мова асноўнай нацыянальнасці, а ўсе астатнія выконваюць толькі функцыі па абслугоўванні сваіх непасрэдных носьбітаў у месцах іх кампактнага пражывання на ўзроўні міжасобасных зносінаў, у сямейна-бытавой сферы, розных сферах духоўнай дзейнасці. Таму пры ўсім жаданні, стараным інтэрнацыяналістычным падыходзе да патрэб іншых народаў, што жывуць у нас на Беларусі (а іх прыкладна сотня

тут), нам не ўдасца для кожнага з іх стварыць нацыянальны ўніверсітэт ці факультэт пры ім, уласны драматычны ці оперны тэатр, забяспечыць перакладчыкамі пры публічных выступленнях, наведваннях партыйных, савецкіх, прафсаюзных, гаспадарчых органаў, на сотні моў ажыццяўляць візуальную і гукавую інфармацыю. А з гэтага вынікае, што нацыянальныя меншасці ў нас проста абавязаны, акрамя сваёй роднай мовы, ведаць беларускую як дзяржаўную ў нашым краі і рускую як сродак міжнацыянальных зносінаў. Давайце смялей будаваць у сябе жыццё карэннай і некарэнных нацыяў, зыходзячы з прагрэсіўнага сусветнага вопыту, галоўны сэнс якога заключаецца ў тым, што цывілізаваныя культурныя людзі, едуць у тую ці іншую краіну, сваім прамым абавязкам лічаць вывучэнне яе дзяржаўнай мовы. Рабіць інакш ім проста не дазваляе іх высокі інтэлект. У вывучэнні мовы тутэйшага народа яны бачаць не толькі надзейны сродак усталявання сяброўскіх кантактаў з ім, але і рэальную, у большасці выпадкаў нават моцна пажаданую для іх, магчымасць яшчэ больш узняць свой культурны ўзровень. І калі ў нашай краіне ў масавым парадку назіраюцца процілеглыя выпадкі: вывучэнне дзяржаўных моў нацыянальных рэгіёнаў прадстаўнікамі некарэннага насельніцтва даводзіцца ажыццяўляць ледзь не з-пад палкі, шляхам прыняцця нейкіх адміністрацыйных захадаў, дык гэта я тлумачу нікім узроўнем духоўнасці людзей, іх адсталасцю. Культурны чалавек моцна пакрыўдзіўся б, палічыў бы за нацыянальную дыскрымінацыю, калі б у абраным для сябе новым месцы яму афіцыйна забаранілі б карыстацца мовай карэннага насельніцтва, далучацца да яго духоўных каштоўнасцей. У нас жа ўсё атрымоўваецца наадварот: трапіўшы ў іншанацыянальнае для сябе асяроддзе, многія ўсімі сіламі і сродкамі імкнуцца карыстацца толькі сваёй прывезенай здалёку мовай і грэбуюць мовай дадзенага нацыянальнага рэгіёна, просяць афіцыйныя ўлады вызваліць ад яе вывучэння, учыняць лінгвістычныя забастовкі. Колькі яшчэ часу мы будзем знаходзіцца ў стадыі такога цемрашальства? Паколькі ў СССР інтэрнацыяналізацыя насельніцтва зайшла вельмі далёка: 60 мільёнаў чалавек жыве па-за межамі сваіх асноўных этнасаў і большасць выказвае велізарную пасіўнасць у вывучэнні моў народаў абраных для свайго жыцця рэгіёнаў, наданне статусу дзяржаўных нацыянальным мовам — асноўны паратунак ад іх поўнага заняпаду. І вельмі добра, што гэта чорным па белым запісана ў матэрыялах Пленума ЦК КПСС па міжнацыянальных адносінах.

Паводле набору выконваемых функцый мова карэннага насельніцтва не павінна ведаць аніякіх абмежаванняў на сваёй гістарычнай тэрыторыі. Толькі пры такіх умовах ёй забяспечваецца надзейная гарантыя для сапраўднага росквіту, цалкам выключаецца магчымасць падпасці пад асіміляцыю. Таму я не магу пагадзіцца з выказаным на вераснёўскім Пленуме ЦК КПСС першым сакратаром Чэчэна-Інгушкага абкома партыі Д. Г. Заўгаевым палажэннем: «Галоўнай функцыяй мовы павінна стаць развіццё нацыянальнай культуры, літаратуры, выхавання, а не стварэнне службовых папер, бо апошнія ніколі не стваралі нацыянальнай культуры». Згодзен, што службовыя паперы не ствараць нацыянальнай культуры, затое яны зрабляць абавязковым веданне нацыянальнай мовы ўсімі, хто складае гэтыя паперы (а такіх жа людзей мільёны!), а не толькі тымі, хто працуе на ніве культуры, піша і чытае мастацкую літаратуру. Каму-каму, а беларускаму народу вель-

мі добра вядома са свайго горкага гістарычнага вопыту, што яго родная мова не тады добра сябе пачувала, як на ёй пісалі мастацкую літаратуру, ставілі п'есы на сценах прафесійных і самадзейных тэатраў, а як складалі афіцыйныя паперы ў розных канцылярыях і судах Вялікага княства Літоўскага, кабінетах дзяржаўных і партыйных органаў, наркаматаў і ведамстваў у час беларусізацыі 20-х гадоў нашага стагоддзя. За апошнія паўстагоддзе ў нас няма асаблівых прэтэнзій да сваёй мастацкай літаратуры, а вось мова, на якой яна ствараецца, апынулася ў стадыі поўнага заняпаду. Чаму? Выйшла з ужытку ва ўсіх найважнейшых сферах дзейнасці чалавека, у тым ліку і са службовага справаводства.

УДЗЕЛЬНІКІ Пленума ЦК КПСС па міжнацыянальных адносінах не маглі абысці сваёй увагай і статус рускай мовы, хоць тут, здаецца, ужо ўсё зразумела, маюцца багатыя традыцыі. Савецкія народы яшчэ на першых гадах сацыялістычнага будаўніцтва добраахвотна згадзіліся паставіць свае нацыянальныя мовы ў фактычную няроўнасць у дачыненні да рускай мовы, надзяліўшы яе функцыямі міжнацыянальных зносінаў. Накшталт таго, як у межах пражывання карэннага насельніцтва яго мова займае прэстыжнае месца ў параўнанні з мовамі нацыянальных меншасцей, так і руская мова на тэрыторыі СССР не мае для сябе роўных сярод нацыянальных моў саюзных рэспублік.

Неабходнасць захавання і надалей за рускай мовай усяго комплексу функцый па абслугоўванні міжнацыянальных зносінаў не выклікала на Пленуме ЦК КПСС пярэчанняў, хаця практычны вопыт сведчыць, што ў шэрагу саюзных і аўтаномных рэспублік іх асноўнымі, базавымі мовамі даволі часта карыстаюцца з карэнным насельніцтвам прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей, што жывуць і працуюць разам з імі на адной тэрыторыі. Пашырана і такая практыка, калі і паміж сабой разнамоўныя нацыянальныя меншасці карыстаюцца мовай саюзнай ці аўтаномнай рэспублікі. І на Беларусі на ўзроўні міжасобасных кантактаў, хоць і рэдка, але ўсё-такі гучыць беларуская мова ў час зносінаў з мясцовымі рускімі, палкамі, яўрэямі, літоўцамі, латышамі і татарамі. Упэўнены, што з напаўненнем новым зместам суверэннасці БССР яе мова ў некаторых выпадках можа стаць і сродкам міжрэспубліканскіх зносінаў, у прыватнасці з Украінай, паколькі паміж карэнным насельніцтвам гэтых рэспублік практычна не існуе моўнага бар'еру. Думаецца, не зразумеюць, а то і пакрыўдзяцца на нас славянскія краіны, калі на прысланую нам на іх мовах службовую дакументацыю мы не адкажам на сваёй роднай мове. Ужыванне беларускай мовы ў службовай перапісцы з УССР і славянскімі краінамі, бяспрэчна, вельмі ўзвысіць прэстыж роднага слова нашага народа.

Калі погляд на рускую мову, як на сродак міжнацыянальных зносінаў, безагаворачна падзяляюць ўсімі, хто ўдзельнічаў у рабце Пленума ЦК КПСС, дык узвядзенне яе ў ранг агульнадзяржаўнай на тэрыторыі ўсяго СССР не атрымае такой аднаддушнасці. І думаецца, што апаненты такой моўнай мадэлі маюць рацыю. Як вядома, у Канадзе дзве дзяржаўныя мовы, у Швейцарыі — чатыры, аднак ні ў першай, ні ў другой краінах няма ні мовы міжнацыянальных зносінаў, ні агульнадзяржаўнай. Кожная мова ў сваім рэгіёне поўна гаспадыня і ўсе мовы роўныя паміж сабой на самым высокім агульнадзяржаўным узроўні. Ды і шматгаводы вопыт моўнай палітыкі ў

СССР, калі ніхто не надаваў статусу агульнадзяржаўнай рускай мове, яна паспяхова спраўлялася з задавальненнем патрэб агульнасаюзных, саюзна-рэспубліканскіх органаў кіравання эканамічным, сацыяльна-палітычным і культурным жыццём. А цяпер, калі ўзяты курс на ўзмацненне самастойнасці саюзных і аўтаномных рэспублік, тым больш досыць будзе з рускай мовы статусу мовы міжнацыянальных зносін. Не ведаю, для чаго і каму так выгадна ўсадыць рускую мову ў два крэслы? Прычым робіцца ўсё гэта без чоткага акрэслення, якія канкрэтныя функцыі будзе выконваць руская мова ў якасці агульнадзяржаўнай, чым гэта будзе адрозніваць яе ад сродку міжнацыянальных зносін. Мо гэта проста гульня слоў? А калі не, дык патрэбна глыбокае растлумачэнне сацыяльных функцый агульнадзяржаўнай мовы яе гарачымі прыхільнікамі. На Пленуме ЦК КПСС ніхто яго не даў, абмежаваліся толькі голай тэрміналогіяй. Не даводзілася сустрэць неабходных для гэтага аргументаваных довадаў і ў навуковых публікацыях, аўтары якіх задоўга да адкрыцця вераснёўскага Пленума ЦК КПСС насіліся з ідэяй аб прызнанні рускай мовы агульнадзяржаўнай. Часта ў сваіх імкненнях любой цаной узвесці яе ў такі пачэсны ранг яны ў якасці доказу прыводзяць зусім рыхлыя, не правяраныя суветнай практыкай довады, а то і проста звяртаюцца ў гэтых мэтах па дапамогу да сумніцельных фактаў. Прыбег да іх у сваім выступленні на Пленуме ЦК КПСС і першы сакратар Смаленскага абкома партыі А. А. Уласенка. Сабе ў памагатыя ён узяў вядомага дзяржаўнага дзеяча ЗША перыяду «халоднай вайны» Алена Далеса. Партыйны кіраўнік Смаленшчыны спаслаўся на тое, што апошні гаварыў у 1948 годзе: «каб разваліць СССР, не трэба атамнай бомбы, трэба толькі пераканаць яго народы, што яны змогуць абыйсціся без ведання рускай мовы». На думку Алена Далеса, у выніку гэтага ў СССР парушацца эканамічныя, культурныя і іншыя сувязі, і ён перастане існаваць. Відаць, такое сцвярдзенне аўтарытэтнага, вопытнага палітыка Захаду прышлося вельмі даспадобы А. А. Уласенку для падмацавання ўласнага погляду, і таму, кіруючыся яго думкай, ён катэгарычна заключае аб неабходнасці канстытуцыйна замацаваць за рускай мовай статус дзяржаўнай мовы на ўсёй тэрыторыі СССР, не зважаючы на тое, што амерыканскі дзеяч меў на ўвазе зусім іншую сітуацыю: свядомае адлучэнне савецкіх народаў ад ведання мовы. Ва ўсіх жа саюзных рэспубліках, у тым ліку і ў нас на Беларусі, ніхто не імкнецца да стварэння такой сітуацыі для рускай мовы, наадварот, робяць усё, каб яе ведалі, прызнавалі за сродак міжнацыянальных зносін пры наданні нацыянальным мовам статусу дзяржаўных. Так што велізарнай і недаравальнай памылкай з'яўляецца няўменне разабрацца з тым, што некалі гаварыў Ален Далес і што склалася ў моўным развіцці савецкіх народаў на сучасным этапе.

Найбольш прымальнай для мяне з'яўляецца выкладзеная на Пленуме ЦК КПСС пазіцыя Украінскага пісьменніка, намесніка Старшыні Савета Нацыянальнасцей Вярхоўнага Савета СССР Б. І. Алейніка. Як і многія ўдзельнікі партыйнага форуму, ён безагаворачна падзяляў

справядлівасць поглядаў на рускую мову як на сродак міжнацыянальных зносін. Але калі, на яго думку, у партыйнай платформе па нацыянальным пытанні «прагучыць разам з дзяржаўнай мовай карэнінай нацыі руская мова як другая дзяржаўная — гэта, мякка кажучы, выкліча розначытанне.

Таму што формула «мова міжнацыянальных зносін» — гэта, па сутнасці, і ёсць агульнадзяржаўная. Але педаліраванне на «агульнадзяржаўнай» можа стварыць бытаніну. А можа, сказаць проста: мова міжнацыянальных зносін СССР?

Я знаходжуся ў кратэры страсцей вакол моўнай праблемы, і так, што нават сам тэрмін часам можа абстрагчы сітуацыю».

Здарава, моцна сказана! Калі ўжо так пераканаўча прагучыць на партыйным і дзяржаўных форумах галасы беларусаў у абарону сваёй нацыянальнай мовы, трывожны стан якой не мае сабе роўных у Саюзе? Довады Барыса Алейніка, магчыма, паслужылі падставой для не такой катэгарычнай фармулёўкі палажэння аб узвядзенні рускай мовы ў ранг агульнадзяржаўнай у прынятай на Пленуме ЦК КПСС платформе «Нацыянальная палітыка партыі ў сучасных умовах». Вось як у ёй пра гэта сказана: «Інтэрэсам усіх савецкіх народаў адпавядала б (падкрэслена мною) як доказ няпоўнай упэўненасці аўтараў партыйнага дакумента ў сказаным.—Л. Л.) заканадаўчае замацаванне рускай мовы ў якасці агульнадзяржаўнай, якая выкарыстоўваецца на тэрыторыі ўсёй краіны і функцыяніруе на раўнапраўнай аснове з дзяржаўнымі мовамі рэспублік». Не, такое раўнапраўе не ўсталяецца. Наадварот, усталяецца нікому не патрэбная канкурэнцыя паміж рускай і нацыянальнымі мовамі, што прывядзе да сур'езных канфліктаў у галіне міжнацыянальных адносін. Нават для самых пасрэдных палітыкаў зусім відавочна, што ў выніку такой канкурэнцыі перамога немінуча будзе на баку рускай мовы як самай распаўсюджанай у краіне і да таго ж яшчэ як сродку міжнацыянальных зносін, як мовы агульнадзяржаўнай на ўсёй тэрыторыі Савецкага Саюза. Пра якую ж фактычную ці юрыдычную роўнасць моў можна гаварыць пры такіх няроўных умовах іх функцыянавання? Стварэцца ж рэальная сітуацыя для няўмольнага адмірання базавых моў саюзных і аўтаномных рэспублік, на што ўжо добраахвотна не пойдзе ніводзін народ пры яго цяперашнім узроўні нацыянальнай самасвядомасці і культурным развіцці. Каб хоць у мінімальнай ступені сацыяльна ўраўняць нацыянальныя мовы СССР з рускай мовай, патрэбна зрабіць так, каб першыя ў сябе дома сапраўды з'яўляліся дзяржаўнымі, а апошнія на ўсёй яго тэрыторыі выконвалі функцыі міжнацыянальных зносін. Такое рускай мове гавантавалася ад першых дзён Кастрычніцкай рэвалюцыі, і таму ўзводзіць яе яшчэ ў ранг агульнадзяржаўнай — гэта значыла б рабіць масла масляным. Калі ў нас і існуе цяпер патрэба ў адступленні ад ужо ўсталяванай у СССР мадэлі моўнай палітыкі, дык гэта патрэбна рабіць у бок пашырэння сацыяльных функцый, умацавання пазіцый нацыянальных моў, бо менавіта яны, а не руская мова вядуць не першы дзесятак гадоў барацьбу за сваё выжыванне. Толькі пры такім падыходзе стане магчымым рэалізацыя фармуляванага ў платформе КПСС па нацыянальнай палітыцы ў сучасных умовах палажэння аб неабходнасці пашырэння грамадскіх і культурных функцый дзяржаўных нацыянальных моў, захавання і развіцця «моў малалікіх народаў як найбольш кволай каштоўнасці».

ВЕРАСНЕЎСКІ Пленум ЦК КПСС толькі падкрэсліў важнасць моўнай палітыкі на сучасным этапе, вызначыў толькі магчымыя варыянты нацыянальна-моўнага развіцця ў краіне. Што датычыць заканадаўчага рэгулявання мовамі — гэта, як вядома, кампетэнцыя дзяржаўных органаў. У прынятай платформе ЦК КПСС па нацыянальнай палітыцы слушна заяўляецца, што прыняццю спецыяльнага закона СССР аб мовах павінна папярэднічаць усенароднае абмеркаванне яго. Вельмі важна, каб наконт гэтага сфарміраваліся правільныя погляды ў народных дэпутатаў Беларусі. Да гэтага ж часу праз сродкі масавай інфармацыі яны пераважна выступаюць толькі за абавязковае наданне рускай мове статусу агульнадзяржаўнай і амаль зусім забываюцца на сваю так моцна хворую родную мову. Вось ужо гэтая нічым не прабіваемая беларуская заінтэрнацыяналізаванасць! Родная мова апынулася на такой мяжы, што ўнікла рэальная пагроза адзіці ў нябыт беларусам як самабытнаму этнасу. Пры нашым становішчы наўрад ці які-небудзь народ адважыўся б на такі, так бы мовіць, моўны альтуізм.

І калі ж усё-такі мы навучымся разумна спалучаць агульнае і прыватнае, інтэрнацыянальнае і нацыянальнае?! Думаю, такі час немінуча надзе. І неўзабаве. Хочацца верыць, што пры маючым адбыцця абмеркаванні ў Вярхоўным Савеце СССР праекта закона аб мовах — у процівагу паводзінам беларускай дэлегацыі на XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі, Першым З'ездзе народных дэпутатаў СССР, вераснёўскім Пленуме ЦК КПСС — мы абавязкова пачуем ад сваіх абраннікаў заклочаны голас пра лёс роднай мовы. Народ чакае ад іх гэтага бо, здаецца, усё-такі многія прагнулі ў рэшце рэшт ад беспрабудага сну, пацягнуліся да сваіх гістарычных вытокаў, не хочуць загінуць ад бяспамяцтва.

Цяпер за ініцыятыву па адраджэнні духоўнай культуры і мовы нікога не пакараюць, не называюць нацыяналістам. На жаль, такое было, пра што ўжо неаднаразова пісалася ў друку. Не абмінута яно і на вераснёўскім Пленуме ЦК КПСС, бо вельмі ж адмоўна паўплывала на характар міжнацыянальных адносін у краіне. «Вынікам такой практыкі, — гаварыў на ім М. С. Гарбачоў, — стала зніжэнне ролі нацыянальных моў некаторых народаў. І зразумелае іх імкненне да захавання і развіцця мовы, прымянення каштоўнасцей сваёй культуры». І каб гэта імкненне без пары не згасла ў беларускага народа, патрэбна як мага хутчэй пераходзіць ад слоў да практычных захадаў па пашырэнні сацыяльных функцый яго роднага слова. У тэрэтычным плане шляхі да гэтага нам ужо даўно добра вядомыя. А раз так, час брацца за канкрэтныя справы тым, на каго ўскладзена заканадаўчае рэгуляванне моўнымі працэсамі. Балазе, што пара стыхійнасці ў гэтай важнай сферы нацыянальнай палітыкі беззваротна адышла ў мінулае, і калі па-ранейшаму тут нічога не будзе рабіцца, дык нашы наступнікі вельмі лёгка разбяруцца, хто бяздзейнічаў, быў абыйкавым да лёсу іх мовы, калі гісторыя дала надзейны шанец для яе выратавання, прыпыніла імклівы бег беларусаў па небяспечным шляху, што няўмольна вёў да поўнага выраджэння як самабытнай супольнасці людзей.

Ліст у рэдакцыю

Імя вішнеўскага ксяндза Уладзіслава Чарняўскага ведаюць, бадай, многія. Нягледзячы на свой павананы ўзрост, кс. Чарняўскі вядзе актыўны лад жыцця. Ён быў гасцем устаноўчых з'ездаў БНФ «Адраджэнне» і БТМ імля Францішка Скарыны. Ненальці месяцаў таму назад адна з перадач беларускага тэлебачання расказвала пра дзейнасць кс. Чарняўскага, у прыватнасці, пра яго працу над перакладамі на родную мову тэкстаў Свяшчэннага пісання.

Сёння на старонках штотыднёвіка мы змяшчаем допіс кс. Ул. Чарняўскага, прасліянты шчырым болей за будучыню роднага краю. Тут закранаюцца некаторыя аспекты рэлігійнага жыцця на Беларусі, пачынаючы ад пачатку стагоддзя. Аднак у многім гэта і аспекты адраджэння нашай нацыянальнай культуры.

БЕЛАРУСАЎ НЕ СПЫТАЛІ...

Кожны народ мае права на свой нацыянальны ўрад, міністраў, адміністрацыю, школьныя ўлады, гэтаксама і вернікі, католікі і праваслаўныя Беларусі маюць права на сваёй духоўнага кіраўніка-суродзіча. На мінулым мы пераканаліся, якім духоўным кіраўніком можа быць рэнегат або чужынец. Згадайма трошкі гісторыі...

На пачатку нашага стагоддзя біскупам у Мінску быў З. Лозінскі, які сам родам з Беларусі, але ўважаў сябе за паляка. Быў ён справядлівым і добрым пастырам душ. Сам гаварыў казанні па-беларуску і дазваляў гэта рабіць іншым святарам. Ён арганізаваў духоўную семінарыю ў Мінску, дзе вяртаўся навучанне і па-беларуску, і па-польску. Рэктарам гэтай семінарыі быў вядомы беларускі вучоны святар Ф. Абрантовіч. Пазней Лозінскага перавялі ў Пінск. Там ён арганізаваў і праводзіў уніённыя канферэнцыі, дзе пісалі і гаварылі па-беларуску, па-ўкраінску і па-польску. Ён мог многа зрабіць для каталікоў-беларусаў, але яму перашкаджалі польскія ўлады. Варшаўская прэса называла яго «зdraйцам айчыны», «заядлым беларусінам» і інш.

Пазней, на пераломе царызму і рэвалюцыі, нейкі час духоўным жыццём Беларусі кіраваў арцб. Э. Ропп. Ён таксама ўводзіў у казанні беларускую мову. З 1918 па 1925 год Віленскай дыцэзіяй кіраваў літовец Юргіс Матулайціс. Гэта быў бурлівы час. Палякі забралі Вільню, літоўцы закрылі граніцы, гневаліся і на Ватыкан. Біскуп Матулайціс хацеў усіх памірыць і ўсім дагадзіць. Таксама і нам, каталікам-беларусам. З яго волі заіснаваў беларускі Дом Мар'янаў у Друі, дзе казанні і маленні праводзіліся па-беларуску. Польскія ўлады не маглі гэтага сцярапаць, усяляк чапляліся да яго і нарэшце ў 1925 годзе выгналі.

Пасля Матулайціса біскупам стаў Мазур Ялбжыкоўскі, паляк. Нягледзячы на шматлікія просьбы да Папскага нунцыя ў Рым, беларусам у Вільні (там была беларуская гімназія і многа беларускай інтэлігенцыі) не адпусцілі касцёла. Літоўцам адпусцілі касцёл св. Мікалая на дзве гадзіны. Святароў-беларусаў з беларускіх парафій (а іх у той час было яшчэ многа) бі-

скуп перакідаў у польскія ці за мяжу. У 1937 годзе М. Ялбжыкоўскі дэбраўся і да Друі, да беларусаў-мар'янаў. Паліцыя вывезла адтуль пяць ксяндзоў і забараніла ім вяртацца. Адклікалі іх у Польшчу, там яны працавалі аж да смерці. Станкевіч выслалі пад нагляд у Слонім, мой дзядзька св. Фр. Чарняўскі яшчэ раней быў высланы ў Францыю, іншыя вымушаны былі выехаць у Амерыку. Праз некаторы час выгнаны дванаццаць клерыкаў-беларусаў з Вільні. Святар Юз. Гэрмановіч, які быў іх прэфектам, таксама быў вымушаны выехаць з Беларусі ў Харбін, потым у Варшаву, а адтуль у Лондан, дзе і памёр.

І пазней у Мінску сярод іншых працаваў па-беларуску святар Штутовіч. Гэта не спадабалася арцб. Ялбжыкоўскаму. Ён паслаў у Мінск ксяндза паляка Барысевіча, і той зрабіў у касцёле галасаванне. Веруючыя прагаласавалі за набажэнства на польскай мове.

І сёння на Кальварыйскіх могілках з прызначэння пралата Кучынскага ў касцёле працуе кс. Адамовіч, па-польску. І толькі некаторыя казанні гаворыць «трасянкаю». А калі веруючыя католікі - беларусы звярталіся за просьбай да Адамовіча аб беларускім казанні, то ён адсылаў іх у Вішнева. Беларусам у сталіцы Беларусі не прыходзіцца чуць слова Божае па-беларуску. Тое ж самае робіцца па ўсёй Беларусі, дзе жывуць мільёны беларусаў-каталікоў. Ксяндзы ўпарта трымаюцца польскасці, хоць многія з іх не ўмеюць добра размаўляць па-польску.

Беларусы дасюль не маюць голасу ані ў касцёле, ані ў царкве. Вось і цяпер, калі вырашылі, каго прызначыць біскупам на Беларусь, беларусаў не спыталі. Ёсць у нас уплываваныя па рэлігіі, але яны звязваюць не на патрэбы народа, а на зарплату і ласку ксяндзоў. А беларускі чалавек — ці ён католік, ці праваслаўны — мае права, каб з ім у храме гаварылі па-беларуску. Так ёсць ва ўсім свеце, так павінна быць і ў нас.

Уладзіслаў ЧАРНЯЎСКІ,
ксёндз.

в. Вішнева
Валожынскага раёна.

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ» — У ДОМЕ МАСТАЦТВАЎ

19 кастрычніка чытачы і аўтары «Мастацтва Беларусі» сустрэліся ў гасцёўні Рэспубліканскага Дома мастацтваў СТД БССР. Вёў сустрэчу галоўны рэдактар Я. Сахута. Ён падзяліўся з прысутнымі меркаваннямі аб тым, што робіць рэдакцыя, каб часопіс болей адпавядаў сённяшнім патрэбам грамадства, выказаў спадзяванне на тое, што сталыя аўтары «Мастацтва Беларусі» дапамогуць зрабіць выданне яшчэ больш змястоўным.

З боку аўтараў і чытачоў былі выказаны пажаданні, каб на старонках «Мастацтва Беларусі» шырэй асвятляліся пытанні беларускай культуры за межами БССР, і непасрэдна на нашым памежжы (Беласточчына, Вілен-

шчына, Смаленшчына), а таксама ў далёкіх Амерыцы, Канадзе, Аўстраліі, іншых краінах свету, дзе жывуць беларусы. Была падкрэслена неабходнасць не толькі асвятляць, але і глыбока асэнсоўваць трагедыю беларускай культуры ў часы сталінскага тэрору, вяртаць забытыя імёны мастакоў, артыстаў, навукоўцаў — ахвяр сталіншчыны.

Шмат гаварылася на сустрэчы пра неабходнасць узняць агульны ўзровень беларускай публіцыстыкі, крытыкі і мастацтвазнаўства, канстатавалася, што праблема часопіса — гэта, зрэшты, праблема ўсяго нашага мастацтва, нашай культуры. Таму і вырашаць іх трэба ўсім разам.

В. ПЯТРУК.

Калі назаўсёды панідае хату чалавек, які поўнаасцю, да самага маленькага куточка запыняў яе, наступае жудасная пустэча. Такое адчулі маці і я, калі пайшоў ад нас наш Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі. Прайшло ўжо больш як паўгода з яго смерці, а нам усё здаецца, што ён тут: чуюцца, што сядзіць у суседнім пакоі за кнігаю, дрэмле і нешта думае ў крэсле, адчыняе дзверы... Але змярцвелася першых дзён і месяцаў трохі праходзіць і з'яўляюцца сілы паглядзець рэчы, рукапісы, матэрыялы, якія жывуць значна даўжэй за іх гаспадароў...

Гартаючы паперы, я знайшоў невялічкі сшытак з дрэнных жаўтаватых лістоў, у якім быў бацькаў нарыс «Памяць аб Купале на Волзе», датаваны 30.VIII.1946 г.

Бацька, адарваны ў 1930 г. ад родных беларускіх зямель амаль на 40 гадоў, заўсёды сніў сны аб Беларусі. Ён вельмі любіў беларускую літаратуру, сябраваў з многімі пісьменнікамі. З Янкам Купалам бацьку пазнаёміў яго брат — пісьменнік Максім Гарэцкі — яшчэ ў 1918 г. у Смаленску, і добрыя сяброўскія адносіны ў іх захаваліся на ўсё жыццё. І канечне, калі ён працаваў на Волзе ў якасці інжынера-геолага-вышукальніка будучых гідратэхнічных збудаванняў і трапіў у Пячышчы, ён не мог не ўспомніць Я. Купалу, які жыў тут у час вайны. Тады адразу і быў напісаны гэты нарыс, які я прапанаваў газеце «Літаратура і мастацтва». Ён падпісаны даўнім псеўданімам бацькі — Г. Мсціславец, які часта стаў пад нататкамі маладога студэнта Горацкага каморніцка-агранамічнага вучылішча яшчэ ў канцы 10-х гадоў.

Радзім ГАРЭЦКІ.

Памяць аб Купале на Волзе

Сонечным ліпнёвым раікам параход «Пралетарый» падплываў знізу да Казані. Паўстала прыгожая шырокая панарама старой сталіцы Татарыі. Коміны заводаў, муры і вежы крэпасці, белыя і чырвоныя камяніцы на фоне зялёных прастораў Волгі.

На правым высокім беразе — Пячышчы. Здаваўся ў вялікіх печах тут абпальвалі ванну. Побач з велізарным белым кар'ерам вапнякоў і запыленым каменнаю мукою шэрым вапняным заводам прыляпіліся да гары чырвоныя гмахі механізаванага млына.

Зусім мала расліннасці. Рэдкія купіны дрэў вабяць вока. Нішто не нагадвала тут Янку Купалу пакінутую Беларусь. Лютая, сцюдзёная зіма 1941-1942 года яшчэ больш падкрэслівала розніцу.

Але нязгасная вера ў неўміручасць роднага народа, пэўнасць у перамозе Савецкае Радзімы саргавалі Купалава сэрца, — яно вылучала прамяні ласкі і цеплаты навокал: прамяністым застаўся Янка Купала ў памяці простых людзей на Волзе.

Я не заспеў лепшых воджскіх прыяцеляў Купалы: былога дырэктара завода Івана Якаўлевіча Наякшына і крупчатніка Сагана Селаху-дзінавіча Селахузінава; першы працуе ў іншым месцы, у Іашкар-Але, другі — ляжыць у бальніцы.

Вось здольны самавук, тэхнік - вынаходца Васіль Мацвеевіч Галовушкін. Ужо сталых гадоў чалавек, сівы, прысадзісты, тоўсты, з павольнымі рухамі, ціхі, з удумлівымі ласкавымі вачыма.

Ён апавядае, як прыехаў да іх на завод Купала ў лістападзе 1941 года, як адразу спадабаўся працаўнікам млына вялікі і просты чалавек, як прасілі ўсе яны Івана Дамінікавіча застацца ў іх, не выязджаць далей нікуды. Кватэру самі Купалы далі тут жа пры заводзе.

— Я дружыў з Іванам Дамінікавічам, — кажа Галовушкін. — Часта-часта, амаль кожны дзень, мы гаманілі з ім. Звычайна Купала выходзіў і садзіўся вось

на гэту лаву ля варот млына. Сядзе вось так на сярэдняй лавы, адхіліцца троху назад і ўбок і ўсё глядзіць на Волгу. А я сяджу каля яго справа. Тут жа пакладзе Купала сваю качарэжачку — ён усё з ключкаю хадзіў. Закурываў самасадку, доўга сядзім, гамонім.

Вельмі культурны чалавек быў Іван Дамінікавіч, такі просты, харошы. Увесь час ён ціха ўсміхаўся, вясёлы быў, радаваўся жыццю, хоць меў ён ужо каля 60 год, многа перажыў. Праўда, не так старым выглядаў Купала, але ўсё ж, канечне, слабасць у яго была. Гаворка Купалы была свежая, сакавітая!

Ніхто міма лавы, дзе сядзеў Іван Дамінікавіч, не пройдзе. Кожны з ім прывітаецца, табакі пакурывае, пагамоніць. А звычайна Купала сам першы ўсім уклоніцца — ласкавы і сімпатычны чалавек ён быў. І з усімі ён пагамоніць, пра жыццё падрабязна распытаецца, калі і кім хто працаваў пры заводзе.

Людзі да Купалы адносіліся вельмі добра, паважалі і цанілі яго. Усім хацелася праведзець, усіх цікавіла, што думае вялікі чалавек пра вайну. Купала быў цвёрда, моцна ўпэўнены, што мы пераможам, што немцы будуць лабіты. А ў той час ворагі стаялі ўжо пад самаю Масквою, пад Сталінград імкнуліся. Купала гаварыў, што калі б нават фашысты і Маскву забралі, усё роўна перамога будзе наша. Радаваліся мы слову Купалы ў той тры-вобжны час.

Гамонак у нас з Іванам Дамінікавічам было многа. Распытваў ён пра Казань, пра Волгу, пра млын, пра мінулае жыццё. Купала з цікавасцю слухаў, што Волга раней цякла не каля нас, а за 10 кіламетраў далей, каля самага крэпасці. Цікавіла Купалу, калі і як будавалі мост праз Волгу, чый быў млын, хто будаваў яго, — а будаваў млын непісьменны вяцкі селянін Акольнікаў.

І я распываў Івана Дамінікавіча, як і з чаго ён паचाў пісаць. Ён гаварыў, што шмат чытаў, многа гора ба-

чыў. Асабліва любіў ён сваю першую кніжку «Жалейку». Купала паказваў мне свае творы. Я браў кніжкі, разглядаў іх, але чытаць не мог. Купала цаніў працу літаратурную.

Мыліся мы разам у лазні, тут жа, пры заводзе. Худы быў Іван Дамінікавіч, слабы, адчуваў сябе цяжка. Ён нікуды не хадзіў, нікуды не ездзіў, не ўздываўся на гарысты бераг. Або на лаве сядзеў, ля варот завода, або пойдзем мы з ім да самага Волгі, сядзем на барвенне, доўга гамонім.

Была ў Івана Дамінікавіча свая машына. Толькі сам ён амаль не ездзіў на ёй. А людзям заўсёды даваў. «Патрэбна машына? Бярэце, калі ласка, едзьце, куды трэба».

Да Купалы часта прыязджалі госці з Казані, члены беларускага ўрада, пісьменнікі.

Жыў ён у нас месяцаў восем. Улетку 1942 года паехаў ён у Маскву. І ў хуткім часе прыйшла да нас сумная вестка. Усе мы вельмі шкадавалі аб згубе. Светлы чалавек быў Купала.

Сакратар канторы завода Надзея Апалонаўна Карчэўская паказвае мне кватэру Янкі Купалы.

— Вось у гэтым пакоі жыў Іван Дамінікавіч, вось тут Уладзіслава Францаўна. На гэтым месцы стаяў лажак, на сцяне была геаграфічная карта. Вось дзе быў пісьмовы стол, кнігі...

Купала з жонкай былі вельмі гасцінныя, прыветныя. Іван Дамінікавіч быў сардэчны, уважлівы, ласкавы. Я захварэла неяк, і вялікі чалавек прыслаў мне гасцінец, падарункі, цукеркі.

Купала быў вельмі вясёлы, жыццярэдасны, нягледзячы на свой узрост і стан. У час вайны ўсе цікавіліся жыццём фронту. — Купала быў пэвен у нашай перамозе, у добрым канцы вайны, гаварыў нам аб гэтым.

Іван Дамінікавіч быў гаманлівы. Успамінаў мінулае, апавядаў пра Мінск. «Нічога мне так не шкада, як майго асабістага архіва», — гаварыў ён. Я бачыла, што Купалу цяжка ўспамінаць

мінулае. Апавядаў Іван Дамінікавіч, як яны пакідалі Беларусь, як выязджалі з Мінска.

Купала вельмі часта хварэў, здароўе яго было кепскае; дрэнна было з лёгкімі, з сэрцам. Стаяла лютая зіма. Іван Дамінікавіч страціў занадта шмат, цяжка было яму многа хадзіць. Аднак ён любіў нашу волжскую прыроду.

У дзень 8 сакавіка Янка Купала даў нам у насценную газету, якую я рэдагавала, тры вершы аб жаночай долі са сваіх ранейшых твораў.

Купала вельмі любіў дзетак. Асабліва любіў ён Юрку Наякшына. Перад выездам у Маскву зайшоў да яго, Юрачка быў хворы, і, развітваючыся, сказаў: «Ну, Юрка, папраўляйся». Але Юрачка памёр.

Да Купалы часта прыязджалі госці з Казані. Іван Дамінікавіч быў блізка з Наякшыным. Хадзіла да Купалы ў госці нямаля народ.

Мы бедавалі, праведзеўшы аб трагічнай смерці Купалы. Мы будзем доўга яго помніць.

Як памяць аб Івану Дамінікавічу, я хаваю яго прыгожае кашнэ, — кажа на развітанне Надзея Апалонаўна. — Трэба было б прыбіць на гэтым доме, дзе жыў Янка Купала, мемарыяльную дошку, — заключыла яна.

Загадчыца дзіцячага сада Варвара Мікалаеўна Сямёнава мала ведала Янку Купалу. Аднойчы спатыкалася яна з ім на вечары ў дырэктара завода І. Я. Наякшына. Сустрэча з Іванам Дамінікавічам зрабіла на яе моцны ўплыў і пакінула добрыя ўспаміны.

— Увесь вечар я не заўважала ні пачастункаў, ні гасцей. Я наглядзала толькі за вялікім паэтам, за яго гамонкамі і паводзінамі. Гэта быў для мяне новы чалавек, вялікі чалавек. Я здзівілася яго вясёласці, жыццярэдаснасці. Увесь час іграў патэфон. Купала любіў музыку. Гэта быў дзіўны чалавек, які любіў усе яскравыя праявы жыцця і радасці, і віно, і пагляд жаночы...

Другі раз Янка Купала наведваў з Наякшыным дзіцячы сад, пазнаёміўся з нашай працай, з дзеткамі, падараваў дзіцячай бібліятэцы зборнік сваіх вершаў, які і цяпер там старанна захоўваецца.

Мне было так горка ад заўчаснай смерці Янкі Купалы, светлай засталецка ў нас памяць аб ім...

Пакідаючы Пячышчы, я зноў убачыў суровы белы кар'ер, шэры вапняковы завод і чырвоныя гмахі млына. Нішто не нагадвала тут пакінутую Беларусь...

Толькі пачуці простых савецкіх людзей былі аднолькавымі. Купалаўская паэзія і сам Купала быў ім тут на Волзе такім жа дарагім, як і там, на вызваленай Беларусі.

Г. МСЦІСЛАВЕЦ.

3 30 КАСТРЫЧНИКА
ПА 5 ЛІСТАПАДА

31 кастрычніка, 21.50

«СПАДЧЫНА»

навагрудскае княства — пачатак Вялікага княства Літоўскага. Аўтар і вядучая — пісьменніца В. Іпатава.

1 лістапада, 19.45, 21.45

3 лістапада, 19.40, 21.45

4 лістапада, 19.20, 21.50

5 лістапада, 17.20

X з'езд Саюза кампазітараў БССР.

1 лістапада, 22.55

«У ТЭАТРАХ КРАІНЫ»

П. Вайс. «Ганенне і забойства Жан-Поля Марата». Спектакль Горкаўскага акадэмічнага тэатра драмы імя М. Горкага.

Рэжысёр-пастаноўшчык — заслужаны дзеяч мастацтваў РСФСР Я. Табачнікаў.

2 лістапада, 19.20

«А ХРАМ НАШ — СТАРАЖЫТНЫ ПМНІК»

Нарыс, зныты паводле пісьма жыхароў Івацвіцкага раёна, расказвае гісторыю захавання і адкрыцця Свята-Ільінаўскай царквы ў вёсцы Белавічы.

2 лістапада, 19.40

«ВЯРНУСЯ ВЕТРАМ...»

Да 80-годдзя з дня нараджэння М. Луканіна. Уступнае слова У. Паўлава.

5 лістапада, 23.10

СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ

АДЗІНАЦЦАІ

Інфармацыйна-музычная праграма.

УСЯГО ЧАТЫРЫ ДНІ...

31 кастрычніка — апошні дзень падпісной кампаніі. Хто яшчэ не паспеў выпісаць «ЛіМ» — спяшайцеся, не згубіце апошні шанец.

Наш індэкс — 63856.

Падпісная цана на год — 5 руб. 16 кап.

Выпісвайце і чытайце штотыднёвік «Літаратура і мастацтва»!

АДБУДЗЕЦЦА МІТЫНГ-РЭКВІЕМ

Гісторыка-асветніцкае таварыства «Мартыралог Беларусі» праводзіць 29 кастрычніка мітынг-рэквіем у Курапатах.

Збор удзельнікаў у 12.00 каля Усходніх могілак.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (імя галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07762 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела крымінальнай і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталітаграфіі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэдагуе.